George Macovescu

FARMECUL PĂMÎNTULUI

editura dacia

George Macovescu

FARMECUL PĂMÎNTULUI

Dacia
1977

Motto:

STRĂBUNILOR MEI

Nu știu cine sînteți.
Blazoane nu ați avut,
Slovă nu ați cunoscut,
Hrisoavele le-ați pierdut.
Ați pierit
Așa cum ați venit.
V-ați amestecat cu țărîna,
Între Carpați și Bărăgan,
Mînînd oile din urmă
Sau boii înjugați la tînjală.
Uneori, umblînd peste cîmpuri,
Mă tem că vă calc în picioare
Și nu vreau.
Voi ați fost buni și răbdători.
Ați iubit oamenii, pămîntul și cerul.
V-au plăcut ochii și gura muierilor,
Iar vinul l-ați băut cu bărdace arse.
Ați fost aprigi la mînie.
Pentru dreptate

L-ați cărat pe dumnezeu în spate
Și l-ați aruncat
La malul uitat.
Dar niciodată n-ați izbit
Pe cel căzut și obidit.
Voi sînteți străbunii mei.
De aceea, mă tem
Să nu vă calc în picioare
Cînd, umblînd peste cîmpuri,
Între Carpați și Bărăgan,
Mă gîndesc la mine, la voi,
La cei ce vin după noi.

„Trecut-au anii“ ... De ce au fugit atît de repede? Unde s-au dus? Cînd m-am despărţit de locul unde am venit pe lume?

Fiecare avem amintirile noastre. Le purtăm ascunse în noi şi nu le stăpînim. Ies uneori la suprafaţă nechemate, se amestecă, se învolbură, se întunecă, se luminează şi apoi se duc iarăşi la fund. Cele din copilărie revin mereu, totdeauna vii, neumbrite de altele.

Satul în care m-am născut e aşezat pe firul sărac al unei ape sărate, între dealuri nu prea înalte, pline de rîpi. Mă scăldam vara în puţinele bulboane ale pîrîului; mă căţăram, sgîriindu-mă, în salcîmi să mănînc floarea cea albă şi dulce; mă culcam în crucea lui august în vîrful căpiţelor de fîn, mirositor a ierburi amare şi mă uitam cum nouri alburii alunecau în înaltul cerului; coceam dovlecii în pietre arse; ascundeam nucile în pămînt pentru a le căuta iarna; ascultam de pe prispă ţîrîitul trist al ploilor din octombrie, cu tristeţea dorului după vara dusă; mă încăieram

cu cîinii cînd alergam cu cercul de la un capăt la altul al satului; îngînam piuitul mierlelor negre și fluieratul graurilor galbeni; mă ascundeam în boziile din fundul grădinii și citeam „Alixăndria", învățam pe dinafară poveștile despre Iancu Jianu auzite de la un bătrîn; mă duceam la școală și rămîneam cu ochii pierduți în gol cînd învățătorul vorbea despre ispràvile lui Ștefan cel Mare; săream gardul vecinului să fur struguri și gutui; priveam soarele și luna, descifrînd mersul timpului; mă speriau și mă încîntau ielele, așteptînd nopți întregi să le văd dansînd, dar nu mă îngrozeam să rămîn singur în pădure, căreia, vară și iarnă, îi înțelegeam și susurul și vuietul și tînguirea.

Deseori urcam pînă în cimitirul satului. Acolo se amestecase mama cu pămîntul. Ascultam bocetele cîntate ale femeilor. Eu nu știam să bocesc. Așezat la picioarele mamei, îi spuneam poeziile învățate la școală. Așa vorbeam eu cu mama.

CÎNTEC

Sînt mulți anii
De cînd ai plecat,
Mamă tristă și îndurătoare!
M-ai sărutat

Şi te-ai mutat
Aproape,
Sub nucul din deal.
Eu am rămas singur şi întunecat.
Ştiam că n-ai să mai vii,
Că n-ai să te mai întorci,
Niciodată.
Dar, în fiecare seară,
Sub stele reci,
Mă aşezam la căpătîiul tău
Şi-ţi cîntam din fluier
Chemîndu-te din lumea ceailaltă.
Într-o zi, m-am înstrăinat.
Pînă la capătul pămîntului m-am dus.
Am mers tîrîndu-mă,
Am mers în picioare,
Am privit în ţărînă,
M-am uitat în soare,
Am plîns la zidul durerii,
M-am legănat pe valul plăcerii
Dar, mereu găseam clipa
Ca sub stelele reci
Să scot fluierul de la piept
Şi să te chem din lumea ceailaltă.
Acum, mamă tristă şi îndurătoare
Te-aud cum mă strigi.
Se vede că-ţi sînt pe aproape.
Ascultă-mi fluierul.
Vin din vale cîntînd şi urc,
Aşteaptă-mă la marginea dealului,

Sub nuc
Şi du-mă departe
Prin taina pămîntului.

*

Mă duceam uneori la fierbători. Cînd amurgea, ne strîngeam doi-trei băieţandri în marginea satului, treceam prin cătina de la Gîlmeea, urcam dealul Banului şi apoi ne lăsam, în goană, în valea Pîclelor. Ne duceam acolo să punem foc la fierbători. Era un loc noroios, unde din adîncuri răbufneau gaze care făceau să bolborosească pămîntul amestecat cu apă. Ce ştiam noi despre toate acestea? Legenda spunea că pe acolo răsufla dracul. Legenda nu ne înspăimînta. Ne plăcea mult să vedem cum arde răsuflarea lui Scaraoţchi. Puneam paie uscate peste fierbători, scoteam iasca şi amnarul din sîn, scăpăram de cîteva ori şi flăcările ţîşneau deasupra căldărilor de noroi. Le priveam tăcuţi vreme îndelungată. Ne ciuceam la pămînt. Umbrele jucau în jurul nostru, se lungeau, se lăţeau, se amestecau şi imaginaţia noastră creştea, creştea încontinuu pînă exploda. Atunci, ne cuprindea frica, o rupeam la fugă şi nu ne opream decît hăt, departe, dincolo de stejarul ielelor, în celălalt capăt al văii Pîclelor. Gîfîind, ascultam zvîcnetul inimilor şi vîjîitul urechilor. Apoi, încet, încet, ne potoleam şi în jurul nostru se aşternea o linişte fără margini.

Nu se auzea nimic. Nici foşnet de frunză, nici zbor de pasăre, nici pas de om. Stăteam aşa o vreme, cuprinşi de farmecul straniu al tăcerii pe care nici unul nu îndrăznea să-l sfîşie. Sus, luna se pitea după nouri, se strecura printre crăpături, lăsînd pete imense de lumină şi întuneric peste dealuri, peste pădure, peste feţele noastre.

Într-un tîrziu, ne ridicam, porneam unul după altul fără să rostim un cuvînt, urcam dealul Banului, treceam prin cătina de la Gîlmeea şi intram tăcuţi în sat.

Deasupra noastră, crugul cerului arăta că timpul curgea după miezul nopţii ...

*

Noaptea m-a fascinat întotdeauna. Nu m-a speriat niciodată întunericul ei, în care m-am învăluit deseori, dar m-a intrigat şi mi-a incitat imaginaţia.

În măruntul sat unde am sosit pe lume, nopţile erau iarna foarte lungi. Mi se păreau fără sfîrşit. Adormeam devreme, mă trezeam către miezul nopţii şi apoi rămîneam treaz ore întregi. Ascultam tăcerea de afară şi orice zgomot mă ducea într-o lume ireală, închipuită. Pe la geamul de la capătul patului dansau ielele, umblau piticii, se încolăceau balaurii, sărea Scaraoţchi, se pitulau cetele de haiduci, alergau lupii, se strecurau stafiile coborîte

din cimitirul de pe deal unde se odihnea în pămînt și maica mea. Uneori, vorbeam în gînd cu ea.

Într-un tîrziu, către al treilea ceas după al doilea cîntat al cocoșilor, auzeam o muzică venind de departe. Și cu cît se apropia, iluzia devenea realitate. Băteau ritmic osiile carelor care coborau dinspre munte ducîndu-se la vale, spre cîmpie, pînă la orașul Buzăului și mai departe, pînă la portul Brăilei. Carele treceau bătînd din osii și muzica pierea, iar eu rămîneam îngropat în tăcerea cea de totdeauna a naturii.

Vara nopțile erau scurte. Cîteodată, cînd tata îmi îngăduia, plecam cu prieteni de o seamă cu mine să păzim vitele pe islaz. Lăsam animalele să umble singure și îndepărtarea lor o aflam după sunetul mai tare sau mai încet al tălăngilor. Noi ne urcam în vîrful căpițelor și dormeam cu rîndul. Nu mi-aduc aminte să fi dormit vreodată. Fînul era proaspăt cosit și mirosea a parfumul tuturor florilor din lume. Cerul era sus, sus de tot și cu cît mi se părea mai înalt, cu atît era mai frumos. În august, stelele cădeau. Se desprindeau dintr-un colț al boltei, zburau la dreapta, la stînga, spre sud, spre nord, lăsau o dîră mai strălucitoare, sau numai o linie subțire și piereau apoi în hăuri. Și nu apucam să urmăresc drumul uneia, că izbucnea alta și alta de parcă toată bolta se punea în mișcare. Cînd soseau zorile, plecam acasă cu fantasticul dans al stelelor în ochi.

Nopţile albe ale nordului m-au intrigat. Auzisem multe poveşti despre ele, dar nu le trăisem. O singură dată, zburînd deasupra apelor Atlanticului, avionul a fost obligat să treacă peste Groenlanda şi deşi acele ceasornicului se învîrteau mereu, însemnînd trecerea timpului, lumina nu pleca şi întunericul nu sosea. Dar, am rămas numai cu această imagine.

Adevăratele nopţi albe ale nordului le-am trăit doar la începutul unui iulie, la Helsinki. Umblam noaptea pe străzile oraşului acoperit de o lumină palidă, ca de zori. Întunericul nu cobora. Şi totuşi, trăiam o senzaţie stranie care creştea de undeva din mine, din adîncurile subconştientului meu, de acolo de unde se sedimentaseră dintotdeauna impresiile luminii şi întunericului, ale nopţii şi zilei. Mă plimbam pe stradă cu un prieten al meu şi deodată mi-a atras atenţia că oraşul este gol. Oamenii nu lucrau, copiii nu se jucau în parcuri, păsările nu zburau. Oraşul era mort. Oraşul dormea. Şi totuşi era lumină. Aceste două realităţi nu concordau cu instinctele mele faţă de curgerea timpului, de împărţirea lui în noapte şi zi, în lumină şi întuneric.

Senzaţia era stranie.

*

M-am născut în 1913, în plin război balcanic. Cea mai veche imagine a începuturilor vieţii mele

vine de departe, din noaptea de 15 august 1916. Aud și acum zarva stîrnită de dangătul clopotului de la biserica din deal. Izbucnise primul război mondial. Tata s-a ridicat din pat, a sărutat-o pe mama, pe mine, pe soră-mea și a pornit la război.

Tata era învățător în satul acela sărac dintre dealuri. Făcea parte dintre cei trei oameni din sat care nu aveau casă. Noi umblam cu chirie. Ne mutam des. Nu aveam pămînt. Foamea bătea la ușă în februarie, cînd terminam porumbul din ladă și cînd mama mă trimetea prin vecini după împrumut de mălai. Așteptam să vie primăvara să ne scoată din iarnă și din foame.

*

Mergem către miezul primăverii. A venit oare primăvara? Codrul nu a terminat să înverzească, cireșii își chinuie floarea sub recele vînt al nopților, cucul nu mi-a cîntat nici din stînga, nici din dreapta și n-am zărit încă săgeata rîndunicii. Se cheamă că este primăvară, dar nu este. La vremea aceasta, în anii copilăriei mele, adunasem de mult călțunașii cei albaștri, strînsesem foile cele acre ale susaiului și acum umblam după ciuboțica cucului să-i storc laptele cel alb și lipicios și amar la gust. Începeam să inspectez cireșii așteptînd să se coacă, deși nu așteptam cu răbdare, înghițind cireșele verzi și îmbolnă-

vindu-mă de friguri. Încercam cu piciorul apa gîrlei. Nu mai aveam liniște gîndindu-mă la ziua cînd aveam să mă arunc în bulboanele de la rîpa lui Tufan. Dar apa nu se încălzea cînd vream eu și timpul trecea greu și mă chinuia.

Veneau miresmele dinspre sud, pe la gura dealurilor. Eu mă ascundeam în bozii înfloriți și mă îmbătam cu toate mirosurile tari. Mă ațîța cel al pelinului verde, strivit sub picioare. Ascultam fluieratul graurilor cei galbeni și îi urmăream cum se alungau printre crengi. Natura își cerea drepturile ei. Atunci, știam că mă aflu în plină primăvară și mi se părea că sărbătoarea nu se va sfîrși niciodată. Timpul curgea alene și odată cu el și eu. Nu îl măsuram și nu îl grăbeam. Lăsam ca viaţa să gîlgîie în mine și eu mă duceam mai departe înfășurat în frumuseţile nepătate ale începutului. Primăvara era stăpîna mea.

*

Au venit ploile. Au sosit mai tîrziu. N-a venit, însă, căldura cea umedă a primăverii. N-am simţit în nări boarea pămîntului reavăn. A trecut și n-am simţit-o eu? Unde ești, primăvară, stăpîna mea?

Aștept să aud ţipătul cocorilor. Sau, s-au dus și ei și au zburat peste mine, peste ani?

*

Cînd eram mic, îi așteptam în fiecare zi, așezat la capătul dinspre miazăzi al prispei, să le prind strigătul pentru ca să-mi strig și eu bucuria: a venit primăvara! Uneori treceau la miezul nopții, spărgînd liniștea și întunericul și nu mă opream să-l hîțîn pe tata și să-i spun în șoaptă: ai auzit?

Tăceam, apoi, amîndoi și ascultam strigătul păsărilor călătoare pînă se pierdea și părea un ecou îndepărtat.

Mă fascina întoarcerea cocorilor. Veneau de departe, din țările visate ale sudului, vînturînd aerul cald al primăverii. Mi-i închipuiam călători neobosiți zburînd peste mări întinse, trecînd granițe nevăzute, plutind peste orașe încremenite, peste păduri și cîmpii negre. Mi-i imaginam priviți de copiii din alte țări care îi însoțeau cu ochii pînă la linia orizontului sau care făceau ca mine, adică alergînd după ei pînă cădeam prăbușit de oboseală în pămîntul reavăn mirosind a musteală.

Așa primeam eu cocorii. Așa întîmpinam eu primăvara: desculț, fugind după năluci.

Acum, îi aștept să treacă peste București. Nu mai stau la capătul dinspre miazăzi al prispei, nu îl mai hîțîn noaptea pe tata, nu mai alerg desculț, pînă la istovire, după corăbiile acelea zburătoare. Dar, îi aștept mereu cu aceeași emoție. Îmi ridic ochii spre cer și stau să-i văd venind, să-i aud strigînd — țipăt stins și întrebător — să simt din fîlfîitul aripilor lor boarea cea caldă a sudului.

Aştept în fiecare an primăvara călătorită din miazăzi pe spinarea cocorilor. Aştept s-o văd trecînd spre nord, să mă bucur şi să rămîn jos, rotindu-mi ochii, rotindu-mi capul după ea.

După cocori, însă, nu voi mai alerga.

*

Satul meu se găseşte, pitit între dealuri, la douăzeci şi cinci de kilometri spre nord de Buzău. Ce lungă îmi părea această distanţă în anii de demult ai copilăriei mele! Din sat pînă la oraş, era o lume, o altă lume, a visurilor şi imaginaţiei mele. În zilele limpezi ale verii, mă urcam pe cel mai înalt deal şi priveam spre sud, să văd oraşul. Nu ştiu nici acum, dacă l-am zărit vreodată, dar un fel de *fata morgana* juca în zări şi eu îmi închipuiam că văd turnul palatului administrativ din Buzău.

Tata pleca uneori la oraş. Atunci începeau chinurile mele. Nu îndrăzneam niciodată să-i cer să mă ia şi pe mine, dar de cînd aflam vestea cea mare, eram mai bun, mai ascultător. Îi îndeplineam toate voinţele, căutîndu-i privirea binevoitoare. Uneori, se făcea că nu mă înţelege. Cine ştie, avea pricinile lui! Alteori, în seara dinaintea plecării, îmi spunea:

— Să te scoli la noapte, că mergi cu mine la oraş!

Noaptea nu mai era noapte pentru mine.

Trecea greu, nu se mai sfîrşea. Ascultam să aud venind căruţa lui Voicu Samoilă să ne ducă la oraş. Tata se aşeza pe leagăn, în faţă, lîngă Voicu. Eu, mă băgam în fînul din spate şi boii mişcau căruţa din loc. De obicei, timpul era către al doilea ceas după miezul nopţii. Vara, de acolo din fîn, priveam stelele cerului şi închipuirea îmi lucra nebună, fără frîu. Iarna, îngheţam în fîn, sub un polog subţire. Picioarele îmi îngheţau cel mai mult. Dar nu scoteam nici un cuvînt, de frică. Mă temeam că dacă m-aş fi plîns, a doua oară nu mă mai lua tata la oraş.

— Ce ai făcut, măi, pe drum?

— Am dormit, tată.

Eu nu dormeam. Visam, tremuram de frig, sau tremuram de frică. Mi-era frică atunci cînd treceam prin nişte locuri pustii, între două sate, prin dreptul rîpelor de la Săpoca. Auzisem eu că de acolo sar hoţii asupra călătorilor în noapte. Şi de cîte ori ajungeam la rîpe, de atîtea ori aşteptam să mă fure hoţii din fundul căruţei şi să-l omoare pe tata. Nu mi s-a întîmplat nimic, niciodată, dar marile emoţii ale copilăriei mele s-au petrecut şi în faţa rîpelor galbene de la Săpoca.

În zori, ajungeam la bariera oraşului. Intram într-o altă lume.

*

Plecasem din Haga la Haarlem să văd acel centru al picturii olandeze de acum trei sute de

ani. Decembrie era mai friguros ca de obicei pe aceste meleaguri. Dinspre Marea Nordului sufla un vînt nu furtunos, nu prea subțire, dar aspru și pătrunzător. Cîmpia era acoperită cu zăpadă și din cerul jos și plumburiu continuau să cadă fulgi alergați încoace și încolo de răbufniri dese, întrerupte doar cînd treceam printre mici așezări. Caloriferul automobilului lucra destul de bine ca să pot trăi acea dulce euforie pe care ți-o dă privirea iernii dintr-o încăpere caldă. Mă uitam la cîmpia brăzdată de canale înghețate pe care alunecau patinatori olandezi, bătrîni și copii, bărbați și femei, alergînd spre ținte necunoscute mie, știute numai de ei. Îi vedeam pe canale paralele cu șoseaua, apărînd sau dispărînd pe luciuri perpendiculare, afundîndu-se în ceața din depărtare sau venind din ea. Mi se părea că întreaga cîmpie forfotea, punctată de pete roșii, verzi, albastre, galbene, violete, portocalii. Era duminică și olandezii ieșiseră la patinaj. Am închis un pic ochii, am privit printre gene, din zare au dispărut pilonii liniilor de înaltă tensiune, au rămas numai siluetele morilor de vînt și în față am avut un imens tablou al lui Bruegel, bătrînul, unul din acele faimoase peisaje de iarnă. Și, deși pe canale se mișcau patinatorii, la un moment dat mi s-a părut că totul s-a oprit, totul a înghețat și lumea pictorului se afla în fața mea. Atunci, pentru o clipă, am avut senzația că timpul nu mai curgea.

Torsul regulat al motorului automobilului m-a

făcut să sar peste veacuri și să revin în lumea secolului nostru. Între timp, intrasem în Haarlem, veche așezare de civilizație materială și culturală. Mă uit cu curiozitate și interes la îmbinarea, de-a lungul aceleiași străzi, a caselor moderne cu cele tipice epocii de strălucire. Mai ales cele vechi mă interesează. Cîndva, le-am văzut și în nord-estul Statelor Unite, acolo unde s-au așezat olandezii cînd au debarcat în noul continent. Dacă le privești cu atenție, observi că sînt aplecate din vîrf în față. Mi-au făcut impresia unui cavaler care, îndoindu-se ușor, își pleacă discret capul într-un salut și în același timp într-o invitație la dans. Imaginea m-a încîntat, dar explicația dată de un prieten al meu, cunoscător al lucrurilor, a fost mult mai prozaică. Mi-a atras atenția acel priceput și m-a făcut să privesc vîrful casei, acolo unde fațada acoperișului se termină într-un triunghi cu laturile în scară. Am observat atunci că deasupra ultimei ferestre — a podului — se găsește o grindă groasă în care se află înfipt un cîrlig puternic. Casele, strîmte la ușa intrării, nu permiteau introducerea lăzilor, a aprovizionărilor, a mobilelor. Și atunci, pe scripete, totul era cărat, pe înălțimea fațadei, pînă la pod, unde începea distribuția. Dar pentru ca încărcătura să nu izbească pereții, era nevoie ca vîrful casei, acolo unde se găseau grinda și cîrligul, să fie aplecat în față.

Practica există și astăzi la aceste case vechi. O fi fost și o fi comodă, dar estetică nu mi se pare,

deşi curba aceasta a clădirilor, frumos aliniate, mă face să mă gîndesc mereu la un şir de cavaleri, invitîndu-şi partenerele la menuet.

Grote Markt — piaţa mare — stă pe locul unde pe la 1100 s-au oprit cîţiva pescari, au întemeiat o aşezare şi de aici s-a născut Haarlemul. Cînd am intrat în ea, am avut impresia că întîlneam o veche cunoştinţă. Văzusem cîndva reproduceri de pe tabloul lui Gerrit Adriaenzoon Berckheyde, care a trăit în Haarlem între 1638 şi 1698 şi care în 1696 a pictat piaţa aceasta. Mărturisesc că dacă nu observam înşirate într-un parcaj cîteva automobile, lîngă care s-a rînduit şi al nostru, aş fi spus că nimic nu s-a schimbat în cele mai bine de două secole şi jumătate trecute din vremea lui Berckheyde şi pînă astăzi. În ziua cînd m-am oprit aici — zi de duminică — iarna era grea şi geroasă. Vîntul se înteţise, ninsoarea continua şi nimeni nu se afla în larga piaţă sprijinită parcă pe zidurile catedralei Sant Bavo, clădire care nu-mi spune absolut nimic şi care nu mă îndeamnă să-i deschid uşa. Ceea ce mă chema aici era muzeul „Frans Hals", pe care l-am găsit cu oarecare uşurinţă, ajutat de un olandez binevoitor.

Am părăsit piaţa şi m-am angajat, împreună cu însoţitorii şi prietenii români, în străzi înguste, rămase aşa de cîteva secole. Pe dreapta şi pe stînga case vechi, din aceeaşi cărămidă roşie aparentă, cu aceleaşi acoperişuri roşii. Oraşul îmi pare gol. Aproape nimeni nu este pe stradă. Gerul mă goneşte spre uşa muzeului, pe care o

găsesc închisă. Duminica, vizitarea începe mai tîrziu și n-am știut, iar vîntul șuieră năprasnic pe Groot Heiligland, stradă lungă și îngustă, sfîrșind în unul din canalele care străbat Haarlemul. O vreme, m-am plimbat în sus și în jos, studiind casele vechi de trei sute de ani, dar cînd m-a răzbit frigul, am ieșit spre canal, am căutat îndelung un loc de adăpost, pentru că totul era închis și pînă la urmă mi-am trecut timpul într-o bodegă bînd rachiu de ienupăr, tare și parfumat.

Muzeul, instalat din 1913 în vechea clădire a azilului de bătrîni, devenită mai tîrziu adăpost pentru un orfelinat, prezintă școala de pictură de la Haarlem, acea școală care avea să fie în secolul al șaptesprezecelea o culme nu numai a plasticii olandeze, ci și europene. Cornelis Corneliszoon van Haarlem (1562—1638), deci cu nouăsprezece ani mai tînăr decît Frans Hals, este unul din marii pictori ai acestei școli care a dat renumiți peisagiști, ca Jan van Goyen, Pieter de Moljin, Salomon van Ruysdael, Jacob van Ruysdael, dar mai cu seamă s-a ilustrat prin portretiști dintre care Frans Hals se desprinde a fi marele maestru.

Am trecut prin sălile muzeului sub presiunea timpului și cu regretul lipsei lui, neîngăduitor față de gustarea autenticelor și rarelor frumuseți. Mă grăbeam să dau vreme unei șederi mai lungi în fața cunoscutelor tablouri: „Conducătorii azilului de bătrîni“ și „Conducătoarele azilului de bătrîni“, amîndouă aflate în acest muzeu din

1862. Nu aveau figuri prea inteligente conducătorii din 1664 ai azilului, an în care a executat Hals comanda primită, dar mîini expresive aveau. Cel puţin aşa le-a prezentat pictorul, ducînd pînă aproape de perfecţie o veche tradiţie în şcoala flamandă. M-a reţinut mai mult tabloul conducătoarelor. Sînt patru, toate aşezate, în timp ce „mama“ instituţiei — aşa se numea supraveghetoarea — rămîne în picioare, retrasă în spate. Tehnica folosită de pictor este extraordinară: privirea îţi este reţinută de figuri şi mîini, mai ales de mîini. Psihologia acestor femei hrăpăreţe, mîndre şi conştiente de puterea lor în societatea haarlemiană de acum trei veacuri este perfect exprimată de poziţia şi atitudinea acestor mîini. Iat-o pe una din conducătoare, situată de pictor în primul plan al compoziţiei. Mîna dreaptă — se vede puţin din palmă — şi-a înfipt-o ostentativ în şold, gest autoritar şi vulgar pentru a se manifesta puterea arogantă. Şi pentru a sublinia pe ce se sprijină această putere, palma stîngă, lungă, cu degete osoase, şi-a aşezat-o pe buzunarul rochiei, unde se bănuieşte a fi adăpostită punga cu bani.

Cele două conducătoare din centrul tabloului privesc inexpresiv, dar palmele le sînt închise: nu dau nimic. În schimb, cea din stînga tabloului are palma dreaptă făcută căuş: cere să i se dea. Numai „mama“ dă ceva: le serveşte pe conducătoare. E singura mînă care oferă, în acest tablou de o mare expresivitate.

14—57

Sînt cercetători care caută în aceste tablouri ale lui Hals originea tehnicii impresioniştilor din secolul trecut. Desigur, unele apropieri pot fi făcute. Hals este considerat ca un inovator în tehnica picturală, dar dacă priveşti cu atenţie pe predecesorii lui, prezenţi în acest muzeu, sau pe cei ale căror opere se găsesc în muzeul din Bruges, din Belgia, aparţinînd şcolii flamanzilor, atunci poţi observa că tehnica vine mai de departe, că generaţie după generaţie învaţă una de la alta, transmiţînd tradiţii, dar îmbogăţindu-le, adăugînd calitativ elemente noi care la un moment dat pot face să se vorbească de o tehnică nouă, o concepţie nouă, o şcoală nouă. Hals a fost artistul care în secolul al şaptesprezecelea, acolo, în micul dar bogatul centru Haarlem a inovat în pictură, ceea ce a oferit mai tîrziu posibilitate unei noi şcoli, impresionismul, să se afirme.

Dominat de ideea că mă aflam în centrul unei şcoli care a dat mulţi şi valoroşi portretişti, uitasem că acum trei veacuri, aceeaşi şcoală din Haarlem şi-a marcat prestanţa şi prin peisagiştii care au dus faima acestei mişcări pînă în marile centre plastice europene din acea vreme şi de mai tîrziu.

M-am oprit să privesc tabloul: „Vedere a Haarlemului", al lui Hendrick Corneliszoon Vroom, pictor despre care se spune că era un bun reporter, nu numai pentru că picta evenimente contemporane lui, ci şi pentru că detaliile tablourilor dau o imagine foarte concretă a locurilor sau întîmplări-

lor aduse pe pînză. Iată această vedere — din profil, dacă se poate spune astfel — a Haarlemului din prima parte a secolului al șaptesprezecelea. În prim plan, pe un canal larg, navighează corăbii cu pînze, arborînd ostentativ drapelul olandez. Pe cerul plumburiu cu nuanțe de albastru — reflectate și în apele canalului — se profilează în dreapta o moară de vînt; în centrul tabloului și al orașului, catedrala Sant Bavo; mai mici, două turnuri și în stînga șapte sau opt mori de vînt, într-un plan îndepărtat. Compoziția are un echilibru clasic — poate prea clasic — dar atmosfera pe care o degajă este aceea de autenticitate.

Același peisaj l-a privit și Jan van Goyen, în 1649, însă dintr-un alt unghi și într-un alt anotimp al anului. Nouri negri se învolburează să astupe albastrul cerului. Pînzele corăbiilor nu mai sînt atît de întinse, steagurile de pe catarge nu fîlfîie. E semn că vîntul suflă încet. O barcă de pescari se îndepărtează de țărm, în timp ce un ocupant trage din apă o plasă. Orașul este privit mai de aproape. În centru, aceeași catedrală San Bavo și de jur împrejur case mărunte. Nici o moară de vînt. Poate una, ar fi de bănuit, undeva, în planul îndepărtat din stînga tabloului.

Salomon van Ruysdael este un peisagist mai preocupat de viața cotidiană. O scenă obișnuită, banală, capătă semnificații artistice în tabloul „Ferry", realizat în 1653, prin modul cum pictorul tratează peisajul. Pe un lac, sau golf, plutesc două ambarcațiuni, legate între ele și încărcate

cu oameni și animale. Apa oferă lumină jumătății din dreapta a tabloului. În jumătatea din stînga, lumina urmează un degradeu de tonuri închise, date de țărm, de case de țară, de copaci pictați într-un verde întunecat. Deși golful este liniștit, undeva, în stînga se bănuiește zbuciumul mării: trunchiurile copacilor sînt strîmbe și chinuite de vînturile care vin din larg. Liniștea apare și din planul din fund al tabloului, unde se vede un sat, din al cărui mijloc se ridică obișnuita biserică.

Mai subtil în găsirea tonurilor necesare redării frumuseților peisajului olandez a fost celălalt Ruysdael, nepotul primului, Jacob. Stăpîn pe măiestria lui, el nu se oprește ca în lucrarea „Peisaj de dune" să taie tabloul, cam la o treime de la marginea de jos, prin linia orizontului, pe care se văd dune alburii și dincolo de care se întrevede marea. În afară de dune, peisajul este verde, dar nu un verde unitar, ci variat prin nuanțe întunecate mergînd spre maro. O moară de vînt și un călăreț cu jiletcă roșie însuflețesc peisajul care, în ciuda aparențelor, nu este cîtuși de puțin monoton. Valorile cromatice ale cerului și ale bucății de uscat cuprinsă în acest tablou redau acele frumuseți ale Olandei, despre care scriam mai înainte.

Cînd am părăsit muzeul, pe lunga și îngusta Groot Heiligland vîntul bătea mai aspru, mai înțepător. Pe portalul unei case mărunte, am citit: construită în 1632. O fi văzut-o Frans Hals? Se poate. Orășelul era mic. Clădirea în

care se află acum muzeul care îi poartă numele există de la 1608.

Am ieșit din Haarlem și m-am îndreptat spre Haga. Vîntul nu slăbise deloc și neaua continua să danseze peste cîmpia joasă a Olandei. Pe canale lunecau bătrîni și copii, bărbați și femei. Pete roșii, verzi, albastre, galbene, violete, portocalii pe fondul alburiu-cenușiu al acestui decembrie olandez.

*

François Villon, hoțul de stele și de frumuseți, dacă ar fi scris numai:

„Mais où sont les neiges d'antan?" și tot ar fi rămas nemuritor.

În adevăr, unde sînt zăpezile de altădată?

Odinioară erau zăpezi înalte. Cel puțin, așa mi se păreau mie. Cînd cădea prima, alergam desculț în jurul casei și apoi mă rostogoleam gol pe patul moale al fulgilor pînă în vale, lîngă fîntînă.

Mama plîngea și mă afurisea. Eu chiuiam și rîdeam.

Așa salutam în fiecare an sosirea zăpezii.

Ningea liniștit,
Ningea vijelios.
Ningea mărunt,
Ningea cu petale de nuferi.

Ningea cu sclipiri,
Ningea cu gemete și scrîșniri,
Cu șuiere și răbufniri.
Apoi, pămîntul încremenea,
Cerul se odihnea
Și iarăși se scutura.
Se așternea o altă nea,
Și încă una și încă una,
Pînă se nămețea.
Casele aveau căciuli,
Căpițele aveau căciuli,
Satul avea căciulă grea.
Sub ea, nimic nu se mai auzea.

Unde sînt zăpezile de odinioară?
Sînt pulberi pieritoare, sau m-am schimbat eu?
De ce nu mai alerg desculț în jurul casei?
De ce nu mai rostogolesc pe patul de fulgi,
moale, pînă în vale, lîngă fîntînă?

Nu mai sînt zăpezi?
Dar, unde sînt zăpezile de altădată?
Unde s-au îndepărtat?
Cine le-a alungat?

Or fi pe alte planete, în alte galaxii? Nu știu și nu vreau să plec acolo, să umblu acolo desculț și acolo să mă rostogolesc gol pe patul moale de fulgi. Rămîn aici, pe acest pămînt și aștept zăpezile de altădată. Vor mai veni?

Uneori, pornesc să le caut în munți. Mă afund în ele și mă las nins.

Alteori, rareori, cînd aflu că au sosit, mă rătăcesc pe întinderile Bărăganului, mă ascund printre nămeți și ascult poveștile oamenilor din stepă despre mireasa pierdută și uitată sub o movilă de zăpadă, despre nunta căzută sub gheața Siretului sau despre lupul ținut la distanță cu scăpărarea chibriturilor, pînă în marginea Brăilei.

Atunci, îmi aduc aminte de zăpezile de altădată.

Îmi aduc aminte ...

Dar ..., unde sînt zăpezile de altădată?

*

În anul 1925, pentru un copil sărac de țăran, un copil ras în cap, rupt de foame, rupt și-n coate, intrarea la liceul „Sava“ din București era un eveniment. Căruța cu boi în care evadasem din satul copilăriei, cel mult pînă la tîrgul Buzăului, mă lăsase acuma coleg de bancă cu băieții Brătianu, Darvari, Catargi. Ei soseau la liceu cu mașina iar eu cu rîndul, ca la armată. Ei vorbeau franceza fără greșeală, iar eu crezusem pînă nu demult că Franța e dincolo de dealul cel mare al satului meu. Dar în fața profesorilor nu existau diferențe de clasă. La vremea aceea, liceul „Sava“ avea în frunte un director de o moralitate excepțională, pe Ștefan Pop, ardelean din ținutul moților de sub munte, om drept și cu inimă bună și care

făcea și o anume politică destul de ciudată pentru timpul de-atunci: căuta dinadins fii de muncitori și țărani și împăna liceul cu ei.

*

„Nu știu alții cum sînt, dar eu, cînd mă gîndesc la locul nașterii mele“ ... Așa își începe Creangă unul din capitolele „Amintirilor“ sale. Humuleșteanul mă va ierta dacă, luîndu-i exemplul și cuvintele, voi începe aidoma lui: nu știu alții cum sînt, dar eu cînd mă gîndesc la anii școlăriți la „Sfîntul Sava“, îmi par a fi fost ieri, atît îmi sînt de puternice amintirile și emoțiile de atunci. Și între timp de multe ori s-a rotit crugul cerului și multă vreme a curs peste mine!

Veneam dintr-un sat mărunt și îndepărtat să învăț carte în Capitala țării. Întîmplarea făcuse să nimeresc la „Sfîntul Sava“. Auzise tata, acolo în așezarea aceea scufundată între dealuri, că acelor ce aduceau un certificat de ... „paupertate“, adică de sărăcie (îl mai păstrez și azi printre hîrtiile mele), le era îngăduit să dea examen pentru bursă, adică pentru un loc în internatul școlii.

M-a înscris și pe mine. Domni cu părul alb și serioși, dar cu voce blîndă și nerepezită, m-au întrebat destule pînă mi-au dat dreptul să intru, la rînd cu ceilalți, în clasa I-a A, a liceului „Sfîntul Sava“.

Multe m-au impresionat atunci pe mine, băietan dat jos din nucii răspînditului meu stat și plantat în mijlocul unui oraș mare, printre elevi cu șapcă albastră și număr la mînă, dar dintre toate cel mai mult m-a dominat figura directorului liceului. Drept spus, la început m-a înspăimîntat. Nu aveam însă dreptate. Voi fi fost eu sperios și mai cu seamă nedeprins cu reguli și discipline!

Cartea claselor primare o învățasem repede și fără mare greutate. Toamna mi-o petreceam în nuci, pruni și gutui, iarna la săniuș, primăvara după brîndușe și vara la scaldă. La „Sfîntul Sava" nu mai mergea așa. În primele zile, a apărut în clasă, cu catalog mare sub braț, un om trecut de cumpăna vieții. Călca sigur și vioi, purtînd un frumos cap ușor înclinat pe umărul stîng și clipind des din ochii iscoditori, dar blînzi. Ne era profesor de limba română. A strigat catalogul, pronunțîndu-ne numele rar, cu voce baritonală, timbrată, pe care o mai aud și acum, ne-a privit îndelung pe fiecare și apoi a început să se plimbe printre bănci, cu mîinile la spate, cu capul plecat. Purta o lavalieră neagră, îngrijit legată în jurul unui guler alb. Așa l-am văzut cît am rămas în liceu. Așa și mai tîrziu. Scîndurile tocite și strîmbe ale podelei vechii clădiri, fost lazaret militar german în timpul primului război mondial, scîrțîiau sub ghetele directorului nostru și zgomotul îl supăra. S-a oprit, s-a rezemat de fereastră, jumătate întors spre clasă, jumătate spre afară și privind peste castanii din curtea liceului a

început să vorbească despre frumusețile limbii române. Ne-a spus multe, vreme de o oră. Auzeam atunci pentru prima dată pomenindu-se numele cronicarului Neculce, Miorița se amesteca în capul meu cu basmele lui Ispirescu pe care le citisem într-o carte terfelogită de atîta folosință în acel sat al copilăriei mele, făceam cunoștință cu noțiuni de care habar nu aveam, dar, drept spus, n-am înțeles nimic. Cînd a bătut marele orologiu de la catedrala „Sfîntului Iosif", din vecini și am izbucnit pe ușă spre recreație, uitasem totul. Și, totuși, îmi rămăsese ceva: figura aceea a directorului, un amestec de energie și visare, de asprime și bunătate, de hotărîre și ezitare.

Au urmat apoi lecțiile de gramatică. Eu știam limba țăranilor din mijlocul cărora pornisem spre carte, o limbă curată, simplă și frumoasă. Cunoșteam regulile elementare de gramatică și ortografie învățate în clasele primare, dar despre declinare și conjugare nu aflasem nimic. În limba tovarășilor mei de joacă de pe prundul pîrîiașului ce ne străbătea satul nu intrau cuvinte ca acelea pe care le auzeam de la profesorul meu de la „Sfîntul Sava": nominativ, genitiv, dativ, acuzativ, subconjuctiv și altele de felul acesta. M-au speriat toate și m-au trezit din visarea mea la dealurile cu nuci și cireși. Dar acel amestec de asprime și blîndețe al primului meu profesor de limba română m-a ajutat să trec punțile spaimelor către studiu temeinic și muncă organizată. O vreme, mi-a fost frică de duritatea vocii baritonale

și de nota din catalog. Apoi, mi-a fost rușine de privirea blîndă și de tăcerea întrebătoare a profesorului atunci cînd nu știam să răspund. Trecerea aceasta de la spaimă la rușine a fost marea mea trecere de la obligația forțată la îndeplinirea conștientă a muncii.

Șapte ani m-a învățat profesorul meu de la „Sfîntul Sava" limba și literatura română. A fost aspru cu mine, dar drept. Nu m-a cruțat și nu mi-a trecut cu vederea nici o greșeală.

În clasa a șasea, în ultimul trimestru, ne-a dat să tratăm la teză subiectul: „Diftongii în limba română". Subiect greu. Panică printre noi. Am făcut o lucrare bună, însă „din fuga condeiului", am scris un *s-au*, un singur *s-au*, împreunat, adică *sau*. Cu creion roșu, profesorul meu a încercuit greșeala și a însemnat: „Teza merita nouă. Pentru aceasta, doi". Cînd ne-a distribuit lucrările, a întrebat: „Este cineva nemulțumit?" M-a așteptat să mă ridic. Am rămas așezat și n-am spus nimic. Avea dreptate. Am înțeles atît de bine că avea dreptate Ștefan Pop, directorul liceului de la „Sfîntul Sava", primul meu profesor de limbă și literatură română, încît de atunci și pînă acum nu am mai făcut o asemenea greșeală, în mulții ani care au trecut și în care am înnegrit multă hîrtie cu slovele mele.

*

Dacă voi spune că am învățat să citesc pe un jurnal, înainte de a intra în prima clasă primară, nu o să fiu crezut, dar eu așa știu, așa îmi aduc aminte. În satul în care m-am născut, tata, învățător la o sărmană școală elementară, imediat după primul război mondial, primea singurul ziar văzut prin acele locuri. Așadar, de la început m-au atras ziarele. Dar, debutul publicistic nu l-am făcut în ziare, ci într-o revistă cu tiraj redus: „Revista literară“ a liceului „Sfîntul Sava“ din București.

Cenaclul literar ne oferea ocazia să ne dovedim ... „talentele“. Și cîți nu încercam! Acolo i-am auzit vorbind, comentînd, criticînd, citindu-și proza sau versurile pe Alexandru Sahia, Eugen Ionescu, Neagu Rădulescu, Mircea Grigorescu, Horia Roman, Constantin Fîntîneru, un talentat prozator, dispărut după publicarea primului roman. Acolo l-am văzut pe blîndul și discretul pictor de mai tîrziu, Bob Bulgaru și l-am cunoscut pe vigurosul desenator Nicolae Cristea. Tot acolo reveneau cei ce părăsiseră liceul, dar nu-l puteau uita: criticul de artă Petru Comarnescu, ziaristul Romulus Dianu, pictorul și sculptorul Mac Constantinescu, actorii Nicolae Brancomir, George Conabie și mai tîrziu baritonul Șerban Tasian. Acolo l-am auzit cîntînd la pian concerte de Mozart și Beethoven pe elevul din clasa a șasea, Constantin Silvestri.

În acel cenaclu am debutat, citind ceea ce pompos intitulasem eu „Cronică literară“, cîteva

note pe marginea unor lecturi. Ce discuţii „savante" şi pasionate se iscau?! Dar, cînd terminam, tot prieteni rămîneam. Plecam pe stradă scormonindu-ne buzunarele ca să găsim cîţiva lei să ne cumpărăm covrigi, un pachet de ţigări pe care să-l fumăm a doua zi pe furiş la liceu, să bem mai mulţi un ţap de bere, sau să citim împreună un număr dintr-o revistă pe care o socoteam noi de avangardă. „Bilete de papagal" ne-a fost multă vreme hrană.

În „Revista literară" a liceului „Sfîntul Sava" am debutat toţi care am trecut pe acolo. Unii, bine sau mai puţin bine, au continuat. Alţii s-au risipit. Şi cîte talente nu se vor fi pierdut!

*

Dintre ceţurile pe care anii — fugit irreparabile tempus — le aşază fără contenire între mine şi trecut, îmi apare tot mai strălucitoare imaginea lui Alexandru Sahia. Fenomenul este cu atît mai semnificativ, cu cît Sahia nu-mi este o cunoştinţă abstractă, întîlnită în paginile unui volum, sau în amintirile vreunui povestitor, ci înseamnă o realitate vie, un om a cărui mînă caldă o mai simt încă în dreapta mea, a cărui voce subţire, uşor nazală şi tărăgănată o mai aud încă, a cărui siluetă firavă, al cărui cap expresiv, a cărui privire molatecă şi totodată pătrunzătoare mai stăruie încă pe retina mea.

L-am cunoscut în 1927 și ne-am despărțit pentru totdeauna în 1937. L-am cunoscut, oare, pe Alexandru Sahia în acel deceniu în care viața, după mersul ei, cînd ne-a apropiat, cînd ne-a depărtat, fără să rupă firele prieteniei? Mi se pare tot mai mult că nu l-am cunoscut, dar pe măsură ce timpul se așază între noi, încep să pătrund în tainele lui și să-l înțeleg. Pentru că acesta a fost Sahia: un om al viitorului.

Ne-am întîlnit prima oară pe coridorul liceului „Sfîntul Sava“ din București. Lîngă clasa a II-a se afla clasa a VIII-a. Ce mari sînt diferențele acestea de ani cînd n-ai depășit vîrsta visurilor și a cireșilor înfloriți! La maturitate dispar, se șterg, nu se observă. Și totuși, Sahia nu ținea seama de ele nici atunci cînd nu împlinise douăzeci de ani, iar eu nici cincisprezece.

Ce ne-a legat unul de altul, sau, mai bine zis, ce m-a legat de el? Poate bunătatea aceea a ochilor lui, poate glasul acela cald, poate faptul că ne lua în seamă pe noi, cei mici, poate darul și răbdarea lui de a explica orice, poate gestul de a sări în ajutorul nostru și a ne apăra de grosolăniile și brutalitățile celor mai mari, poate interesul lui pentru preocupările noastre, poate îndemnurile lui spre privirea largă a vieții, poate cărțile pe care mi le strecura în mînă, poate frumusețea versurilor spuse stînd rezemat de o fereastră a vechiului coridor, poate toate la un loc și poate multe altele.

Mai tîrziu, s-au adăugat orele tîrzii de redacţie, munca din tipografie, rătăcirile în noaptea adîncă în cartierele mărginaşe ale Bucureştiului, foşnetul manifestelor ilegale, povestirea călătoriei lui în U.R.S.S., Manifestul Partidului Comunist, revolta faţă de cele petrecute la procesul ceferiştilor, la Craiova, pasiunea pentru aflarea şi rostirea adevărului, curajul lui în luptă.

A pornit modest şi şi-a făcut cu greu loc în publicistica din România celui de al treilea şi al patrulea deceniu, deşi cînd a terminat liceul îşi avea pana făcută şi destul de ascuţită. Visurile făurite pe băncile şcolii s-au năruit repede în faţa moravurilor unei societăţi construite pe ideea jafului. Candoarea tînărului cu capul plin de idei generoase şi cu inima înfierbîntată de sentimente nobile a pălit în faţa legii de fier a lumii de atunci: „ucide pentru a nu fi ucis".

A urcat scările multor redacţii ţinînd în mîini file înnegrite în nopţi albe cu gînduri despre o altă lume, alţi oameni. A bătut timid la multe uşi voind să intre în viaţa pe care o credea altfel. A întîlnit refuzuri, surîsuri batjocoritoare, sau replici jignitoare. Iar foamea şi frigul îl goneau mereu din urmă, ameninţătoare, sinistre. Pare basm, dar Alexandru Sahia s-a adăpostit în cîteva nopţi de iarnă timpurie într-o seră părăsită din Cişmigiu, a înghiţit aspirină pentru a se încălzi şi şi-a potolit foamea cu resturile de pîine culese de pe mesele unui bufet automat de pe Calea Victoriei.

Romantism! vor spune unii. Nu! Luptă cu viața, cu societatea, cu o societate care îți întindea mii de tentacule pentru a-ți zdrobi apoi demnitatea umană, curajul de a o înfrunta, de a-i arunca în față tot ce credeai despre ea.

În această luptă plină de riscuri, dură, nemiloasă, nu totdeauna spectaculoasă, dar cu atît mai grea cu cît era mai cenușie, s-a format ziaristul și scriitorul Alexandru Sahia, căruia Partidul i-a călăuzit pașii pînă la sfîrșit. Cînd a pătruns în ea, era conștient că nu-l așteaptă nici intrarea triumfală în cetate, nici imnurile victoriei, nici laurii așezați pe frunte, deși pornise bine înarmat. Sahia avea tot ceea ce îi trebuie unui scriitor și ziarist militant pentru clasa muncitoare. Iubea cu pasiune poporul din care se născuse, avea încredere nelimitată în clasa muncitoare și în partidul ei, era curajos, demn; avea o judecată sigură, pătrunzătoare și o inimă caldă; avea o cultură multilaterală, un neastîmpăr în a cunoaște totul, o capacitate neobișnuită de muncă și pe deasupra avea talent. Își cunoștea profesia pînă în cele mai ascunse taine, o adora și o respecta. Pentru el ziaristica era în acea vreme mijlocul cel mai direct, mai viu, mai operativ pentru intervenția unui intelectual în rezolvarea problemelor puse de societate. Scriitorul Alexandru Sahia nu a lăsat în urma lui multe opere literare, nu pentru că nu ar fi avut ce să spună, ci pentru că lupta zilnică l-a absorbit în gazetărie și i-a oferit foarte puțină vreme pentru literatură. N-a

regretat niciodată. Pe patul morții, cu luciditatea omului conștient de rosturile și realizările lui, le-a vorbit prietenilor despre părerea de rău că nu lasă în urmă numeroase volume de literatură, și că pleacă înainte de a fi dat tot ceea ce voia să dea luptei de eliberare a clasei muncitoare. „Nu părăsiți pozițiile cîștigate, ci mergeți înainte. Victoria va fi a noastră". Acestea sînt îndemnurile ultime ale lui Sahia, oferite ca un dar celor ce i-au vegheat clipa sfîrșitului, trimise ca un mesaj generațiilor de mai tîrziu.

Vorbim deseori despre necesitatea ca ziaristul să cunoască bine viața. Mi se pare că pentru un adevărat gazetar, o asemenea problemă nici nu ar trebui să apară, pentru că ziaristică fără o profundă, variată și meticuloasă cunoaștere a vieții nu se poate concepe.

Cînd a intrat ca reporter de fapte diverse în redacția ziarelor „Dimineața" și „Adevărul" (deși editase și condusese la 24 de ani revistele „Veac nou" și „Bluze albastre"), Alexandru Sahia îndeplinea o muncă minoră și desconsiderată: „făcea înmormîntările", adică păzea toată ziua porțile cimitirelor pentru a scrie scurtul reportaj despre îngroparea „personalităților". Desigur că nu îndeplinea cu plăcere munca aceasta, dar nici nu o disprețuia. Dealtfel, nu exista ziarist începător care să nu treacă prin ea. Îmi afirma odată că exercitînd-o, învățase să redacteze concis, să se ferească de fraze banale, dar mai ales învățase să cunoască oamenii. Carnetul lui de reporter

era plin cu însemnări care, fără îndoială, în alte condiţii, s-ar fi transformat în admirabile portrete. Observa oamenii în orice împrejurare. Pentru el nu existau întîmplări mari şi mici, excepţionale şi banale. Se ducea oriunde se petreceau fapte, existau oameni, se manifesta, într-un fel sau altul, viaţa.

Cînd a reuşit — după un oarecare timp — să convingă conducerea ziarelor că preocupările lui sînt altele decît ... înmormîntările şi să obţină redactarea rubricii „Tribuna muncitorească", Sahia a devenit un bun cunoscător al problemelor muncitoreşti, sub toate aspectele: economic, politic, social, cultural. N-aş putea spune că pe masa lui de lucru din redacţia ziarului „Dimineaţa" (cît de modestă era masa acestui mare gazetar!) n-am văzut statistici, rapoarte, memorii, lucrări de specialitate, dar trebuie să afirm că nu acestea formau elementul principal în munca lui Sahia. În cursul zilei colinda fabricile, uzinele, atelierele, şantierele din Bucureşti, sta de vorbă cu muncitorii, cu patronii, observa totul şi încerca să fie cît mai puţin observat. Avea un mod de a se informa care nu-l stingherea pe cel din faţa lui. Nu scotea în mod ostentativ carnetul de reporter, nu-l copleşea pe cel întrebat cu banalităţi, nu-l ameţea cu zeci de probleme, ci ştia să meargă totdeauna la esenţa lucrurilor, avea darul de a obţine răspunsul direct, sincer, să descopere faptele aşa cum s-au petrecut, să afle adevărul. Totul se petrecea în mod firesc, fără emfază, fără paradă, fără cuvinte de prisos.

În fiecare seară, în biroul lui Sahia — lucrau șase reporteri în aceeași cameră — era un adevărat pelerinaj. Veneau delegații de muncitori din fabrici sau de la sindicate, aducînd memorii, reclamații, articole, informații, pentru a fi publicate.

S-ar putea scrie un poem despre dragostea cu care Sahia primea aceste delegații. Doi ani am lucrat în aceeași cameră, la doi metri distanță de masa lui Sahia. Am auzit zi de zi cum muncitorii îi povesteau întîmplările din fabrici, nedreptățile, samavolniciile, bătăile, crimele. Am văzut hîrtiile așternute cu slovele scrise de mîini bătătorite. Am văzut oameni deznădăjduiți, dar și oameni dîrji, privind dincolo de prezent.

Pe scaunul acela, care scîrțîia, din fața mesei de brad a lui Sahia s-a așezat într-o zi un tînăr îndesat, cu părul lung, căzut peste urechi, cu niște palme mari, umflate, cu niște ochi negri, surîzători. Era Constantin David. Venise să arate cum sînt tratați ucenicii de la Atelierele Grivița.

Convorbirea s-a pornit greu. Tînărul își căuta cuvintele, voind să fie cît mai scurt și cît mai explicit. Sahia l-a încurajat cu întrebări, cu aprobări, cu interesul arătat, astfel încît pînă la urmă am auzit povestea dramatică a tinerilor de la C.F.R. — Grivița.

De atunci, Constantin David a devenit un obișnuit al redacției din Sărindar. Era un corespondent voluntar, demn de acest titlu. Cîteodată, Sahia îl așeza lîngă el, îi punea în față un bloc

de hîrtie și îi cerea să scrie. Apoi, îi corecta manuscrisul.

M-am gîndit la Constantin David, la prietenia tinereții noastre închegată în preajma lui Sahia, în noaptea cînd am aflat că muncitorul acela dîrz a căzut măcelărit de către legionari.

M-am gîndit mai tîrziu, în anii libertății, că am pierdut în Constantin David un gazetar care învățase meseria de la un meșter priceput.

L-am văzut pe același scaun din fața mesei lui Sahia pe Ilie Pintilie, mai tăcut, mai potolit, cu vorbă dulce, moldovenească. Nu venea niciodată cu mîinile goale. În vremea aceea i-am luat un interviu. Era într-o perioadă de frămîntări la C.F.R., la cîțiva ani după greva din 1933. Ilie Pintilie și-a redactat răspunsurile cu siguranța unui ziarist profesionist. Am învățat atunci de la el necesitatea preciziunii în formulări, după cum am învățat cum trebuie mers direct la problemă, lăsînd la o parte cuvintele de prisos.

Activitatea lui Sahia la „Tribuna muncitorească" devenise incomodă pentru administrația gazetei. În consecință, i s-a șoptit că este în pericol să fie arestat și Sahia a trebuit să părăsească redacția pentru o vreme. S-a ascuns în mulțime, călătorind în vagoane de clasa a treia, pe liniile din nordul Ardealului. Cînd s-a aflat stratagema administrației, Sahia a fost anunțat să se întoarcă la redacție. A revenit plin de impresii. În cele două săptămîni de călătorii forțate, aflase atîtea lucruri ascultînd convorbirile oamenilor în trenuri, încît ar fi putut

75—96

să scrie un volum întreg. Împrejurările l-au împiedicat s-o facă.

Citiți reportajele lui de la procesul Griviței. Citiți în special acele scurte impresii de la începutul fiecărui reportaj și veți remarca puterea de observație a gazetarului, formată de-a lungul unor ani de muncă intensă de cercetare a vieții.

În aceste însemnări, notația este directă. S-ar putea spune: fotografică. Reporterul a văzut și a transcris. Numai că a știut să surprindă ceea ce era esențial. În una din aceste notații din tot peisajul procesului, Sahia a ales boxa acuzaților pentru că ea era importantă. Restul era minor.

Economia mijloacelor de expresie este excepțională. Descrierea, dealtfel instrumentul principal în reportaj, deține locul de frunte. Frazele sînt scurte. Uneori simple propoziții. Metoda nu este întîmplătoare, ci determinată de necesitatea de a reda o atmosferă încărcată, dramatică a procesului. Deși grefierul „cu atitudine de preot catolic zice din cele trei sute de pagini ale dosarului, cu modulații în glas“, vreme de patru ore în șir, totuși ambianța nu este de povestire molcomă sau de narare a unor întîmplări plăcute, ci de dramă în care ciocnirile sînt extrem de puternice.

În toate reportajele lui, Sahia dovedește această capacitate de a observa fenomenul în complexitatea lui, de a așeza în primul plan esențialul și de a folosi elementele de expresie cele mai simple. Notația lui Sahia în volumul „U.R.S.S. — azi“ merge pînă aproape de rudiment, însă nu supără

pentru că este abundentă, iar totalitatea observațiilor apare ca un tablou închegat.

Tot atît de concis este și comentatorul Sahia, gen în care generația lui de ziariști s-a exersat cu o continuitate remarcabilă. Față de fapt trebuia să ai o poziție, s-o manifești și s-o transmiți cititorului cu intenția ca el să și-o însușească repede. Comentariul cere ca pe marginea faptului că expui idei și să stîrnești sentimente. Or, economia unui ziar nu îngăduie o desfășurare largă, o argumentare repetată, caracteristici ale articolului de revistă. Cititorul de ziar trebuie să fie izbit prin justețea ideilor, prin noutatea lor, prin asociațiile pe care le provoacă, prin sentimentele pe care le stîrnesc.

Sahia avea darul ca în cîteva rînduri să expună datele problemei, pentru ca apoi, pe marginea acestor date să-și demonstreze punctul de vedere cît mai concis, ceea ce impune exprimare clară, fără ocolișuri, raționamente precise, curajoase.

Dealtfel, ceea ce l-a caracterizat pe Alexandru Sahia a fost curajul opiniilor sale. Un gazetar militant fără curaj — și gazetarul este în fiecare zi în luptă — se aseamănă cu soldatul care, tremurînd la prima salvă a dușmanului, uită să tragă cu pușca.

Așa voi să fie bine înțelese condițiile în care Sahia și-a mărturisit în scris, zi de zi, pînă la moarte, credința lui în victoria clasei muncitoare, în Partidul ei. Încălzit de idealurile ei de luptă, convins teoretic și practic de justețea marxism-leninismului, călăuzit de Partid, Sahia a avut

curajul să înfrunte cenzura oficială, cenzura direcţiilor şi administraţiilor gazetelor, provocările agenţilor de Siguranţă, ameninţarea permanentă a pierderii libertăţii, ameninţările huliganilor fasciști care nu se sfiau să-i doboare în plină stradă pe ziariştii progresişti.

Sahia nu s-a clintit niciodată. Între anii 1932—1937, nu a existat moment critic de luptă a clasei muncitoare în care el să nu fi fost prezent, să nu-şi fi spus părerea, să nu fi transmis maselor cuvîntul Partidului. Atît cît se putea sub regimul cenzurii şi al stării de asediu. Nu a existat duşman al poporului şi al clasei muncitoare spre care Sahia să nu-şi fi îndreptat armele. Ministrul de interne, Siguranţa, jandarmeria, directorii de închisori, ministrul de justiţie, toţi erau denunţaţi în faţa opiniei publice.

Atacul direct, dur, fără menajamente făcea parte din mijloacele cele mai folosite de către Sahia, oricare ar fi fost riscul.

L-am văzut la o întrunire a tineretului muncitor de la Atelierele Griviţa unde vorbea despre călătoria în U.R.S.S. Un comisar a încercat să-l întrerupă şi să-l aresteze. Apărat de muncitori, Sahia şi-a continuat expunerea denunţînd la sfîrşit samavolniciile poliţiei.

L-am văzut neclintit, dîrz, neînfricat, la marginea mormîntului lui Nicolae Cristea vorbind cetăţenilor din cartier despre viaţa pictorului luptător. „El s-a gîndit întotdeauna cu dragoste la dumneavoastră — spunea Sahia — şi a căutat să vă schimbe

viața într-o alta mai bună. N-a reușit. A căzut înainte de vreme. Sarcina aceasta trudnică, dar eroică ne rămîne nouă, acelora care aparținînd clasei lui Nicolae Cristea vom lupta pentru izbîndă. Mulți ne-au trădat sau ne batjocoresc. Dar noi, sprijiniți de adevărurile istoriei, vom lupta să realizăm ceea ce Nicolae Cristea a năzuit și a schițat în pînzele lui".

Poate astăzi, la atîția ani de la Eliberare, cuvintele acestea să nu mai apară atît de curajoase, dar cînd ele au fost rostite, doi agenți de Siguranță l-au întrerupt pe Sahia și s-au repezit să-l aresteze. Se petrecea evenimentul în anul 1936, cînd fascismul era în plin marș în Europa și în România, cînd închisorile gemeau de condamnați politici, cînd guvernul organiza pogromuri, cînd muncitorii erau împușcați în plină stradă de bandele fasciste.

Ar trebui scris cîndva, ceva mai mult, despre pasiunea lui Alexandru Sahia pentru profesia lui, pentru ziaristică. A muncit la început vreme îndelungată fără salariu. Rareori i se plătea un articol. A acceptat să fie reporter de fapte diverse numai pentru a fi într-o redacție, unde, din cînd în cînd publica și despre ceea ce voia el să scrie. N-a pregetat niciodată să se ducă acolo unde situația era mai grea, ziua și noaptea. Nu și-a precupețit niciodată eforturile deoarece credea cu ardoare în munca lui de ziarist, în rosturile ei, în rezultatele ei.

În vremea cînd se îngrijea de „Tribuna muncitorească" la „Dimineața" rămînea în redacție

pînă în zori, cînd gazeta intra în rotativă. Se întîmplase ca materialul rubricii să fie . . . pierdut sau . . . uitat pe şpalt sau . . . scos din pagină în ultimul moment, pentru a face loc unei ştiri senzaţionale. Sahia ştia că „Tribuna muncitorească“ apărea numai dacă petrecea el noaptea în tipografie, urmărind materialul de la linotip pînă la rotativă. Nu-i cerea nimeni să facă aceasta, dar conştiinţa că rubrica aceea este o tribună de unde se aude vocea clasei muncitoare îi dădea forţa de a învinge toate piedicile, îi hrănea pasiunea lui pentru gazetărie.

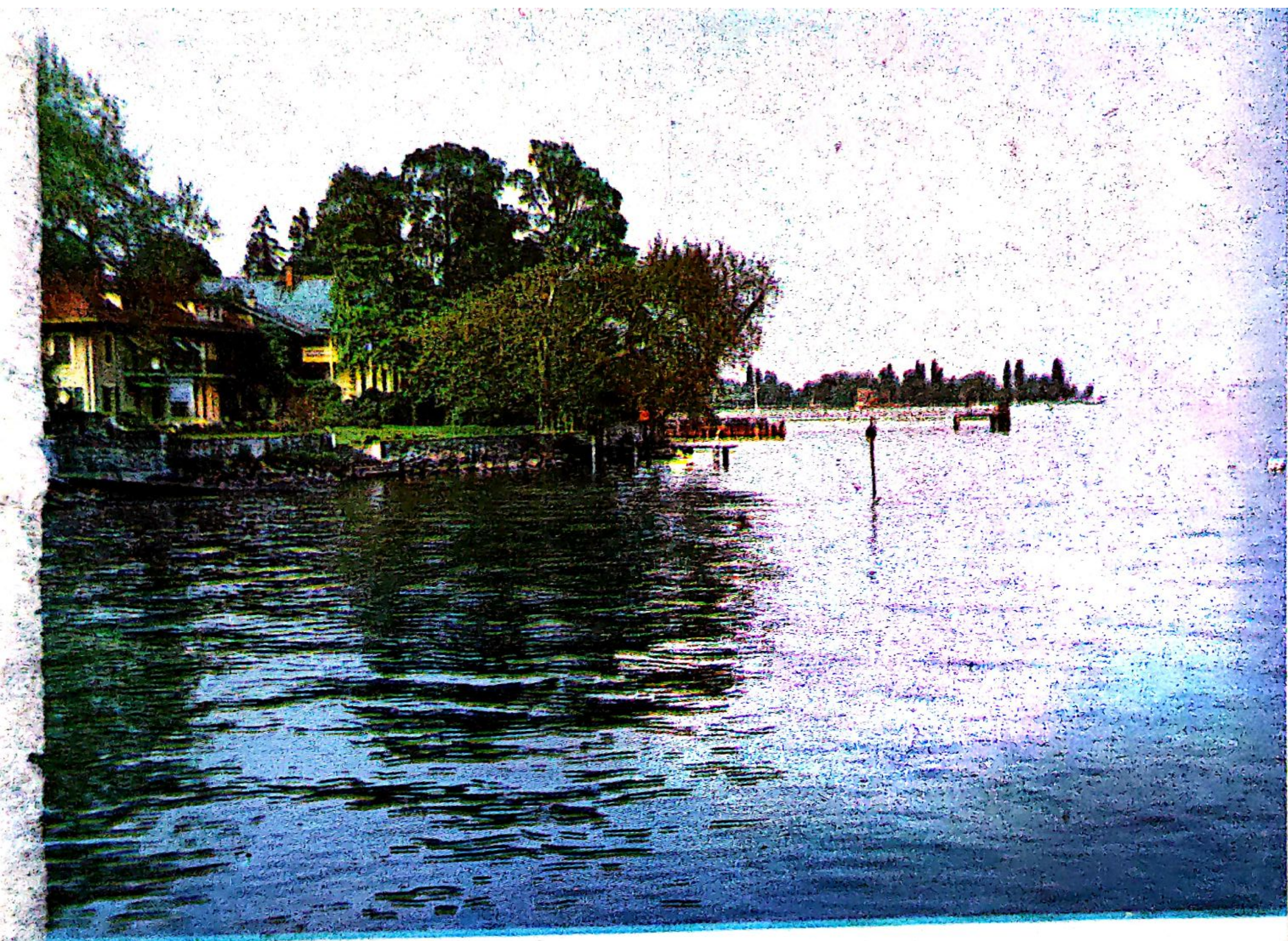
Mă gîndesc uneori la Alexandru Sahia şi mă întreb cum ar fi reacţionat, dacă ar fi trăit, omul încărcat cu experienţa cîştigată într-o epocă frămîntată, faţă de evenimentele complexe care caracterizează această a doua parte a veacului nostru. Întrebarea pe care mi-o pun din cînd în cînd şi nu ori de cîte ori îmi revine în faţă imaginea lui Sahia nu este un simplu joc capricios, o încercare de transpunere în timp a unei conştiinţe pentru care marxismul, socialismul, lupta de clasă nu au fost noţiuni abstracte, ci părţi componente ale integrităţii ei. Mă întreb pentru că vreau să-l măsor pe Alexandru Sahia cu măsura realităţilor noastre de astăzi, pentru că îl consider pe cel dispărut acum aproape patruzeci de ani ca al nostru, al celor care trăim astăzi.

Sahia a apărut în viaţa spirituală a poporului nostru la începutul deceniului al patrulea şi trecerea i-a fost meteorică. De cînd s-a impus,

ca ziarist, scriitor şi militant politic pentru cauza clasei muncitoare şi pînă la moartea lui s-au scurs puţini ani. Dar nu durata contează, ci intensitatea cu care a trăit şi a luptat acel tînăr firav.

Dacă ar fi să-l caracterizez pe Alexandru Sahia, aş spune că a fost un mare pasionat care în scurta-i existenţă a ars ca o torţă pentru o cauză istorică. Ce l-a mînat pe tînărul acela pornit dintr-un fund de sat, spre cel mai înalt ideal al veacului nostru, spre socialism? Pasiunea de a trăi conştient, de a participa puternic la fenomenele esenţiale contemporane lui, de a lupta pentru a schimba vechiul prin nou. Este adevărat că drumul i-a fost întortocheat şi aceasta nu datorită lui, dar din momentul cînd a înţeles cît de cît structura societăţii în care trăia şi mobilurile care o ghidau, Sahia a parcurs fulgerător etapele şi a ajuns în primele rînduri ale forţelor sociale cele mai înaintate. El s-a pătruns de adevărul că viaţa înseamnă luptă şi a descoperit imediat că lupta adevărată o duceau numai masele muncitoare din Romania şi Partidul lor.

Alexandru Sahia a fost un militant revoluţionar şi a murit ca militant revoluţionar. S-a scris mult despre omul de litere şi despre ziarist, dar mai puţin despre militantul Sahia. În concepţia lui Alexandru Sahia, în modul lui de a fi, de a trăi, de a acţiona, accentul era pus de el însuşi pe sarcina lui de luptător politic care folosea mijloacele specifice ale scrisului. Nu s-a considerat niciodată întîi scriitor şi apoi luptător

Realism

Peisaj cu lac

Foto: George Macovescu

revoluţionar, ci invers. Tot ce făcea, tot ce întreprindea, tot ce scria era pentru clasa muncitoare, pentru Partid.

Arma lui cea mai de preţ — scrisul — a adus-o în lupta clasei muncitoare din România celui de al patrulea deceniu şi a folosit-o cu credinţă, pasiune şi măiestrie pînă la sfîrşitul vieţii lui.

Într-un interviu acordat în 1935 ziarului „Facla", Sahia făcea următoarea declaraţie: „Scrisul meu este o contribuţie la eforturile de eliberare a maselor muncitoreşti". Această frază poate constitui *motto-ul* întregii activităţi a lui Alexandru Sahia. Scrisul lui a fost angajat, fără ezitare, fără abatere, într-o luptă dură, plină de riscuri, dar cu o perspectivă pe care istoria a confirmat-o.

S-a vorbit relativ mult despre literatura lui Alexandru Sahia, dar încă nu s-a reliefat atît cît trebuie caracterul militant al acestei literaturi. Nuvelele lui constituie un exemplu grăitor pentru ceea ce se numeşte literatură angajată, scrisă cu scopul precis de a sluji „eforturile de eliberare a maselor muncitoreşti". „Uzina vie" şi „Revolta în port" sînt expresia luptei şi a năzuinţelor clasei muncitoare din România celui de al patrulea deceniu. „Execuţia din primăvară", „Moartea tînărului cu termen redus", „Întoarcerea tatei din război", „În cîmpia de sînge a Mărăşeştilor" reprezintă opunerea clasei muncitoare faţă de pregătirile pentru un nou război, care avea să însîngereze lumea în anii 1939—1945. „Ploaia din iunie" prezintă starea

mizerabilă a țărănimii române, iar „Șomaj fără rasă“ este o replică puternică dată politicii rasiste și șovine dusă de clasele conducătoare din fosta Românie. Sahia nu a făcut artă pentru artă, ci o artă militantă. Alegerea a fost conștientă, deliberată, izvorîtă din convingerea că astfel acționează în direcția idealului lui politic și social. În interviul amintit mai înainte, comentînd rolul literatului în societate, Alexandru Sahia afirmă: „Un scriitor trebuie să fie un luptător social. El trebuie să fie continuu legat, în mod strîns, de complexul social în care trăiește. Scriitorul nu poate fi străin de fenomenele economice, politice care agită întotdeauna masele. Viața zilelor noastre caută să fie impusă, după alte forme, cu mult mai aspre. Epoca romantismului languros, a extazului mistic este îngenunchiată și plesnită de alte realități ce caută să ne depășească. Ceva mai mult. Scriitorii generației mele trebuie să se convingă, în momentele de față, că nu pot face decît artă cu tendință și că o altă artă nu mai poate să existe. În acestă tendință, însă, să introducem maximum de artă, pentru că numai astfel operele noastre vor căpăta viabilitate. Scriitorii sînt și rămîn apărătorii întregii umanități și de la ei se așteaptă luminarea spre formele de viață unde exploatarea nu mai există, clasele sînt nimicite, iar ura de rasă extirpată“.

Dintre cețurile pe care anii la așază fără contenire între mine și trecut, îmi apare mereu imaginea lui Alexandru Sahia. Gîndindu-mă la el, îl măsor

cu prezentul şi îl aflu contemporan, îl aud mergînd în pas cu noi, pe modestul, simplul, dar înflăcăratul luptător al clasei muncitoare, gazetarul şi scriitorul Sahia.

*

Nu am crezut că într-o zi voi scrie despre Mircea Grigorescu la trecut. Pentru mine, el era o permanentă mărturie a prezentului, a omului veşnic în actualitate, pentru că acesta a fost strălucitul ziarist Mircea Grigorescu.

Ne-am întîlnit, cu aproape cincizeci de ani în urmă, pe coridoarele vechii clădiri a liceului „Sfîntul Sava". „Domnul elev Grigorescu Mircea din clasa a şaptea modernă" era redactorul „Revistei literare" a şcolii şi nouă, celor mai tineri, cărora începuse să ne ardă condeiul sub degete, flăcăiandrul acela brunet, cu sprîncene stufoase, ne impunea prin „funcţia" ce o avea, dar şi prin vioiciunea spiritului şi prin cultura lui. La patrusprezece ani, cît aveam pe atunci, cînd m-am mîndrit că mi-a întins mîna şi mi-a cerut o colaborare, cîţiva ani de diferenţă de vîrstă mi se păreau de netrecut. Cel care i-a făcut să dispară a fost Mircea Grigorescu. Aşa a început o prietenie, care a durat aproape o jumătate de veac şi care s-a definit şi a crescut de-a lungul anilor fără să ne-o mărturisim prin vorbe niciodată. Cînd mă hotărîsem s-o fac, el a plecat.

L-am reîntîlnit pe coridoarele ziarelor „Adevărul“ și „Dimineața“. Conducea revista „Stînga“, în vremea cînd *dreapta* asasina oameni și conștiințe. Era, poate, cel mai strălucitor ziarist din generația lui, din acea generație de tineri care aveau de ales între omenie și sălbăticie, între demnitate și rușinoasă îngenunchere în fața fascismului, între patriotism și trădare de țară, între stînga și dreapta. Mircea Grigorescu a fost întotdeauna la stînga, chiar în vremurile cînd aparențele erau altele. L-am cunoscut prea bine pentru ca acum, cînd nu mai este și cînd la începutul drumului său fără întoarcere orice patimă se cade să sfîrșească, să nu o mărturisesc, din obligație față de un om, din respect față de o profesie pe care a înnobilat-o.

Mircea Grigorescu a fost un mare gazetar. Odată, glumind în prezența lui, am spus că dacă pe Mircea Grigorescu îl duci într-un pustiu, îl urci într-un copac, în singurul copac aflat în acel pustiu și îi dai o mașină de scris, a doua zi va scoate un ziar. Era un pasionat al profesiei. O avea în sînge. Pentru el, presa era o necesitate organică a societății și a individului. Fără presă, viața nu putea înainta. De la el și de la Tudor Teodorescu-Braniște am învățat că în fiecare zi ziaristul trebuie să înfigă în conștiința cititorului o idee, un sentiment, că trebuie să-i spună ceva, să-l miște, să-l facă să acționeze. Cuvintele goale, scrise oricînd și în orice împrejurare, repetate cu rost sau fără rost nu aveau loc în gazetăria

militantă a lui Mircea Grigorescu. Cuvintele lui ardeau ca flăcările pe culmi. În anii aceia de demult, în al patrulea deceniu, la „Stînga“, la „Cuvîntul liber“, la „Adevărul“, la „Dimineața“, Mircea Grigorescu s-a luptat cu dreapta fascistă și loc pentru cuvinte goale nu era. Știa să izbească fără ezitare, știa să polemizeze, știa să replice, știa să argumenteze. Scrisul lui s-a întins de la articolul de fond la nota politică de cîteva rînduri; de la reportajul de mari proporții la relatarea scurtă, la informația seacă, dar semnificativă; de la foiletonul dedicat tuturor problemelor la ordinea zilei pînă la comentariul sarcastic sau sentimental. Tocul ziaristului era înmuiat în diferite esențe, după necesități, dar niciodată în apă.

Avea un deosebit simț al noutății. Descifra cu o mobilitate de spirit excepțională și cu o viteză extraordinară tot ce era nou în fiecare zi. Îmi mărturisea odată că fără o asemenea capacitate nu se poate face gazetărie adevărată. În apropierea lui îți dădeai seama că simțea o nevoie organică să exprime noutatea, s-o prezinte, să informeze cititorii. De aici, pasiunea lui pentru a crea ziare, reviste. Îi trebuiau mijloacele pentru a răspîndi ceea ce era nou.

Prezența lui Mircea Grigorescu într-o redacție însemna dinamism, forță organizatorică, inițiativă, inovație, exemplu de muncă. Pentru el, profesia aceasta a gazetăriei, atît de frumoasă, dar atît de grea, care cere sacrificii — cîți ziariști n-am

cunoscut căzuți în slujba ei — nu avea taine nici redacționale, nici tehnice. Lucra cu rapiditate și precizie. Era capabil să scrie editorialul, să-l culeagă, să-l corecteze, să-l pagineze și în același timp să vadă întreaga gazctă. Și toate se întîmplau în timp record. A condus ziare, dar niciodată nu l-am aflat ordonînd, ci dînd indicații, urmărind, ajutînd. Scria pentru el și cînd era nevoie și pentru alții, fără să jignească, fără să umilească.

L-am petrecut pe ultimul drum, într-o palidă și rece sîmbătă de februarie a anului 1976. În flăcările cuprinzînd omul care a ars o viață întreagă dispărea încă o mărturie a unor ani ce se pierd în trecut, se îndepărtează din ce în ce mai mult lăsînd în urmă doar parfumul amintirilor unei generații care a sperat, a luptat și a învins.

Pe scutul acelei generații, stă scris și numele lui Mircea Grigorescu.

*

Contururi vagi, estompate vin din anii de demult, de la „Sfîntul Sava". Un tînăr frumos, palid, cu ochi adînci, cu priviri ușor neliniștite. Șapca de școlar, purtată ștrengărește îi contura ovalul feței, ale cărei fine trăsături atrăgeau atenția.

Nu l-am cunoscut atunci prin desenele lui, ci prin splendoarea ținutei, a mersului alunecat, al acelui efeb palid și distins.

Pe Bob Bulgaru, pictorul, l-am cunoscut, opt ani mai tîrziu. Venea în redacția ziarului „Adevărul". Aceeași frumusețe, aceeași eleganță în mers, în gesturi. Vorbea mai discret, mai reținut. Ochii îi erau și mai adînci, privirile și mai neliniștite. Trăsăturile feței căpătaseră maturitate, dar păstraseră și finețea din adolescență.

De obicei, în mîna dreaptă, ascundea un mic sul. Îl desfăcea cu gesturi timide și din el apăreau capete de copii desenate sau pictate pe hîrtie de calc. Alta mai bună nu avea. Le priveam o clipă, în tăcere. Frumusețea, gingășia lor ne amuțeau. O clipă, doar, tăceam. Dar clipa aceea ni se părea mai lungă decît veșnicia. Ștefan Roll, poetul-gazetar, veselul și guralivul Ghiță le lua tăcînd și tot tăcînd ieșea pe ușă. Bob Bulgaru rămînea în picioare, rezemat de colțul mesei de scris. Răsfoia o revistă, un ziar și tăcea.

Într-un tîrziu, Roll revenea. Fie cu toate bucățile de calc cu care plecase, fie cu una, fie cu nici una. Uneori, după colindări prin birourile redacției, reușea să vîndă picturile lui Bob. De obicei, obținea douăzeci de lei pe una. În vremea aceea, o pîine neagră costa cinci lei. După decenii, am aflat că atunci cînd nimeni nu cumpăra, Roll împrumuta un pol de la „domnul Georgescu", intendentul ziarului și ascundea un desen, pentru ca Bob să nu observe că nu s-a vîndut nimic.

Tînărul acela înalt, frumos și delicat, cu ochi adînci și priviri neliniștite pleca zîmbind prieteneș-

te, pentru a se întoarce peste cîteva zile, cu aceeaşi demnitate în mers, cu aceeaşi timiditate în gest.

În toamna anului 1937, nu a mai revenit. Zăcea într-un spital.

În primăvara următoare, a murit. L-au dus şi l-au îngropat în satul de unde pornise, în ţinutul Vasluiului.

A plecat dintre noi, aşa cum venise, cu demnitate şi discreţie.

*

Eram în ultima clasă de liceu cînd am început să dau tîrcoale redacţiilor din Sărindar. Dar, cînd în vara anului 1932, după bacalaureat, am încercat să intru în redacţia „Dimineţii", n-am reuşit. Era un an aprig de criză. Am scris pe gratis pe la diferite reviste, inclusiv la „Cuvîntul liber". În 1935, am început să lucrez la „Adevărul" şi „Dimineaţa", dar nu înscris pe statul salariaţilor, ci plătit cu ... bucata. Unsprezece luni nu mi-a dat nimeni nici un ban. Apoi, am răzbit. Da, acesta este cuvîntul: am răzbit, adică am muncit atît şi am scris astfel, încît au avut nevoie de mine. Nu păstrez deloc amintiri amare din acea vreme, ci din contră. Am avut acolo un mare profesor întru ale gazetăriei, pe Tudor Teodorescu-Branişte. Am avut colegi generoşi, cu a căror prietenie m-am mîndrit atunci şi mă mîndresc şi astăzi, atîţi cîţi au mai rămas. Am

învățat acolo profesia aceasta nobilă care este gazetăria. Într-un timp scurt, a trebuit să învăț de la tipografie și pînă la redactarea articolului din pagina întîi. Am avut profesori buni în muncitorii din tipografie și în colegii de redacție. Școala de la „Adevărul“ și „Dimineața” nu o voi uita niciodată.

*

Stau în noapte tîrzie și încerc să aștern pe hîrtie gînduri despre Tudor Teodorescu-Braniște. Cînd a pierit, glasul mi-a fost sugrumat și nu am putut să spun nimic. Odată cu Braniște pleca și o parte a tinereții mele, a tinereții noastre, a celor ce în anii treizeci trăiam sub umbra personalității sale. Am scris sub umbră? Am greșit, pentru că în realitate ne aflam în conul de lumină al lui Tudor Teodorescu-Braniște.

A fost un gazetar pasionat, îndrăzneț, combativ. Firea nu-l arăta astfel. Mai curînd l-ai fi crezut un om timid, nefiind în stare să supere pe nimeni, gata să-ți povestească cu voce scăzută, o istorie mai de demult sau mai de curînd, ori să-ți comenteze un ultim roman apărut în librării. Omul acela blînd, cu mers legănat, cu capul ușor plecat pe umăr, cu priviri curioase și limpezi de copil era cu totul altul la masa de scris. Acolo stătea *gazetarul*, cetățeanul angajat, cel ce simțea responsabilitatea scrisului său pentru el și mai ales pentru semenii lui.

A trăit în vremea fascismului, dar fascismul nu l-a speriat. A scris împotriva lui cu ura pe care numai fascismul o putea stîrni în conștiința acelui mare și pasionat gazetar care a fost Tudor Teodorescu-Braniște. Și-a înmuiat pana în ură, în ironie, în batjocură, în dispreț, în tot ce putea să izbească mai puternic și mai distrugător în fascism. Și-a pus condeiul în slujba ideilor generoase, a progresului și a dragostei față de oameni. Vă mai aduceți aminte, voi încărunțiții de astăzi, prietenii tineri ai lui Braniște de acum patruzeci de ani, cîți umiliți și obidiți, cîți vizionari loviți în ce aveau ei mai scump, în credința lor într-un viitor mai bun și mai drept, intrau în biroul ziaristului Braniște, căruia îi depănau durerile și speranțele lor și de la care ieșeau cu fețele luminate că au întîlnit un om, un adevărat om?

Mă gîndesc uneori la oameni care au fost. La Tudor Teodorescu-Braniște mă gîndesc cu respect și afecțiune. A fost dascălul meu întru cele ale scrisului zilnic. A fost exemplu pentru o generație de gazetari. A fost cel care a făcut să strălucească arta ziaristicii românești.

*

Ne-am cunoscut, ne-am iubit și ne-am respectat aproape patruzeci de ani. Ne-am întîlnit într-o redacție de pe strada Sărindar, robotind amîndoi în subsolurile paginilor dosnice ale ziaru-

lui. Vecinătatea de spaţiu grafic şi condei ne-a dus mai repede decît ne-am fi aşteptat noi doi la constatarea că ne învecinăm şi în idei şi idealuri, că în multe privinţe, în marile privinţe, avem aceleaşi păreri, acelaşi mod de a acţiona.

Făceam amîndoi paşi în direcţia prieteniei, care avea să ne lege pe viaţă. Făceam acei paşi, dar nu ne grăbeam. Ne studiam reciproc şi nu ne iertam atunci cînd unul observa la celălalt că nu este ceva în ordine, că s-a abătut de la ceea ce începuse să constituie baza legăturilor noastre. Ne înfruntam pentru un gînd, o atitudine, un gest.

Nu ne menajam deloc, dar niciodată, absolut niciodată, în ciocnirile noastre nu depăşeam o limită pe care ne-o impusesem noi înşine, fiecare, fără un aranjament negociat: respectul reciproc. În controversele noastre, intrau în joc argumentele şi niciodată sentimentele sau interesele meschine. În patru decenii, nu l-am aflat pe prietenul meu interesat în a lovi pe altul pentru a se ridica pe el, în a dărîma pe cineva pentru a-şi înălţa propriu-i monument.

Ne îndreptam unul împotriva celuilalt avînd în mîini armele curate ale sincerităţii. Ne luptam deschis, pentru a găsi adevărul şi nu pentru a ne aşeza pe perne moi şi cît mai înalte, nu pentru a ne căţăra unul pe umerii celuilalt sau pe umerii altora. Ura nu ne-a ars niciodată. Chiar atunci cînd unul rămînea înfrînt de celălalt, ne întindeam mîna, ştiam că gestul nu este fals, gratuit

şi, împreună, porneam mai departe, spre zările roşii.

Au trecut anii şi viaţa ne-a încercat greu, pe unul, pe celălalt, pe amîndoi. Ne-am găsit mereu laolaltă, sprijinindu-ne cu discreţia pe care marile prietenii ţi-o oferă. Ne-am bucurat reciproc, de cele mai multe ori în tăcere, de reuşitele fiecăruia dintre noi, ne-am întristat şi ne-am simţit mai aproape cînd am avut înfrîngeri, ne-am sfătuit la greu şi am continuat să ne înfruntăm atunci cînd am avut păreri diferite.

După atîta timp trecut de cînd ne-am întîlnit, simţeam că duceam cu mine prin viaţă o imensă bogăţie, la care mă uitam cu linişte şi mîndrie: prietenia cu un om. Continuam să ne întîlnim. Mai des, mai rar, după cum ne împingeau împrejurările. Soseau, însă, clipe cînd simţeam nevoie să ne vedem şi atunci nu existau zăgazuri care să ne oprească. Uneori, zi sau noapte, iarnă sau vară, vorbind sau tăcuţi, umblam prin Bucureşti, prin oraşul acesta unde, în tinereţe, se legase prietenia noastră.

Vîrsta ne dăduse, poate, serenitate.

Tinereţea ne oferise prietenia. Pentru că, în anii generoşi ai tinereţii, apar marile prietenii.

Gheorghe Dinu — Ştefan Roll a fost marele meu prieten vreme de patru decenii. A plecat acum trei ani. Durerea nu s-a stins, amintirile nu s-au decantat destul pentru a putea scrie despre prietenul meu de o viaţă. Cu cîţiva ani înainte de a pieri, în unul din acele momente

cînd spiritul țîșnea din Ștefan Roll ca fîntînile arteziene, rîzînd că ne aflăm la capătul vieții, Ghiță a exclamat: „Vom muri și vom vedea". Iată de ce era și este considerat argintul viu al mișcării românești de avangardă, al uneia dintre cele mai originale și valoroase mișcări de avangardă din arta și literatura, apărute după primul război mondial. Trebuie să acceptăm că mișcarea noastră de avangardă nu a fost suficient studiată pentru a se evita aprecierile cu care am fost serviți cu ani în urmă. O analiză critică a acestei mișcări va ajunge la cîteva concluzii semnificative. Avangarda românească a fost slujită de artiști de o valoare incontestabilă care și-au înscris numele în istoria artei românești și a artei mondiale. Brâncuși, Fundoianu, Tristan Tzara, Ilarie Voronca, Maxy, Mattis-Teutsch, Ștefan Roll — pentru a nu aminti decît pe unii din cei dispăruți — sînt artiști recunoscuți la noi și pretutindeni.

O altă concluzie este aceea că aproape toți s-au situat pe cele mai avansate poziții ale luptei pentru libertatea omului, pentru o societate nouă. Fundoianu a murit în cuptoarele hitlerismului. Tzara și Voronca au luptat în rezistența franceză. Maxy și Ștefan Roll au fost membri din ilegalitate ai Partidului Comunist Român.

Deci, în mișcarea românească de avangardă, nu a fost nici o contradicție între arta de avangardă și mișcarea politică de avangardă. Socotesc că a venit vremea să se pună în evidență aceste adevăruri incontestabile.

Cît îl privește pe acel „argint viu" care a fost Ștefan Roll, sînt sigur că se vor scrie multe studii despre el, despre arta lui. S-au făcut unele încercări, dar încă nu s-a pus în evidență valoarea artistică a poeziei lui Ștefan Roll, nu s-a studiat activitatea lui din anii dintre cele două războaie, cînd a dinamizat atîtea reviste de avangardă.

Gheorghe Dinu a fost un mare boem, poate ultimul din marii boemi, dar cel care a rămas este artistul, este poetul Gheorghe Dinu — Ștefan Roll, prietenul meu de o viață, a cărui plecare o simt atît de greu.

*

Pe Brunea-Fox l-am considerat întotdeauna purtător al florii tinereții veșnice, așa cum îi este scrisul acestui iscoditor al vieții cotidiene, în ale cărei colțuri și fațade, mai întunecate sau mai luminoase a știut să descopere întotdeauna poezia. Pentru că acesta este Brunea-Fox, un permanent visător. A căutat frumusețea acolo unde aparențele arătau contrariul. A săpat adînc în mocirle și putregaiuri pentru a scoate la lumină dramul de aur existent în orice om, în orice lucru, în orice întîmplare.

A văzut și a cunoscut cît alții n-ar putea vedea și cunoaște în ani fără sfîrșit. A cercetat viața în înalturile și străfundurile ei și nimic nu l-a lăsat indiferent. Iar dacă nu totul a fost pus pe

hîrtie, pe acea hîrtie a gazetarului pe care Brunea-Fox a înnegrit-o vreme de mai mult de o jumătate de veac, reporterul Brunea a reținut pentru memoria lui, pentru reflecțiile lui, pentru acele continue întrebări pe care un spirit viu și le pune mereu.

Brunea-Fox a fost și rămîne în istoria presei românești un mare reporter, în adevăratul sens al cuvîntului. A început într-o perioadă în care genul — și în presa noastră și în cea de peste granițe — nu avea modele prea multe. A strălucit într-o vreme cînd au apărut mari valori și a constituit exemplu pentru mulți. A rămas credincios genului pînă astăzi și oricît s-ar ascunde reporterul în spatele comentatorului Brunea-Fox, în primul plan tot reporterul rămîne.

Cu poezie și sarcasm, cu vis și realism, Brunea-Fox și-a purtat condeiul așa cum vechii cavaleri își mînuiau spada: cu curaj, talent și eleganță.

*

Noțiunea de artă este întotdeauna legată de aceea de valoare. Tendința omului de a se depăși, de a-și crea prin artă o lume, o realitate imaginată, dorită dar neatinsă este similară cu setea de a realiza valori unice, nerepetate. Frumusețea artei stă în frumusețea valorii imaginii artistice care apare din efortul creatorului de a transfigura realitatea, luată în sensul larg al cuvîntului.

A crea artă înseamnă a crea valori spirituale care nu au echivalent în producția materială. Teatrul lui Shakespeare, valoarea lui pentru universul spiritual al omenirii nu poate fi cîntărită în tone-aur. Pe de altă parte, ea nici nu poate fi conturată în mod precis, deoarece asupra fiecărei generații exercită atracție și influență variabile cu suișuri și coborîșuri, dar cu o diagramă mereu în dezvoltare.

Este firesc, deci, ca sentimentul valorii să-l domine întotdeauna pe omul de artă. Altfel nu ar fi firesc, nu ne-am afla în fața unui creator de artă, ci a unui intrus care se mulțumește cu contrafaceri. Generații după generații de artiști au discutat despre valorile create de ei, le-au comparat între ele, le-au cîntărit în raport cu trecutul și le-au proiectat în necunoscutul viitorului. Selecția în domeniul artei este mai dură ca oriunde. Aici nu există concesie. Nici nu poate exista. Creatorul de artă stă singur, cu opera lui în fața necruțătorului „consumator" și nimeni, în afară de valoarea operei nu-l poate apăra față de implacabila sentință: „M-ai cucerit" sau „Nu m-ai cucerit". Atunci cînd, de exemplu, un spectacol de teatru mă prinde în vraja lui, pe mine om așezat în stal din propria mea voință, înseamnă că a dezlănțuit forțe mai puternice decît ale mele, a adus în fața mea valori care mă depășesc și accept înfrîngerea și depășirea. Însă, despre ce înfrîngeri și depășiri este vorba? Printr-o sinteză dialectică, trecem de la ele la

elevații spirituale care ne împing mai departe, spre acele frumuseți spre care alergăm toată viața.

Opera de artă, indiferent cărei arte i-ar aparține, are un caracter istoric. Ea este una din expresiile spirituale ale unei epoci și prin ea sînt puse în valoare marile idei și sentimente care domină etapa istorică respectivă. Este indiscutabil că nu numai arta vehiculează aceste idei și sentimente, însă este cert că numai arta are excepționala capacitate de transmitere a lor, de pătrundere directă în conștiința oamenilor. Pornind de la această constatare obiectivă, marii creatori din toate timpurile și-au consacrat operele lor marilor idei și sentimente contemporane lor. Și nu este greu de aflat, răsfoind paginile istoriei, că atunci cînd în anumite perioade n-au apărut mari idei, nici arta nu a înflorit, ci a repetat, într-un fel sau altul experiența artistică a trecutului. Marile valori artistice s-au ridicat pe ideile și sentimentele majore dominante la un moment dat, într-o anumită societate.

O premisă esențială a realizării unei opere de artă valoroasă este aceea a tratării unor mari idei care îl preocupă pe omul contemporan creatorului. Și cu cît această idee va fi mai dominantă, mai adîncă, mai generoasă, cu atît opera artistică va fi mai valoroasă și deci cu atît mai mult își va depăși epoca în care a apărut. În fața implacabilului destin al dispariției, omul a ridicat sentimentul durabilității în timp, a opus dorința

de a lăsa ceva în urmă care să-l continue. Cu atît mai accentuat este acest sentiment la creatorul de artă. Nimeni nu creează fără sentimentul perenității. Dar tocmai de aceea omul de artă trebuie să transmită viitorului adevăratele valori ale timpului său, să lase generațiilor următoare o moștenire autentică, bogată și durabilă.

*

În 1932, l-am văzut pe stradă, în București, pe Mihail Sadoveanu. M-a impresionat înfățișarea lui, acel cap leonin, așezat pe un trup masiv. Largul bor al pălăriei îi umbrea fața și nu i-am zărit albaștri-i ochi.

Cinci ani mai tîrziu, deci cînd avea cincizeci și șase de ani — nu, nu este o greșeală, pentru că abia în noiembrie 1937 avea să împlinească cincizeci și șapte de ani — l-am revăzut pe sălile ziarelor „Adevărul" și „Dimineața", al cărui director devenise. Vorbea rar cu noi, redactorii. Eram învățați cu o atmosferă agitată. Sadoveanu aducea cu el liniște, un calm moldovenesc. Tăcea mult. Tîrziu de tot, în anii aceștia din urmă, am înțeles tăcerile lui Sadoveanu. Atunci, mărturisesc că nu le-am înțeles. A rămas puțină vreme la conducerea celor două ziare, suspendate de regimul fascist instalat la putere.

*

În seri întunecate de toamnă, cînd păsările nordului își strigă trecerea spre miazăzi, mă gîndesc la Mihail Sadoveanu. Din umbră și în tăcere, am cunoscut anii din urmă ai vieții lui, i-am privit și înțeles liniștea frumoasei bătrîneți.

Se întîmpla ca în asemenea seri să-l vizitez în casa de pe malul Lacului Herăstrău și să stăm vreme îndelungată fără vorbă. Privea prin largile ferestre din față către apa mărginită de sălcii negre și tăcea. Mă așezam lîngă el, ghemuit în colțul celălalt al sofalei și tăceam și eu. Apoi, într-un tîrziu, mă întreba:

— Ai venit să-mi spui ceva?

Urma o altă tăcere, pentru că de cîte ori auzeam această întrebare și altele asemănătoare mă tulburam adînc și nu puteam răspunde. În adevăr, de fiecare dată cînd îl vizitam, aveam să-i spun ceva, dar liniștea patriarhului îmi schimba gîndurile, mi le risipea și mă simțeam mult mai bine în tăcere, privindu-l dintr-o parte.

Așa l-am privit odată cînd nu aflase că sînt în preajma lui. Urcasem drumul Vovideniei, la Neamț, la mănăstire și mă îndreptam spre locuința-i de vară. L-am zărit stînd pe un trunchi de copac cioplit, în afara așezării, în tăpșanul din fața casei, uitîndu-se peste valea Nemțișorului. M-am tras de o parte și m-am ascuns. Nemișcat, cu amîndouă mîinile sprijinite pe un baston, cu trupul ușor aplecat în față, parcă păstorea o turmă imensă, nevăzută, risipită pînă în zări. Jos, la o distanță nu prea mare, un șir de cosași retezau

iarba înaltă. Sadoveanu le privea ritmul necontenit al mișcărilor și el nu se mișca. După un timp, m-am mișcat eu și l-am trezit din reverie. Farmecul se spărsese în mii de țăndări și mi-a părut nespus de rău.

L-am însoțit odată, demult, foarte de demult, în anii din preajma ultimului război, la o vînătoare. Eram cel mai tînăr și mai nevolnic dintre cei porniți în expediția cinegetică. Nu eram o pușcă. În zorii zilei, am coborît din tren într-o gară mică, dincolo de Făgăraș și urma să mai facem vreo doisprezece kilometri pînă sub munte, de unde aveam să urcăm la locul de pîndă. În gară, ne așteptau niște căruțe muntenești cu cai mărunți. Sadoveanu s-a așezat pe leagănul uneia dintre ele și cînd și-a îndreptat statura și și-a ridicat capu-i leonin, nu știu de ce mi-a apărut ca un mitropolit în scaunul împărătesc, gata pentru oficiere.

I-am adus niște covrigi uscați și cît a durat călătoria, în trapul măsurat și liniștit al cailor, Sadoveanu i-a ronțăit și a tăcut. Eu am mers toată vremea pe lîngă cai, pe jos, vorbind cu căruțașul. Sadoveanu nu a scos o vorbă, dar ne-a observat și ascultat.

Tîrziu, peste multe zile, întorși în oraș, mi-a comentat vorbirea mea cu omul acela de munte, căruia Sadoveanu îi descoperise asemănări cu o veche cunoștință a lui din copilărie.

Mă gîndesc deseori la tăcerile lui Sadoveanu, la cel ce a scris și publicat peste o sută treizeci

de cărţi. Cînd intra în lumea lui, în lumea nespuselor frumuseţi făurite de el, nu mai tăcea. Acolo el era stăpînul atotputernic şi nimeni nu îndrăznea să vorbească. Vorbea numai el.

Cîtă vreme era în viaţă, în fiecare 5 noiembrie, de oriunde mă aflam, îi trimiteam felicitări şi urări. Îmi făcea plăcere să-i spun, după vechiul obicei, la mulţi ani. Mi se părea că aceşti mulţi ani vor fi fără sfîrşit. Mi se părea, dar a venit o zi în care s-au sfîrşit şi în care omul cu înfăţişare de înţelept şi domn a plecat.

Mi-a rămas, însă, scriitorul. Am spus deseori şi mai spun o dată: atîta vreme cît va trăi neamul acesta al nostru şi încă mult după aceea, Sadoveanu va trăi şi el. Istoria viitoare a poporului român îşi va găsi mereu sursele în lumea sadoveniană, în acel univers dimensionat de tot ceea ce caracterizează acest pămînt şi acest popor.

Mă întorc deseori la lectura operei lui Sadoveanu. Nu mă sfiesc să spun că îmi este carte de căpătîi, deşi ştiu că stăpînii unor gusturi mai „rafinate" mă vor socoti cel puţin un întîrziat. Mărturisesc că din cînd în cînd, în clipe mai grele sau de mai mare linişte, simt nevoia să mă cufund în lumea Jderilor, a Şoimăreştilor, a lui Nicoară Potcoavă, să mă duc pe la Ostrovul Lupilor sau la Nada Florilor, să mă reîntîlnesc cu abatele Paul de Marenne, cu beizade Alecu Ruset, cu presvitera Olimbiada, cu Ile Carman, cu Kesarion Breb, cu Cosma Răcoare, cu cei ce taifăsuiesc la Hanul Ancuţii, cu căprarul Gheorghiţă. În ceasuri tîrzii

ale nopților, le reascult vorbele și le reaflu faptele.

Mi s-a întîmplat odată să mă găsesc la etajul treizeci și șase al unui hotel din New York. Se însera. Afară, printre munții de beton și sticlă, în hăurile colțurate, geometrice, se izbea, urlînd, o furtună de zăpadă. Am privit-o și am ascultat-o de la fereastră și deodată m-am simțit singur și depărtat de lumea mea. Ce vedeam afară îmi era cu totul străin. Am răscolit geamantanele — în ele se află întotdeauna trei-patru cărți preferate — am scos un volum de Sadoveanu și după cîteva ore m-am simțit eu, cel de totdeauna, m-am liniștit. Afară, furtuna continua să-și strige tristețea în golurile căscate între munții de beton și sticlă.

În anul cînd împlinise șaptezeci și cinci de la naștere, îl convinsesem pe Sadoveanu să facă o călătorie la locurile cele vechi din părțile de sus ale Moldovei, la Pașcani, la Verșeni, în ulița Rădășenilor din Fălticeni, la Neamț, la Văratec, la Iași, la pasul Prislopului. Bătrînul înțelept acceptase ca în umbra lui să umble un operator de cinematograf, care, pe neștiute să-l surprindă călătorind, vizitînd, privind, retrăind. Întîmplarea a făcut ca acest plan să nu se împlinească. Voiam atunci să păstrăm pentru viitor personajul principal văzut în lumea lui, să-i reținem pe peliculă eracțiile lui, să-i înregistrăm, atît cît s-ar fi putut, sentimentele, revenit pe locurile și între umbrele trecutului.

Am spus personajul principal și sînt convins că nu am greșit. În fiecare om aflat în opera lui, în fiecare peisaj, în fiecare întîmplare, mai mult decît la alți scriitori, îl găsești pe Sadoveanu, pe cel ce a zămislit acest monument al literaturii române. Desigur, pentru cei ce vor veni mai tîrziu, va fi imposibil să stabilească această identitate, dar pentru noi, cei ce am cunoscut omul, nu este greu să facem asemenea afirmații. Cînd îl priveai, îți apărea în față Manole Păr Negru. Cînd îl ascultai, îl auzeai pe Nicoară Potcoavă. Cînd îl vedeai, îți aminteai de Ceahlău. Cînd pătrundeai în tăcerea lui, înțelegeai și frumusețea liniștii naturii și valorile adînci ale poporului român.

Printr-o întîmplare dintre acelea pe care nu le uiți niciodată, m-am aflat odată în fața portretului în ulei al mamei lui Mihail Sadoveanu. Mărturisesc că am fost surprins. Mi-o închipuisem altfel. Mi-o imaginasem măruntă, puțintică la trup, necăjită, hărțuită de viață, cu urme adînci pe față, muncită de gîndurile duse spre locurile ei de la apa Moldovei.

Din tablou s-a ivit o altă femeie, de o frumusețe deosebită. Un val negru încadra o față albă, rotundă, iar de sub frunte, doi ochi albaștri priveau cu blîndețe spre bucuria vieții. Imaginea cea veche s-a șters și în locul ei a rămas aceea a unei femei voinice, plină de forță, de dragoste de a trăi, dar și de o bunătate nemărginită.

Privind chipul Profirei Ursachi, mi-am adus aminte de o întîmplare. În vara unui an, mă călătorisem în părţile de sus ale Moldovei. Se întîmplase ca vremea să fie tare ploioasă. La început de august, băierile cerului s-au rupt și, acolo în nord, zi și noapte, fie că a cernut ca prin sită, fie că a căzut potop peste pămînt.

Într-o zi, cînd zările au fost mai limpezi, m-am urcat pe vîrful Filiorului și de pe înălțime am zărit departe, prin aburul ploilor, panglica vînătă-alburie a rîului Moldova. Oamenii vorbeau cu teamă de furia acestei ape ieșite din matcă și revărsată peste întreaga vale. Am plecat cu Radu Boureanu să văd ce se întîmplă. Călătoria ne-a purtat pe la Humulești, Tîrgul Neamțului, Cristești și apoi, de-a lungul Moldovei, pe șoseaua care vine de la Fălticeni și se duce în jos spre orașul Romanului.

Ploua fără contenire. În unele locuri, din coastele apropiate, se iscaseră izvoare și năboiseră drumul. Într-un asemenea loc a stat mașina în care călătoream. Necazul nu ne-a fost prea mare, pentru că pornisem cu gîndul să vedem și să nu luăm în seamă întîmplările potrivnice nouă.

Am trebăluit un timp în jurul motorului oprit, speriat și el de atîta apă. Deodată, din sforile ploii, s-a desprins un om înalt, puternic și s-a apropiat de noi. Purta pe cap, tras peste o pălărie pleoştită, un sac cu un colţ îndoit astfel, încît părea că era o pelerină. Pantalonii îi avea sumeși

pînă sub genunchi. Mergea plescăind cu picioarele goale prin glodul drumului.

Ne-a dat bineţe şi ne-a întrebat cu glas domol, blînd, dacă avem nevoie de ajutorul lui. M-am uitat atunci atent la acel om apărut din negura ploii lîngă aripa maşinii noastre. Să se fi apropiat de patruzeci şi cinci de ani. Faţă rotundă, bălaie şi ochi albaştri, buni, visători. De jos, de unde mă aflam, noul venit mi-a apărut proiectat pe cerul plumburiu ca un uriaş.

Mulţumirea noastră pentru întrebarea lui a pornit din toată inima, însă omul nu putea să ne ajute cu nimic. Cînd a înţeles aceasta, s-a îndepărtat, călcînd apăsat peste glod şi a dispărut în pînza tot mai deasă a ploii.

Întîmplarea aceasta s-a petrecut pe valea Moldovei, undeva prin dreptul satului Verşeni.

Imaginea acelui om puternic, luminos, cu blîndeţe şi vis în ochii albaştri mi-a răsărit în faţă cînd am privit tabloul în ulei al Profirei Sadoveanu, fata lui Gheorghe Uraschi, clăcaşul de la Verşeni. Între ţăranul acela de pe valea Moldovei, chipul din tablou şi Mihail Sadoveanu era o asemănare izbitoare. Să mă fi aflat, oare, acolo în mijlocul drumului, sub acea ploaie năprasnică, în faţa unui neam din clanul cel mare al scriitorului, sau această asemănare să fi fost o simplă întîmplare?

*

1 august 1954. O vreme, nu m-am mai dus, ca de obicei, sîmbăta seară la Mihail Sadoveanu. M-au prins grijile „Gazetei literare“, unde se încurcă lucrurile. Greu, din ce în ce mai greu. Apoi, la 15 mai, Sadoveanu a plecat pentru şase săptămîni în străinătate, cînd a revenit am ezitat să-i tulbur odihna şi la 15 iulie, ca în fiecare an, s-a aşezat la Neamţ pentru întreaga vară.

Acum două săptămîni, am părăsit şi eu Bucureştii şi m-am sihăstrit la Văratec.

Mă bucuram de tihna mea şi de dulceaţa peisajului nemţean, cînd o scrisoare a lui Zaharia Stancu m-a adus la realitate. Îmi cerea să mă duc la Sadoveanu şi să-i iau un interviu pentru numărul din 23 august al „Gazetei literare“.

Cînd am primit credinţă, prin iscoadele mele, că în adevăr Sadoveanu se află la Mînăstirea Neamţului, am pornit către munte. Drum prin Humuleşti, prin Vînători, mai pe jos, mai călare pe inima căruţelor şi către seară am sosit sub zidurile mînăstirii.

Sadoveanu locuia sus, pe o muche de deal molcom, lîngă biserica Vovideniei, în mijlocul unei livezi imense. O casă mare, în chip de culă românească.

L-am găsit în faţa aşezării. Purta un windjack lung, obişnuita-i lavalieră, ochelari negri de soare şi cunoscuta-i pălărie cu borurile largi.

M-am apropiat cu sfială. Sadoveanu s-a ridicat de pe locul lui, mi-a întins mîna şi aproape şoptit mi-a răspuns la salut.

Convorbirea a început cu clipe de ... tăcere. Nu voi uita niciodată tăcerile sadoveniene!

După o vreme, am deschis gura și în cuvinte cumpănite i-am transmis din partea „Gazetei literare“ felicitări pentru primirea Premiului de Stat. Apăruse „Nicoară Potcoavă“. Sadoveanu mi-a mulțumit printre buze și a întors capul într-o parte.

Apoi a aflat rostul călătoriei mele pînă la Neamț. Deși Zaharia Stancu îmi ceruse insistent să obțin interview-ul, eu mi-am îngăduit să-i spun lui Sadoveanu că, știindu-l la odihnă, nu îndrăznesc să-l tulbur cu pretenția mea.

— Drept să-ți spun, mi-a răspuns Sadoveanu — am fost tare sîcîit chiar aici. Venisem la liniște, dar m-au găsit toți. Am scris pentru „Viața Românească“, pentru „Contemporanul“, pentru „Veac Nou“ și pentru o revistă străină. Mîine aștept pe reprezentantul Editurii de Stat pentru literatură. Îmi cere să scriu legendele la fotografiile care vor apare într-un album. Nu zic că nu este și aceasta o treabă cu rosturile ei, dar cred că aș putea să-mi folosesc mai bine puținul timp pe care îl mai am. Dacă, însă, mi se cere și este nevoie, am să o fac și pe aceasta.

Pentru „Gazeta literară“ și pentru că dumneata te-ai ostenit pînă aici, trebuie să lucrez. Să vedem despre ce este vorba.

Îi citesc întrebările. Le ia pe rînd și răspunde la fiecare, Se uită undeva, peste Valea Nemțișoru-

lui, își mută uneori privirea peste codrul de alături, vorbește mai însuflețit ca înainte și cuvintele curg așa cum numai Sadoveanu știe să le înșiruie. Din cînd în cînd se oprește și mă întreabă dacă sînt de acord cu cele ce afirmă. Mă încearcă, sau simte nevoia confirmării?

Între timp, Valeria Sadoveanu aduce dulcețuri și cafele. Sadoveanu golește ceșcuța dintr-o singură înghițitură.

Cînd am sfîrșit interview-ul, mă invită în casă să-mi arate locuința. Simt că îi face plăcere rolul de amfitrion. În camera lui, o masă mare, așezată la fereastra dinspre apus. Pe masă, un manuscris. Nu știu ce o fi. Un divan încăpător, rafturi cu cărți, flori, multe flori.

Mă trece apoi în camera Valeriei Sadoveanu. Ea protestează de teamă să nu fie dezordine. Sadoveanu rîde și deschide ușa cu putere. Cărți, flori. Mă surprinde că mă uit la un patefon.

— Ne-am adus și ceva muzică. Ascultăm împreună Bach și Mozart. Mai cu seamă dimineața.

Intrăm într-o începere spațioasă, cu fotolii largi și comode, plină și ea cu flori.

— Aici ne odihnim și primim oaspeții. Iată colo niște scrinuri mici, vechi, ardelenești, cioplite din bardă. Îți plac?

Pe ușa dinspre sufragerie este prinsă o hîrtie. Mă uit spre ea. Sadoveanu rîde și mă îndeamnă să citesc ce este scris, ceea ce fac imediat.

AVIZ

Voie ai să faci fum
Însă nu să-mprăştii scrum
Nu-l mai lepăda pe masă
Şi-n orice colţ din casă
Prea cucernic fumător!
Zvîrle mucul pe covor
Şi rîşneşte-l sub picior
Ori aruncă-l după uşă
Şi-l presară cu cenuşă.

M. Sadoveanu
Neamţ
iulie 1954

— Îţi dai seama de cele întîmplate dacă a fost nevoie de aşa ceva, comentează Sadoveanu văzîndu-mi nedumerirea.

Ieşim pe cerdac şi privim peste peisaj. Spre dreapta sclipeşte sub luminile apusului iazul faimos pentru crapii lui.

Frumuseţea este de nespus.

— Primul meu contact cu aceste locuri, spune Sadoveanu, a fost în 1906 şi de atunci mi-au rămas dragi. Impresiile de demult le-am însemnat în „Oameni şi locuri".

Tot aici, mai tîrziu, pe cerdacul unei case — ţi-o voi arăta mîine — am scris „Demonul tinereţii"

Mi-e scumpă Mînăstirea Neamțului pentru că ea a fost un fel de cetate a culturii părinților noștri. Aici s-au făcut tipărituri. Aici s-au înflorat pagini de cărți care astăzi fac cinste marilor biblioteci din lume. Aici sînt mormintele Mușatinilor. Pe aici a umblat toată intelectualitatea Moldovei din veacul trecut.

Sadoveanu se uită peste Valea Nemțișorului și apoi tace ...

*

Spuneam că în a cincea zi a lui noiembrie, în fiecare an, de oriunde m-aș fi aflat, îi trimiteam o telegramă, sau o scrisoare. Meșteșugeam cuvinte — și cît de nevolnic mă simțeam! — pentru a-i ura mereu și mereu viață lungă.

A venit o vreme cînd a trebuit să mă opresc. Scrisoarea sau telegrama nu mai pleca. Nu aveam cui să o mai adresez și de fiecare dată, în această zi a frunzelor ruginite și căzute, mă învăluie tristețea.

Mi-o îndepărtez, de fiecare dată, întîlnindu-mă cu el în operă. Mă cufund în ea, ca în marea de nădejdi și dureri a acestui neam al nostru și ies întotdeauna întărit în credința mea în acest popor și acest pămînt din care am apărut și în care ca pulbere mă voi risipi cînd clipa va sosi. Mă întorc la scrierile lui atunci cînd mă cuprind doruri și cînd viața mă încearcă, atunci cînd

urîtul și mișelia îmi stau potrivnice. Citesc și recitesc de atîția ani opera sadoveniană și mereu o găsesc nouă, proaspătă, pentru că mă găsesc în ea pe mine, pe ai mei, pe cei din jurul meu de ieri, de azi, de mîine, așa cum au fost și vor fi, cu scăderile lor, dar mai cu seamă cu virtuțiile ce i-au marcat de-a lungul veacurilor.

Mă uit în opera sadoveniană ca în cel mai grațios peisaj al țării mele și aflu acolo stratificate frumusețile trecutului și pe ale prezentului. Vuietul codrilor, liniștea bălților, încremenirea cîmpiei, învolburarea nourilor, freamătul tîrgurilor, mișcarea oamenilor, așa cum numai aici la noi se văd și se aud numai Sadoveanu a știut să le așeze pe hîrtie și vreme multă va mai trece pînă cînd un asemenea pictor cu cuvinte va mai răsări.

Citesc uneori cu glas auzit pagini din opera sadoveniană. O fac pentru a-i asculta muzica, în care s-au topit sonorități apuse, s-au amestecat cu cele prezente și a apărut acel cîntec și dulce și aspru și liniștit și repezit pe care îl recunoaștem a fi al nostru, dar pînă la ale cărui frumuseți nu ne-am ridicat încă. Nu vreau să se înțeleagă că aș pretinde să vorbim ca în „Nicoară Potcoavă“, sau ca jupîneasa Ilisafta. În schimb, mă gîndesc la acea bogăție variată a vocabularului, la acea topică a frazei, la acel simț organic al folosirii limbii, la acea știință a legilor interne ale limbii române, toate stăpînite de Sadoveanu și mînuite de geniul lui creator. Limba operei sadoveniene nu este numai a literaturii unui mare scriitor,

ci tinde să devină un model — dar în nici un caz tip — al limbii literare române.

Memoria auditivă nu-mi lipsește, ci dimpotrivă. Aud glasuri ale unor oameni cunoscuți mie în trecut, acum intrați în definitiva tăcere. Aud și glasul lui Sadoveanu, molcom, cu rezonanțe tenorale, vorba lui ușor cîntată, cu accente moldovenești. Într-o seară, în una din acele neuitate seri petrecute lîngă el în taina întunericului lăsat într-adins să se filtreze domol în încăperea unde ședeam, în una din acele scurte întreruperi ale lungilor tăceri, Sadoveanu mi-a spus: „Cîntă în mine frumusețile acestui pămînt al nostru și m-am străduit mereu să spun ce aud. Cînd n-am auzit acest cînt, am tăcut".

Recitindu-i opera, aud acel cîntec de demult și de totdeauna.

*

Care este locul lui Zaharia Stancu în istoria literaturii române? În nici un caz acela în care îl așezase George Călinescu în 1941, în „Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent". Expediat la sfîrșitul capitolului: „Tradiționaliștii. Momentul 1923. Autohtonizarea simbolismului. Poezia roadelor", Zaharia Stancu era în viziunea lui Călinescu un poet „focos", care „se răstește la Dumnezeu să-i asculte evlaviile și revoltele", „un exaltat, un vizionar și un euforic agrest",

Impresionism

Peisaj cu lac

Foto: George Macovescu

„autor de romane dinamitarde“ care „stilicește suferă de sacadare“.

Mi-am pus această întrebare, cînd au apărut primele volume din „Opere“ îngrijite de autor.

Zaharia Stancu a debutat ca poet cu mai bine de cincizeci de ani în urmă. S-a afirmat ca prozator în deceniul al șaselea, cînd „Desculț“ a constituit un eveniment deosebit în literatura noastră. Liric prin excelență, Zaharia Stancu aducea în proză lirismul frust, teluric, cu asprimi și durități, dar cu atît mai răscolitor.

Proza română mai cunoscuse un alt mare liric, pe Mihail Sadoveanu. Stancu, însă, venea cu poezia unei cîmpii nemiloasă cu ea, nemiloasă cu oamenii ei, cu poezia parfumurilor tari și amare ale întinsurilor de lîngă Dunăre, cu imaginea tristeților satului de pe atîtea văi ale Călmățuiului. Peste toate acestea plutea o lumină compactă, niciodată irizată, niciodată palidă, izvorîtă din încrederea lui Stancu în forța vieții.

Zaharia Stancu nu este un cercetător al adîncurilor sufletului omenesc în felul lui Camil Petrescu. Nu este nici un constructor calculat, metodic al romanului cum este Liviu Rebreanu și totuși după lectura prozei lui, rămîi cu impresia contrară. Darie își povestește viața în felul lui. Darie are o memorie fenomenală și nu a uitat nimic. Nu trebuia să uite pentru că străbunii, prin glasul mamei, îi poruncisera să nu uite. Darie s-a uitat la lume, la viață, a trăit-o și a spus ce i-a rămas. Dar i-a rămas tot ce trebuia

să rămînă. Darie este memoria, judecata și sensibilitatea unui neam întreg de țărani aspri, vijelioși, cumpăniți, înțelepți, necruțători, miloși, sîngeroși, blînzi, după cum e mersul vremurilor. De aceea, mi se pare că proza lui Zaharia Stancu se așază, din acest punct de vedere, în rîndul cronicilor, fiind oglinda fidelă a vieții țăranului român de la începutul veacului nostru. Dar, ce oglindă! Ce reflexe strălucitoare și întunecate, ce joc de umbre și lumini, ce reflectări multiple și infinite pînă în adîncul trecutului și în zarea viitorului!

În umilul sat al copilăriei mele, mă duceam uneori în cimitirul de pe deal și ascultam bocetele țărancelor care jeluiau pe cei plecați. Acolo, cred că am luat primele lecții de poezie și de muzică.

Mai anii trecuți, cu undița în mînă, ghemuit de frig pe malul unei bălți din cîmpia Teleormanului, în zorii unei zile de toamnă am ascultat aceleași bocete venite dintr-un cimitir aflat peste apă. Plîngeau sau cîntau acele femei care stăteau de vorbă cu morții lor?

Mi-am amintit de acestea într-o noapte, cînd am recitit pînă în albul dimineții „Ce mult te-am iubit“. Am auzit atunci melopeea din copilărie și pe cea de la marginea bălții teleormănene spusă de un mare artist. Tristețe și speranță, realitate și vis, înțelegere și disperare, totul pe un ton de resemnare și totuși cuprins în legile firești ale naturii, în jocul nesfîrșit dintre viață

şi moarte. Melopeea aceasta reprezintă sufletul neamului nostru de ţărani, este expresia artistică a psihologiei lui.

Unde îl vor aşeza istoricii literari de mîine pe Zaharia Stancu? Aceasta este o problemă a viitorului. Timpul va fi cel mai drept judecător al unei opere care s-a situat ea însăşi în patrimoniul artei româneşti.

În nici un caz, Zaharia Stancu nu va sta la sfîrşitul unui capitol.

*

În anii din urmă, seara, tîrziu, cînd ajungeam acasă, mă duceam să-l vizitez pe Zaharia Stancu. Locuiam amîndoi în acelaşi cartier, la marginea oraşului. El pe strada Heleşteului, eu pe strada Herăstrăului. De la noi, încolo, peste pod şi peste lac, se întindea satul Herăstrău şi mai departe Bărăganul.

Pe aici, prin locurile acestea, în anii copilăriei mele, cînd am venit în Bucureşti, era cîmp gol. De la statuia Aviatorilor, neridicată pe atunci, începea un drum de ţară pe care ajungeau căruţele la Bordei şi mai departe în sat, la Herăstrău. Ne strîngeam mai mulţi să ne scăldăm la stăvilar, pe vremea aceea din bîrne de lemn, ne aşezam hainele sub sălcii, unul păzea să nu ni le fure cineva şi ceilalţi săream în lac şi ne bălăceam pînă apunea soarele.

Apoi, a crescut cartierul, s-au aliniat străzile, s-a îndreptat drumul și s-a transformat în largul Bulevard al Aviatorilor, s-au plantat teii și trandafirii și a răsărit o nouă parte a orașului.

Cînd mă duceam la Zaharia Stancu, stăteam aproape de o plută uriașă din grădina lui. Cîți ani o fi avut? Era mai veche decît cartierul, decît casele, decît noi toți. Mă uitam mereu la ea și iarna și vara și toamna și primăvara și mereu o admiram. O auzeam iarna cum gemea, o vedeam primăvara și toamna cum se legăna sub vînturi și o simțeam vara stînd nemișcată sub aerul cald al stepei Bărăganului.

Odată, Zaharia Stancu mi-a spus o poveste despre pluta aceea maiestuoasă. Cu cîțiva ani în urmă, îi bătuseră la ușă un bărbat și o femeie.

— Să tai pluta, tovarășe, s-au răstit vizitatorii nechemați.

— De ce s-o tai? a întrebat Zaharia Stancu.

— Fiindcă primăvara, în luna mai, face puf și ne murdărește casele.

— Și ce ai făcut, Zaharia?

— I-am poftit cam repezit afară și le-am spus să nu-mi mai calce pragul. Am fost în ziua aceea amărît. Nu credeam că există asemenea oameni! Auzi, le murdărește casele puful plutei! Rău s-au boierit unii oameni! Au uitat de unde au plecat! Să tai pluta! Pluta s-o tai! M-am amărît rău.

Am tăcut amîndoi și ne-am uitat la acea frumusețe a pămîntului.

Ne-am uitat la cer și cerul, un cer de iulie era înalt, colorat în negru-albăstrui. Stelele clipeau departe și mi se păreau mai mari ca de obicei.

Un tren tîrziu trecea spre Constanța și bătea din tampoane, la început mai tare, apoi încet, tot mai încet, pînă ce a pierit în noapte. Atunci, am auzit lătratul cîinilor în sat la Herăstrău.

Tăceam și ne uitam amîndoi la plută.

Timpul se călătorise dincolo de miezul nopții.

*

Am ezitat mai bine de un an să scriu despre Zaharia Stancu și încă mai aflu în mine această ezitare. Acum, cînd a plecat, mă apropii de el, de opera lui, de amintirea lui cu o mare sfială. În viață, nu a fost așa. Ne legase o prietenie de aproape patruzeci de ani, ne cunoșteam prea bine unul pe altul pentru ca între noi să existe altceva decît o continuă și deschisă comunicare. Pe la începutul acestui deceniu, mă găseam împreună cu el și cu alți scriitori la o șezătoare literară, la Buzău. În cursul unei scurte introduceri, nu știu cum s-a făcut că am afirmat că de Zaharia Stancu mă simt legat printr-o prietenie de o viață de om. A îndreptat capul spre mine și în ochi i-am citit și surprindere și mirare.

— Așadar, ne-a trecut viața, mi-a spus la sfîrșit. Ne-a trecut viața ...

Cît a iubit și cît a trăit viața, Zaharia Stancu! Avea o memorie fenomenală. Sînt în măsură să fac această afirmație. în ultimii douăzeci și cinci de ani, am stat multe seri împreună, l-am auzit vorbind sute și sute de ore, vreme în care se perinda prin fața noastră o lume trecută, evocată de acel mare povestitor care era Zaharia Stancu, dar nu o lume lipsită de culoare, lipsită de viață. Trăise și cunoscuse enorm și nimic nu îi scăpase. Descria peisaje, locuri, case, îmbrăcăminte, figuri, gesturi cu o precizie uimitoare și uneori aveam posibilitatea să confrunt cu amintirile mele. Deosebirile erau inexistente. Aducea între noi oameni de demult, le rostea numele, le povestea viața în amănunte, le cita operele, mergînd pînă la precizarea titlului unui articol și al revistei unde publicase, dacă era vorba despre scriitori sau ziariști. Peste vijeliosul și neiertătorul Zaharia Stancu de altădată, care nu cruța pe nimeni și nimic, coborîse în anii din urmă o mare înțelegere a oamenilor, așa cum sînt ei, cu virtuțile și păcatele lor. Judecata continua să fie pătrunzătoare, exactă, dar sentința era îmbrăcată în frumusețile vieții și nu în urîțeniile ei.

Viață, poezie, proză! ... Ultimul volum, apărut cînd Zaharia Stancu nu mai era, consemnează o parte din „Memoriile" lui, o parte din rezultatul acelei fenomenale memorii. Prea puțin, însă. N-a avut timp să scrie tot ceea ce știa. Regreta că nu începuse mai demult. Avea, însă și consolări.

— Tot ce am scris este viața mea, mi-a afirmat într-un tîrziu de noapte, cînd îi reproșam că nu așază pe hîrtie tot ce știa, tot ce își amintea. Era în vremea cînd am văzut începutul manuscrisului ultimului volum, care evocă pe fondul unei existențe intense poezia și proza vieții și peste care plutește o densă undă de tristețe. Cînd a scris aceste pagini de memorii — atît de puține pentru un asemenea scriitor — Zaharia Stancu era deseori vizitat de sentimentul pieirii lui. Nu dramatiza nimic, asemenea țăranilor noștri, de unde venea, dar trăia o mare tristețe discretă și demnă în care învăluia presimțirea sfîrșitului și regretul plecării dintr-o lume pe care a iubit-o și în care a trăit cu toată forța lui telurică.

Începutul de „Memorii“ cuprinse în volumul „Viață, poezie, proză“ — pentru că socotesc că era doar un început și doar niște însemnări — reprezintă un bogat material informativ despre o vreme ale cărei imagini se pierd și se șterg din ce în ce mai mult și despre care se vrea să se știe tot mai mult. Este aceasta una din valorile volumului, însă mi se pare că o alta trebuie subliniată mai insistent. Mă refer la acel discret comentariu al autorului, reieșit mai ales din întretăierea planurilor trecutului cu viitorul. Evocîndu-l pe Macedonski și pe fiii acestuia, pe Nikita, pe Pavel, pe Dinu, Zaharia Stancu conchide: „Oameni care au fost și care mai sînt și mai ales oameni care au fost și care acum nu mai sînt! Trec prin fața mea în lungi cortegii. Unii sînt amestecați

cu umbrele. Și umbrele sînt multe, mult mai multe. Dar și ele, umbrele sînt amestecate cu viii!

Va veni o zi cînd nici eu nu voi mai fi. Va veni o zi cînd nici unul dintre oamenii care trăiesc astăzi nu va mai fi. Atunci vor exista alți oameni pe pămînt. Mai buni decît noi? Mai răi decît noi? Trebuie să credem în bine și în frumos. Trebuie să credem și în superioritatea oamenilor viitorului, a acelor oameni care vor schimba pămîntul într-o uriașă grădină înflorită și care se vor plimba, ca la ei acasă, prin înstelatele nemărginiri cerești! Sau care vor otrăvi pămîntul și mările pămîntului și vor duce la stingere minunata și miraculoasa viață!

Atunci eram tînăr și nu-mi puneam nici una din aceste întrebări. Iar dacă întîmplător mă gîndeam la moarte, nici nu-mi păsa. Moartea? Ce să caute la mine moartea? Aveam atîtea de făcut! Iar tinerețea! Mi se părea că tinerețea n-o să se isprăvească niciodată".

Este aici, ca și în atîtea alte pagini ale volumului, o împletire a vieții cu poezia, cu proza, așa cum le-a trăit și le-a simțit acea complexă și tulburătoare sensibilitate poetică, acel scriitor care a fost Zaharia Stancu.

În a doua parte a volumului „Viață, poezie, proză" au fost adunate confesiuni ale scriitorului făcute în diferite împrejurări: convorbiri, interviuri, prefețe. Sînt informații substanțiale pentru cunoașterea crezului artistic, politic, social al lui Zaharia Stancu, pentru pătrunderea în labora-

torul lui de creaţie, reprezintă contribuţii la istoria literaturii române. Sînt pagini de autentică valoare şi de deosebită utilitate pentru cercetătorul de astăzi, dar mai cu seamă pentru cel de mai tîrziu al operei şi vieţii lui Zaharia Stancu. Pentru că va veni vremea şi nu trebuie să fie prea îndepărtată — cînd asemenea studii temeinice se vor face.

Printre ultimele rînduri scrise de Zaharia Stancu s-au găsit acestea: „O viaţă de om! ... Dar ce înseamnă o viaţă de om? ... Uneori înseamnă mult sau prea mult, alteori înseamnă puţin, foarte puţin, nimic sau mai nimic".

Viaţa lui Zaharia Stancu se cufundă cu opera lui. Viaţă, poezie, proză ... Pentru literatura română, pentru cultura noastră, această operă înseamnă mult.

*

Vocea baritonală, cu flexibilităţi graseiate a lui Nicolae Cocea o am încă în urechi. Capul de faun, cu o frunte izbitoare prin forţa şi întinderea ei, sub care se mişcau necontenit ochii pătrunzători mă urmăreşte încă şi nu cred că imaginea se va şterge pînă în apusul celor de pe urmă zile ale mele. Mersu-i grăbit şi sigur, agitaţia mîinilor, mişcările rigide ale torsului le am în amintire ca în vremea cînd le observam, pe stradă, în redacţii, în cafenele, la întruniri, în convorbiri.

L-am cunoscut pe Nicolae Cocea cu mult înainte de a-l fi văzut. Generația mea de gazetari s-a ridicat în umbra faimei ziaristului Cocea, a reporterului, comentatorului, pamfletarului, cronicarului, a celui care dăduse la începutul acestui veac strălucire și nerv ziaristicii române. Aflasem că în 1907 purtase steagul roșu în fruntea manifestanților din București. Știam că în 1917 îl întîlnise pe Lenin la Petrograd. Cunoșteam că fusese judecat și trimis în închisori pentru că nu se oprise să scrie: „La pensie, Majestate", nu se reținuse să atace violent, cu o violență pe care numai Cocea o avea în vîrful peniței, toate guvernele și pe toți guvernanții.

M-am așteptat să văd un om încruntat, dur, necruțător și am întîlnit, într-un fapt de vară, în 1935, pe strada Sărindar, un coleg amabil, politicos, zîmbitor, glumeț, atent cu un tînăr necunoscut, începător în meseria scrisului.

Venea rareori în redacția „Adevăr"-ului, unde altădată dominase talentul lui. Se întîlnea cu colegi mai vechi, ajunși directori, dar nu zăbovea prea mult în birourile lor. Se simțea mai bine între noi, reporterii tineri, plini de întrebări, răscoliți ca și el de evenimentele care se învolburau, care prevesteau catastrofa celui de al doilea război mondial. Se aprindea în discuții cu noi, perora, redevenea pamfletarul violent cînd vorbea de fascism, era vizionarul lumii ce avea să vină.

Cocea, pasionatul, se manifesta în orice impre-

jurare. Iubea și detesta oamenii cu pasiune. Gîndea cu pasiune. Vorbea cu pasiune. Ca orice pasionat, greșea. Ataca brutal, lovea violent, uneori fără discernămînt, dar nimeni nu putea și nu va putea niciodată să-i reproșeze lui Cocea reaua-credință, lipsa de loialitate, de cavalerism. Ca orice mare combatant, știa să lovească dar să și primească, să suporte înfrîngerile și să nu se lase amețit de victorii.

L-am văzut în vremea războiului într-o adunare de ziariști, unde știa că majoritatea nu era cu el. S-a urcat la tribună însoțit de fluierături și insulte. L-am auzit atunci pe oratorul Cocea, în a cărui cuvîntare se manifesta și omul politic și vizionarul și pamfletarul și scriitorul. Logica și pasiunea lui, frumusețea ideilor și a cadenței frazelor au stăpînit pînă la urmă hărmălaia huliganilor. Am plecat împreună. Pe stradă — ne aflam în preajma Pieții Rosetti — ne-a prins alarma. Ne-am lipit de un zid și am așteptat, dar n-am tăcut. Pasiunea oratorică a lui Cocea nu se stinsese. „Nu i-am convins, dar i-am învins“, spunea el. „Pe proști nu-i poți convinge niciodată. Și mai ales cînd sînt fasciști“!.

Un timp — scurt timp și voi regreta totdeauna scurtimea acelui timp — după Eliberare, am lucrat împreună în redacția unui ziar. El era director, iar eu secretar de redacție. L-am văzut atunci pe ziaristul Cocea, pe publicist și pe profesionist ce știa și multe am încercat să prind de la el. Scria articolul de fond, reportaje, note și schița

paginaţia. Nu era numai pricepere dată de lunga lui experienţă. Talentul i se manifesta din plin. Conştiinţa că ziarul, cu fiecare apariţie a lui, trebuie să-l zguduie pe cititor, să-l convingă şi să-l facă să acţioneze era ghidul principal al gazetarului Cocea.

Evoc aici, în puţine cuvinte, un om vijelios, pasionat, curajos. I-am cunoscut talentul, cultura, sensibilitatea, dar Cocea mi-a rămas în amintire ca o furtună a sudului, cu dezlănţuiri brusce şi fantastice, cu descărcări violente şi cu luminări pline de nebănuite frumuseţi.

*

În deceniul al cincelea şi la începutul celui de al şaselea, plecam deseori cu Tudor Vianu de la Universitate. Uneori, mai ales toamna şi primăvara, îl însoţeam pe jos, pînă acasă. Ieşeam din strada Edgar Quinet, străbăteam bulevardul Magheru pînă la strada Cosmonauţilor şi pe calea Dorobanţilor ajungeam în piaţa Dorobanţilor. Aici îl părăseam. El mai avea de parcurs puţin pînă la locuinţă, aflată în strada Andrei Mureşanu. Îl priveam din spate cum se legăna uşor, neiuţind niciodată paşii. Îl priveam cum intra în ceaţa albăstruie a serii, sau în întunericul nopţilor timpurii ale toamnelor bucureştene.

Convorbirile erau întrerupte de tăceri îndelungate. Vocea lui caldă, cu frumoase sonorităţi

baritonale — n-am simţit niciodată în vorbirea lui Vianu stridenţe sau atonalităţi — depăna amintiri sau prezenta comentarii la viaţa literară din acei ani. Uneori, Vianu vorbea despre Universitate. Îl aud şi acum. Sînt oameni a căror voce o uiţi repede. Vocea lui nu o voi uita niciodată. Zgomotele oraşului, alergarea automobilelor, zdrăngănitul tramvaielor — în vremea aceea pe bulevardul Magheru încă mai circulau tramvaie — nu reuşeau niciodată să altereze sonoritatea rotundă a vocii lui Vianu. M-am întrebat cîndva dacă îşi studiase vocea, dacă timbrul şi inflexiunile ei nu erau rezultatul unor exerciţii îndelungate. Răspuns nu mi-am dat şi nici nu l-am aflat de la alţii, pentru că nu am căutat să aflu. S-ar putea să fi fost aşa. Nu uit că Vianu a făcut parte dintr-o generaţie căreia retorica nu îi era străină. Dar, oare, nu alergăm o viaţă întreagă după frumos? Nu era Vianu o expresie a acestei permanente căutări a frumosului?

Pentru Tudor Vianu, frumosul reprezenta echilibrul. Îl deranjau stridenţele, lipsa proporţiilor, violenţa gestului, a expresiei, a ideii, a sentimentului. Cultura clasică se altoise pe o disciplină a spiritului. Numai că spiritul lui Vianu nu era de esenţă nordică, rece, rigidă, ci sudică, aş spune chiar cu rezonanţe balcanice. Acest clasic elevat, nu era deloc un stoic, ci un epicurian, dar un epicurian măsurat de dimensiunile frumosului, dimensiuni pe care nu le-a considerat niciodată ca pe un dat definitiv.

În călătoriile noastre pe străzile bucureștene — ori de cîte ori treceam pe Calea Dorobanților, prin fața casei lui Macedonski, azi dispărută, îi surprindeam o privire nostalgică —, în ședințele din mica și sordida cancelarie de la facultatea de filologie, în amfiteatrele Universității nu ne-am găsit întotdeauna în acord. Ba chiar, în anumite împrejurări, am polemizat. Nu voi uita logica argumentelor, bogăția, profunzimea și varietatea cunoștințelor. Dar ceea ce nu va părăsi niciodată conștiința mea este eleganța și frumusețea morală a omului de știință Vianu. M-a combătut, dar nu m-a umilit, nu m-a jignit niciodată.

I-am răspuns cu aceeași monedă? Mă voi întreba mereu și mereu mă va chinui gîndul că s-ar putea să nu fi fost așa. Aș duce cu mine dincolo de marginile acestei lumi o mare părere de rău.

Oh, cît de mult îmi lipsesc colocviile cu Vianu!

*

Cum pot să te cuprind în cîteva rînduri, Miron Radu Paraschivescu? Cum pot să spun, ce ai însemnat tu pentru generația noastră? Voi fi vreodată în stare să te evoc așa cum ai fost, așa cum ai trăit, așa cum te-ai luptat cu tine, cu viața, cu timpul?

Voi găsi cuvintele care să povestească dragostea ta pentru oameni, pasiunea ta de a găsi frumosul din ei și a-l arăta lumii?

Vor înţelege alţii de ce ţi-ai trăit viaţa înconjurat de tineri care au avut în tine un prieten, un sprijin, un înţelept sfătuitor?

Cum să le explic celor ce vin după noi de ce atunci cînd se revărsa peste ţară rîul cel negru al fascismului, tu, abia desprins de adolescenţă, te-ai împotrivit cu dîrzenie, forţă şi talent, ceea ce te-a condus repede şi sigur în Partidul Comunist Român?

Ai fost unul din poeţii militanţi ai generaţiei tale, al acelei generaţii care n-a voit şi nu vrea să se deosebească de celelalte prin curgerea anilor, ci prin atitudinea ei faţă de fenomenul social. Atunci, în vremea cînd tu ai intrat în arenă, nu vîrstele ne despărţeau, ci frontiera dintre democraţie şi fascism. Tu ai ales democraţia şi poezia ta ţi-ai dăruit-o ei. Vreme de aproape patruzeci de ani nu ţi-ai dezminţit crezul tău de început, deşi viaţa nu te-a cruţat. Ai rămas aşa cum ai venit între noi, un visător, un revoluţionar bîntuit încontinuu de marile întrebări ale lumii, un veşnic căutător al dreptăţii şi al frumosului, dar asemenea lui Anteu, mereu legat de pămînt, de realitatea existenţei noastre, de permanentele interese ale acestui neam al nostru, al cărui trecut şi al cărui viitor ţi-au fost nepreţuite.

Ca florile primăverii ne petrecem prin această viaţă. Tu ai ars şi ai trecut. Ai ars în furtună, pentru om şi pentru frumuseţile ce se află în el. De aceea, ai plecat învingător, Miron Radu Paraschivescu.

*

Unde ne vom fi întîlnit? Nu-mi mai aduc aminte. Mic, negricios, cu ochi arzători, mergînd legănîndu-se în față și în spate, de parcă se pleca să caute și se depărta să privească, agitat și totuși potolit, punînd mereu întrebări și neașteptînd întotdeauna răspunsuri, veșnic mirat de ce se întîmplă în jurul său, afectînd o naivitate care nu era altceva decît puritate, curios acolo unde era interesat și dezinteresat unde i se părea că nu merită curiozitate, așa a apărut printre noi la începutul anilor treizeci Miron Radu Paraschivescu și așa a rămas pînă la sfîrșitul lui. Îi spuneam Miron. Radu nu i s-a spus niciodată. M.R.P. — devenit pseudonim — s-a impus mult mai tîrziu, după ce vreme îndelungată a semnat cu aceste trei inițiale în presa cotidiană și mai puțin în cea literară.

Privesc una din ultimele lui fotografii. Dacă nu mă înșel, se află pe un aeroport, în drumul de întoarcere de la Paris. Seamănă cu un lord, un lord scund, subțire și rasat. Hainele îi sînt de o croială impecabilă, pălăria clasică este corect așezată pe cap, iar mîna i se reazemă pe o umbrelă elegantă. Lui Miron i-a plăcut întotdeauna să pozeze, dar niciodată într-o ipostază falsă, chiar dacă altora li se părea contrariul. Ceea ce credea că trebuie făcut, Miron făcea fără ezitare, fără teamă de ridicol, cu o îndrăzneală sfidătoare. Trupul acela mărunt, măcinat ani mulți de o boală necruțătoare, ascundea o energie drăcească și totuși stăpînită, dirijată cu încăpățînare spre țelurile urmărite.

A iubit și a slujit frumosul. A venit la comunism din ură față de urîtul lumii vechi. I-a urît pe fasciști cu care s-a războit vreme îndelungată și Miron poate fi așezat — și trebuie făcut aceasta— printre cei mai activi și tenaci antifasciști din această țară. A fost comunist — și a declarat-o cu fruntea sus, în orice împrejurare timp de patruzeci de ani — pentru că a crezut într-o altă lume, în om, în poezia vieții. Ce trist era Miron cînd îl dezamăgeau oamenii, viața, realitățile!

Am spus că a iubit și a slujit frumosul. Arta era marea lui pasiune, o pasiune care l-a ars cît a trăit. A voit să facă pictură, dar s-a realizat în literatură. A scris proză, a trecut prin dramaturgie și s-a oprit în poezie. Ce curioasă mi se pare mie această constatare! Cu mai bine de patru decenii în urmă, eu l-am cunoscut pe Miron Radu Paraschivescu drept un ziarist antifascist, un subtil cronicar plastic, un comentator al faptului literar, un debater competent și temut de adversari în arena criticii literare, dar poet nu îl credeam. În ascunsele noastre întîlniri ale celulei de scriitori și gazetari comuniști nu ne citeam unul altora poezii și este sigur că am greșit. În serile de prietenie și tinerețe agitată în care ne găseam amestecați cu mulți alții, nu-mi aduc aminte să-l fi auzit pe Miron citind poezii. Poate, alții să-l fi ascultat. De aceea, pentru mine a fost o mare surpiză poetul Miron Radu Paraschivescu. Dacă anii aceia de demult nu ar fi fost

atît de angajaţi şi aş fi avut răgazul să-l înţeleg mai bine pe Miron, poate n-aş fi fost atît de surprins la apariţia „Cînticelor ţigăneşti". Apoi, nu am mai rămas mirat. Au venit multe volume de versuri. Miron era trecut în rîndul poeţilor. Îl citeam ca pe un prieten, un frate din anii tinereţii, auzeam elogiile — unele îl încîntau, altele îl supărau — dar eu tot la „Cînticele ţigăneşti" rămîneam şi am rămas.

S-ar putea să greşesc. Nu ar fi pentru prima dată. Mi-ar părea, însă, rău să greşesc faţă de Miron, a cărui intrare în umbră şi tăcere am străjuit-o într-o noapte lungă şi grea.

*

Rigurosul filolog Alexandru Rosetti este dublat de un discret literat, de un subtil portretist şi peisagist. Cel puţin aşa apare din micile volume care se ivesc din cînd în cînd, strecurate cu modestie printre tomurile ştiinţifice ale aceluiaşi autor.

I-am urmărit notaţiile cu mulţi ani în urmă şi mai recent: ici un peisaj, dincoace un fapt, dincolo un om. Liniile sînt simple, extrem de simple şi uniform trase. Le-aş compara cu acelea ale lui Matisse, desenatorul, nu pictorul. În puţine cuvinte — cîndva, un nepriceput amator de searbăde lungimi îl asemăna cu un izvor sărac în surse — Rosetti încheagă un portret, fixează o fizionomie, reliefează o stare psihologică. O mărtu-

risesc pe deplin însemnările despre oameni cunoscuți lui. A ajuns la această simplitate clasică printr-o pătrunzătoare observație și printr-o concentrare maximă a mijloacelor de expresie. Rosetti vede dincolo de gest și de vorbă și nu caută cuvînt meșteșugit pentru a exprima ceea ce a constatat. Luciditatea și obiectivitatea îl sprijină fără încetare. Nu pleacă niciodată de la un punct de vedere preconceput, nu anticipează și nici nu redactează sentințe, dar îl situează pe cititor astfel încît singur să-și formuleze concluziile. Nu notează cu răutate, dar nici cu falsă generozitate. „N. Iorga nu mă simpatiza. Nu-i fusesem elev și, lucru grav, fusesem elevul lui Ovid Densușianu, cu care Iorga nu mai avea relații. Cînd, în 1920, Consiliul Facultății de litere m-a recomandat ca bursier la Școala română din Franța (cu sediul la Fontenay-aux-Roses), de sub direcția lui N. Iorga, irascibilul istoric a declarat că nu mă poate primi. În cele din urmă, Facultatea menținîndu-și recomandarea, directorul a fost obligat să revină asupra interzicerii".

Informația este bogată, însă, curios, cantitativ este puțină și aceasta pentru că Rosetti este extrem de reținut în narare. El nu povestește, ci notează sobru. „Ion Barbu lucra la cafenea, unde își petrecea o parte din zi și noapte, cîteodată toată noaptea. Duminica stătea însă, acasă, în pat; mesele îi erau servite acolo. În odaie și pe pat roiau cei 12 cîini de Pomerania — de care nu se putea despărți. Moartea vreunuia din ei

era adînc resimţită de poet. Sub salcia pletoasă care îi străjuia casa, era rezervat un loc pentru mormîntul cîinilor".

Uneori, Rosetti, narează foarte scurt, în cîteva fraze, prezentînd o întîmplare, un gest, un fapt, o anecdotă. Dar din îmbinarea cîtorva asemenea narațiuni în aparență disparate, împlinește un portret, închegat din linii majore. Vezi portretul lui Theodor Palady. Procedeul nu este nou în sine. Nou este modul specific de realizare, nouă este arta lui Rosetti.

În mulții ani care au trecut, cînd viața ne-a purtat pe valurile ei cînd spre un țărm cînd spre altul, în lungi ședințe în care deseori timpul era măcinat de morile de vînt, l-am văzut pe Rosetti scoțînd faimosul carnețel și însemnînd ceva. Desena, probabil, o linie a unui nou portret.

*

În satul în care m-am născut și am învățat să scriu și să citesc, în acei ani de demult era beznă. Puține lămpi cu gaz se aprindeau cînd cădea întunericul. În afară de terfelitele noastre cărți de școlari, trecute dintr-o mînă în alta, de la o generație la alta și în afară de cărțile din stranele bisericii din scîndură, din deal, în satul acela sărac nu cred să fie existat mai mult de patruzeci de cărți, cu cărțile de vise cu tot. Cine avea vreme să citească? Și apoi, de ce să citească?

Dacă nu plecai la oraș și rămîneai în sat, la sapă, după o vreme, chiar dacă terminaseși cele cinci clase primare, uitai să mai citești și abia mai păstrai știința să-ți scrijelești numele. Către sfîrșitul vieții, mulți pierdeau și acest obicei și semnau punîndu-și degetul pe o cruce făcută cu cerneală.

Nu aș voi, însă, să se creadă că eram un sat de troglodiți. Acolo am auzit multe povești, acolo am întîlnit scornitori de cîntece și jocuri, acolo am ascultat multe vorbe înțelepte sau cuvinte de duh, acolo am învățat cît poate fi de mușcătoare ironia și cît de frumoasă înflo-ritura graiului. Acolo erau meșteri iscusiți în coloratul străchinilor, în linia elegantă, ca de sculptură, a oalelor, în crestarea artistică a stîlpilor și în așezarea cocoșului de tablă din vîrful aco-perișurilor de șindrilă neted strujită.

Nu, nu eram un neam de troglodiți. Dar cît de departe eram de civilizație și de cultura veacu-lui al douăzecilea!

*

Am văzut la Casa Scriitorilor din Calea Victoriei expoziția lui Ion Nicodin-Niță, țăran din Munții Bihorului, autentic reprezentant al picturii naive românești. Există oare o asemenea pictură în România? Tablourile așezate pe pereții vechii case boierești ne-o mărturisesc. Și ne-o atestă

atîtea alte realități. Vînturînd țara, am văzut în tîrguri sătești, amestecată printre alte mărfuri, pictură naivă, de mare valoare, disprețuită de sensibilități alterate și obosite și mi-am spus că nu e de mirare că pe meleagurile acestea ale noastre a apărut, la o altă scară, pictura de altă factură a lui Andreescu, Grigorescu, Luchian, Tonitza sau Țuculescu.

Nu de multă vreme am străbătut un sat și pe pereții exteriori, către drum, ai caselor am zărit, din fuga automobilului atît de lipsită de aderență la realitate, pictură murală, imaginînd viața cotidiană sau visurile — o, cît visăm noi, oamenii acestui pămînt românesc — visurile zugravului necunoscut, care, făcînd pictură naivă, nici măcar inițialele nu și le-a înscris în colțul unor tablouri pe care vîntul și ploaia, gerul și arșița și pe deasupra timpul, le șterg necontenit și le sortesc pieirii.

Ion Nicodin-Niță vine de departe. Nu l-a învățat nimeni pictura. Nu l-a învățat nimeni cum să-și facă paleta, cum să țină pensula și nici măcar cum să-și pregătească pînza și cartoanele. Vine, însă, de departe. Ion Nicodin-Niță a învățat de la meșterii icoanelor pe sticlă, iar aceștia au învățat de la zugravii oalelor și ai pereților, meșteșug care coboară din negura vremurilor, din gustul pentru frumos al acestui neam al nostru, din iubirea lui pentru culoare și formă, din pasiunea lui instinctivă și conștientă pentru ceea ce noi numim artă.

Noutatea adusă de Ion Nicodin-Niță este constituită de viziunea și sensibilitatea lui. Privindu-i tablourile, îți dai seama că lumea lui este mică, mărginită. Limitele ei fizice sînt strîns conturate. Dincolo de satul lui, Nicodin nu a văzut, dar în microcosmosul acestui om stă macrocosmosul artistului, se află interpretarea lui dată realității imediate. El are o viziune proprie, pură, neinfluențată de nimeni și de nimic. Nu-l interesează distanțele, perspectiva, culorile, ci numai modul lui de a vedea plastic lumea care îl înconjoară. Și acest mod este stăpînit de o sensibilitate nealterată, rămasă la vibrațiile ei primare, a cărei prospețime, păstrîndu-și valorile inițiale, dă dimensiuni artistice nebănuite picturii țăranului din Munții Bihorului.

Este Ion Nicodin-Niță un pictor, în sensul clasic al cuvîntului? Nu știu și, de ce nu aș mărturisi-o, nici nu mă interesează aceasta. Îi privesc tablourile și mă stăpînește sentimentul frumosului, al unei frumuseți frustre, dacă voiți, dar neîntîlnită și în alte împrejurări, nerepetată, al frumuseții autentice care nu are nevoie să fie catalogată și nici explicată.

Mă mai stăpînește un sentiment. Pictorul Ion Nicodin-Niță, țăran hîtru și plin de frumuseți lăuntrice este al nostru, ieșit dintre noi.

Dar, cîți Ion Nicodin-Niță au rămas neaflați și neprețuiți în curgerea necontenită a timpului?

Dărui aceste gînduri țăranului Ion Nicodin-Niță, artist unic în felul lui. Dar le mai dărui

celor care în veacurile ce au trecut, necunoscuţi şi tăcuţi, au înfrumuseţat cu opera lor viaţa spirituală a acestui neam al nostru.

*

Într-o după-amiază de septembrie, caldă și colorată în galben, m-am oprit la Hobița și am privit cerul. La Hobița, cerul este înalt cum nici într-o parte a lumii nu mai este. L-au ridicat în sus munții cei mari, crenelați și fumurii de la miazănoapte.

Pe undeva, pe sus, în acea după-amiază de septembrie, se mișcau agale nouri leneși și erau atît de departe că nici umbră nu făceau pămîntului, impunător și neliniștitor în tăcerea lui.

Mi-am coborît ochii și m-am uitat la stîlpii pridvoarelor. Crestați și înflorați, își întindeau gîturile spre înaltul cerului și mi se părea că mișcarea lor nu are sfîrșit. Cerul nu se rezema pe ei.

Am pătruns în curți pe sub porți încrustate. Mîna meșterilor necunoscuţi fusese împinsă de un nemăsurat simţ al proporţiilor și săpase, cioplise și tăiase în lemn, sub tremurul sfînt al fiorului artei.

În case, am văzut masa rotundă și joasă, înconjurată de scaune rotunde și joase, locul de săvîrșire a tainei hrănirii, de tăcere și sfat în tăcere.

Brâncuși, cel mai mare sculptor al timpurilor moderne, s-a născut la Hobiţa, a privit cerul

acesta, a trecut pe sub porţile acestea, a stat la masa aceasta. Apoi, a plecat la Paris şi şi-a trăit toată viaţa în Montparnasse. Dar, într-un an, atunci cînd trecuse de şaizeci, s-a întors de unde a pornit şi la Tîrgu-Jiu, a azvîrlit în sus coloana fără sfîrşit, pe care cerul nu se sprijină; a ridicat în piatră Poarta Sărutului, pe sub care trecem spre bucuriile şi durerile noastre; a cioplit Masa Tăcerii şi cele douăsprezece scaune, la care ne aşezăm la sfat în clipe de linişte sau de cumpănă.

Transcriu aici cîteva gînduri ale lui Brâncuşi. Spunea sculptorul: „Natura creează plantele care cresc şi **îşi** trag forţele din pămînt. Iată Coloana mea a Infinitului pentru Tîrgul Jiu. Formele sînt aceleaşi, se repetă romboidal, de la sol pînă la vîrf şi statuia nu are nevoie nici de soclu, nici de bază ca s-o susţină. Vîntul n-o va putea distruge, fiindcă Columna mea rezistă prin propria ei forţă ... Peste cîteva zile nădăjduiesc s-o văd inaugurată în România; ea are treizeci de metri înălţime. Unul dintre prietenii mei mi-a spus că nu şi-a dat seama de frumuseţea grădinii unde sînt aşezate masa şi Poarta Sărutului, de vastitatea şesurilor oltene şi de eleganţa munţilor Carpaţi profilaţi ca fundal pentru Tîrgul Jiu decît în momentul cînd Coloana Infinitului, odată instalată, i-a deschis ochii. Dealtminteri, aceasta este raţiunea de a fi a artiştilor: de a revela frumuseţea lumii".

Într-o după-amiază de septembrie, caldă şi colorată în galben, am tăcut la Masa Tăcerii,

am trecut pe sub Poarta Sărutului și am sărutat Coloana Nesfîrșitului.

Grădina era frumoasă, șesurile oltene erau vaste, cerul era înalt, nourii leneși se mișcau agale pe sus, iar spre miazănoapte se profila eleganța Carpaților crenelați și fumurii.

*

Pe panta în spirală a Muzeului Guggenheim din New York, am urcat și apoi am coborît pentru a privi optezeci și patru de sculpturi și douăzeci și trei de desene ale lui Constantin Brâncuși. Cîndva, la muzeul din Philadelphia și la Muzeul de artă modernă din New York privisem siderat unele din capodoperele țăranului plecat din Hobița și observasem cum, prin ea însăși, sculptura aceasta domina tot ce îi stătea în preajmă.

În muzeul din New York mă aflam — cu excepția complexului de la Tîrgu-Jiu — în fața a tot ce a creat mai bun Brâncuși și abia atunci am cuprins în întregimea ei măreția acestei opere unice. Sculptura brâncușiană nu seamănă nici cu ce a fost înaintea ei și nici cu ce a urmat. Se spune mereu — și pe bună dreptate — că Brâncuși a ajuns la esența formei, cioplind și înlăturînd tot ceea ce s-a altoit pe esență. Prin aceasta atinge universalul, pentru că esența formei este universală. Dar genialitatea sculptorului a îmbinat acest universal cu particularul, cu forma artei

populare românești. Abstractul cocoș tăiat în lemn l-am mai văzut undeva: pe vîrful caselor noi, construite de țăranii dulgheri din părțile munților României. Cariatida, impresionantă prin proporțiile ei și prin forța pe care o degajă nu este în fond decît stîlpul de pe atîtea prispe românești, cioplit de meșteri necunoscuți. Pe malul Hudsonului, într-o expoziție de artă catalogată, am simțit mai mult decît în multe expoziții de folclor prefabricat suflul puternic și nepieritor al artei populare românești. Acolo era prezent geniul poporului român.

Vizitatorii, de toate vîrstele, de toate neamurile și din toate clasele treceau prin fața operelor expuse ca pe dinaintea marilor minuni ale lumii, nu în tăcere împietrită și nici în extaz, ci cu respect și liniște impuse de valoarea frumuseții, a acestei sculpturi atît de semnificative pentru secolul nostru atît de cerebral și matematizat și totuși atît de avîntat spre necunoscutul enormelor emoții date de pătrunderea în cosmos.

Am urcat și am coborît panta în spirală a Muzeului Guggenheim din New York stăpînit de o rară bucurie pe care numai descoperirea marilor valori spirituale ți-o poate da. Văzusem una dintre cele mai strălucitoare realizări ale tuturor artelor, din toate vremurile. Asemenea bucurii le trăiești rar.

La ieșire, mi-am întors încă o dată capul spre panta în spirală pe care era expusă opera lui Brâncuși și, brusc, bucuria mi s-a transformat

în tristețe. Mă despărțeam, poate pentru totdeauna, de un tezaur de rară frumusețe. Mă despărțeam de ceva care îmi marca puternic existența mea și atunci, în acea clipă, am avut mai mult decît oricînd conștiința limitei duratei mele în raport cu această eternitate. M-am gîndit atunci că n-am să mai văd niciodată acest echilibru de clasică și neîntrecută frumusețe.

Aștept ca peste această țară a noastră să se reverse cornul abundenței. Atunci voi îndrăzni să strig că la Tîrgu-Jiu trebuie să cheltuim bani, energie și imaginație pentru a pune în adevărata lor valoare acele mari opere ale lui Brâncuși: Poarta Sărutului, Masa Tăcerii, Coloana nesfîrșită.

Acolo s-ar putea închega un templu al frumuseții, mărturisind în veacuri că peste lume a plutit geniul artistic al poporului nostru.

Iar la capătul aleii, înspre malul Jiului, în pămîntul care l-a zămislit și l-a dat omenirii întregi, să se întoarcă Brâncuși, țăranul de la Hobița.

Visez și aștept acea vreme ...

*

Casa lui Rubens, la Anvers, se află — s-ar fi putut altfel? — pe strada Rubens, numită Vaarstraat atunci cînd pictorul nu devenise celebru.

Într-o duminică ploioasă de noiembrie, venind dintre ceţurile alburii-albastre ale cîmpiei flamande, m-am hotărît să vizitez această clădire. Înainte de a intra, mi-am mînat paşii prin împrejurimi, fără a mă depărta prea mult. M-am amestecat întîi în mulţimea unei mici pieţe apropiate, printre vînzătoarele de flori şi vînzătorii de păsărele colorate, închise în colivii făcute din sîrme subţiri sau din scîndurele nestrujite. Le-am auzit pe vînzătoare strigînd în flamandă calităţile mărfurilor lor, lăudînd bulbii lalalelor sau florile toamnei tîrzii. Am privit acele femei roşcate, cu mîini groase, muncite, puţine la trup şi m-am gîndit dacă străbunele lor or fi fost altfel de vreme ce Rubens le-a pictat voinice, cu obrajii roşii, cu ochii verzi sau albaştri, cu cărnuri tari şi piele catifelată. S-or fi schimbat oare în atîta flamandele, din vremea lui Rubens şi pînă astăzi, sau mai curînd Rubens visa pe pînză ceea ce ar fi voit să vadă pe străzile din vecinătatea locuinţei lui somptuoase?

Casa este a unui patrician din secolul al şaptesprezecelea. E sigur că nu toţi cetăţenii Anversului de la începutul acelui veac au trăit în asemenea locuinţă clădită cu pricepere, temeinicie şi gust. O faţadă masivă, formată din două părţi diferite ca stil, de parcă ai privi două clădiri distincte, se prelungeşte în interiorul curţii prin două aripi: una destinată locuinţei, cealaltă atelierului. Puţine lucruri au rămas din ceea ce altădată împodobea această frumoasă casă şi ceea ce m-a mirat mai

mult este că puţine tablouri ale lui Rubens se află aici. Să fi fost oare aşa? Să nu-şi fi luminat pictorul pereţii propriei locuinţe decît cu tablourile altora? E greu de crezut. Am văzut în dormitorul cel mare, acolo unde frumoasa şi tînăra soţie Elena Furment a adus pe lume copiii lui Rubens şi unde pictorul a murit de gută la 30 mai 1640, un tablou de Veronese, nu unul dintre cele mai bune ale italianului, deşi se ştie că meşterul din Anvers a avut multe tablouri valoroase ale acestui predecesor al său. Nu m-am oprit prea mult în faţa acestui Veronese, ci mai îndelung şi cu insistenţă m-a reţinut tabloul din dreapta lui, un portret al lui Rubens, nesemnat. Legenda spune că este un autoportret, dar ştiinţa n-a adus pînă acum clarificări. Nu această dilemă m-a interesat, ci omul care mă privea din ramă. Trecuse bine de patruzeci de ani Rubens atunci cînd s-a autopictat sau a stat pentru a fi pictat. Obrazul îi este marcat de curgerea vremii, părul, uşor răvăşit i s-a rărit, dar ochii de culoare deschisă îmbină privirea omului cu experienţă, oarecum sceptic, cu privirea copilului dornic să cunoască, gata să creadă, gata să dăruie.

Contemplînd în diferite muzee ale lumii marile lucrări ale lui Rubens, m-am gîndit uneori la dimensiunile atelierului pictorului din Anvers. Acum, cînd mă aflu în acest atelier, întrebarea dispare. A avut spaţiu suficient pentru orice a voit să lucreze. În primele minute, dimensiunile te apasă. Cel puţin aceasta mi-a fost impresia

inițială. Mai cu seamă, mă lipsea de căldura necesară unui atelier de artă, logia aflată deasupra unui cabinet, cu galeria, scara și stîlpii masivi din lemn prețios, de culoare închisă. Dar, pe măsură ce trecea vremea și închipuirea îmi lucra imaginînd așezate în atelier, imense sau mici șevaleturi, masivitatea logiei și culoarea apăsătoare a lemnului se încadrau în atmosfera marii încăperi, creînd un echilibru clasic, acel echilibru care domină întreaga operă a lui Rubens. Prin marile ferestre ornate cu fine lucrări de fier forja pătrundea o lumină palidă de noiembrie înnourat Cît soare a adus Rubens în ochii lui din Italia, înmagazinat în cei șase ani de studiu în țara sudică pentru ca rareori să lase ca tablourile lui să fie învăluite în lumina nu totdeauna generoasă a coastei flamande!

Astăzi, atelierul a reținut puține opere ale lui Rubens: „Adam și Eva", lucrat înainte ca pictorul să călătorească în Italia; „Cimon și Pero", cunoscut și sub numele de „Caritas Romana" „Magul Etiopiei", și „Buna Vestire".

Diferite în timp, diferite în calitate, în preocupări, nu aș putea spune că marele Rubens poate fi descoperit în propriul lui atelier. Desigur, casa Rubens din Anvers unde pictorul a locuit între 1615—1640 nu este un muzeu de pictură și nici măcar un muzeu al picturii rubensiene. Și totuși!

Cînd am ieșit în stradă și am trecut din nou prin piața de flori și păsărele colorate, flamande

mărunte, cu mîini muncite continuau să strige calitățile bulbilor de lalele.

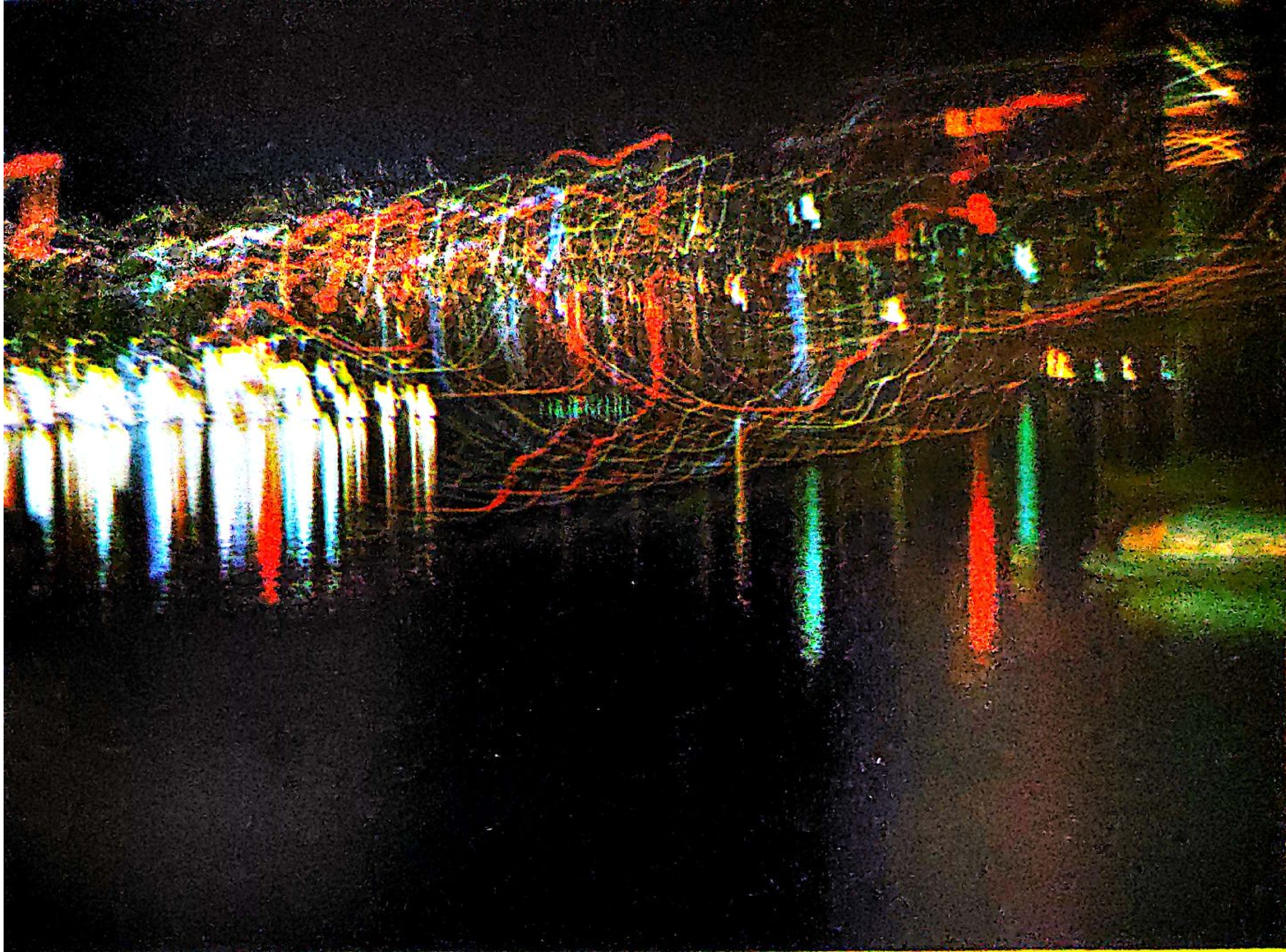
Noiembrie continua să-și scutute norii. Iar eu am plecat mai departe, reintrînd în cețurile alburii-albastre ale cîmpiei flamande.

*

Am trecut în grabă — cît de tiran a devenit timpul cu marile plăceri! — prin atelierul lui Ciucurencu. I-am privit paleta și pînzele aflate în lucru și m-am surprins gîndind că arta acestui mare pictor iarăși s-a înnoit. Ciucurencu s-a căutat întotdeauna pe sine și a căutat marile taine ale picturii. Nu s-a repetat, nu a revenit niciodată la ceea ce a făcut într-o anumită perioadă și a continuat să-și construiască opera, unică în plastica românească.

Lirismul lui Ciucurencu, pentru că este un liric prin excelență, se situează, în linia ascendentă lîngă acela al lui Andreescu și Luchian. Paleta i s-a simplificat, avînd prezentă pe ea doar cîteva culori, dar ce forță lirică prind aceste culori sub pensula pictorului! Pasta este mai groasă, dar ce transparențe capătă ultramarinul său albastru în ultimele pînze ciucurenciene!

Florile — Ciucurencu este unul din marii maeștri ai picturii florale nu numai de la noi — au devenit pretexte pentru expresia forței culorii. Am impresia că în această etapă a evoluției artei

lui Ciucurencu, pe care aş numi-o perioada bleu, deoarece paleta este dominată de bleu, artistul a ajuns la o maximă interpretare a realităţii prin culoare. În definitiv, nu marii pictori au descoperit că lumea, realitatea îşi are culorile ei, graţie cărora poate fi interpretată, deci reconstituită, deci redată omului sub aspectele ei artistice?

Motivul pictural la Ciucurencu s-a simplificat şi el. Cîteva vase, cîteva flori, cîteva pere, dar toate sînt pretexte pentru jocul culorilor, pentru expresivitatea culorilor, pentru acea vigoare coloristică excepţională care nu apasă, ci dă tocmai senzaţia contrară, aceea a unei elansări a sentimentului artistic.

Ultimele tablouri ale lui Ciucurencu atestă că ne aflăm în faţa unui pictor modern, care îşi reînnoieşte mereu arta, în faţa unui mare artist al plasticii noastre, devenit clasic, în viaţă fiind.

*

Într-un început de aprilie am revăzut Galeriile de artă din Dresda. Trecusem pe malurile Elbei printre grădini de meri abia înălbiţi de flori, mă urcasem pînă la stîncile negre-verzui de la Betsei, cele care i-au inspirat lui Weber un act din „Freischütz", pătrunsesem între zidirile cenuşii, reci şi umede ale cetăţii de la Königstein şi acum îmi liniştesm firea, tulburată de veacuri şi primăvară, privind tablourile din vestita galerie.

M-am oprit mai mult în fața lui Rembrandt. Cu puțină vreme în urmă, fusesem la el acasă, la Amsterdam, și-mi adusesem aminte de vechea vorbă care spune că „În țara lui nimeni nu este profet". Ca să-l descoperi pe marele Rembrandt, trebuie să călătorești la Leningrad și să vizitezi „Ermitajul"; să vezi „National Gallery", la Washington; să străbați „Luvru" la Paris și să petreci vreme îndelungată în „Dresdner Galerie". Acasă, în Olanda, au rămas puține din tablourile care i-au făcut faimă.

Clar-obscurul rembrandtian m-a urmărit pretutindeni, unde i-am întîlnit opera, dar la Dresda, revăzînd surîsul calculat al Saskiei, cînd era tînără fată, nu știu de ce mi-a venit gîndul că culorile lui Rembrandt rareori depășesc pe acelea ale aurului, mai vechi sau mai nou. Să fie aceasta urmă a trăirii pictorului în veacul de aur al bogaților olandezi, în vremea marilor aurari din Amsterdam, celebri bijutieri în lumea întreagă, sau să fie impresie a amurgurilor amsterdameze, în care lumina se amestecă încet cu întunericul într-un clar-obscur de neuitat?

Vecin lui Rembrandt, l-am întîlnit la Dresda pe Johannes Vermeer. În aceeași călătorie prin Olanda, mă oprisem la muzeul „Mauritshuis" din Haga, în fața acelei minuni care se numește „Cap de fată" și mă întrebasem, asemenea cum se întreabă mulți, dacă nu cumva arta lui Vermeer, acest pictor contemporan lui Rembrandt, mort sărac și necunoscut la patruzeci și trei de ani,

nu stă cel puţin lîngă aceea a marelui amsterdamez, sau dacă nu cumva o depăşeşte. La Dresda am revăzut tabloul „Scrisoarea“. Vermeer cunoştea arta compoziţiei şi a culorii la fel cu maeştrii predecesori sau din vremea lui din marea şcoală a flamanzilor sau din aceea a italienilor. Dar, ce dă farmec picturii lui Vermeer? Ce îl detaşează de rigoarea genială a lui Rembrandt şi îi asigură un loc unic în istoria picturii? Poate simplitatea pe care o descoperi nu în tabloul însuşi, ci în atitudinea pictorului faţă de opera lui.

Fiecare galerie îşi are gloria ei. Cînd ghidul muzeului „Bardo“ din Tunis m-a oprit în faţa unui mic mozaic care reprezenta pe Virgilius aşezat, apăsat pe umăr de mîna zeiţei poeziei şi cînd l-am auzit spunînd: „Aceasta este *Gioconda* noastră“, am simţit că mă aflu în faţa piesei de rezistenţă a întregului muzeu.

Nu aş spune că Galeria din Dresda se sprijină pe un tablou, dar emoţia rămîne întotdeauna aceeaşi — copleşitoare — cînd te regăseşti în faţa „Madonei sixtine“ a lui Rafael.

Nu dispreţuiesc pictura modernă. Din contră, acolo unde este artă şi nu impostură o apreciez la măsura valorii ei. Este cert că din căutările febrile ale picturii actuale va apare o şcoală nouă, marcînd o nouă etapă în dezvoltarea plasticii.

Mă întorc, însă, întotdeauna, cu setea călătorului rătăcit, spre marile opere ale trecutului, pentru a mă reîncărca din plin cu emoţii profunde. Privesc faţa Madonei. Era frumoasă Forna-

rina, prietena lui Rafael, dar de ce o fi făcut-o pictorul să privească lumea cu ochi plini de tandrețǎ adumbrită de îngrijorare? Deși mișcarea corpului este elegantă, degajată mai ales din îndoirea spre interior a piciorului stîng, totuși imaginea Madonei este mai curînd a unei femei viguroase, învățată cu rigorile vieții. Așa să fi fost Fornarina, sau așa ar fi vroit-o Rafael? Nu cumva idealul estetic al pictorului trebuie căutat între această Madonă de o frumusețe frustră și între Barbara, îngenuncheată cu destulă ingenuitate, al cărui cap, ușor întors spre stînga și ale cărei priviri discret aplecate exprimă o cochetărie abia ascunsă?

*

Ori de cîte ori se întîlnesc scriitori în conferințe sau adunări ale lor, Geo Bogza aduce în mijlocul nostru cîte o idee desoebită care ne scoate din cele obișnuite și cel puțin ne face să ne gîndim la ea. Îmi amintesc că în 1956, a vorbit cu frumusețea frazelor lui, în stilul lui de profet, despre datoria noastră de a construi la malul mării un imens mausoleu în care să fie așezat Eminescu.

De-oi adormi curînd
În noaptea uitării
Să mă duceți tăcînd
La marginea mării.

Eminescu doarme mai departe sub teiul din cimitirul Bellu. Nu va fi sosit vremea, poate, ca el să facă ultimul drum pînă la marginea mării, unde să-l învăluie veșnicia. Dar, odată va veni.

Îmi amintesc că în 1968, la prima ședință a Conferinței scriitorilor, ne-a invitat Geo Bogza ca a doua zi, cînd ne vom întruni din nou, să aducem cîte o floare și s-o așezăm la statuia lui Eminescu, aflată în fața Ateneului Român. Ninsese în noaptea aceea. Dimineața, la pieptul poetului s-au grămădit flori roșii și albe și crenguțe verzi ca un fierbinte salut dat zeului poeziei românești. Gestul a avut măreția lui de simbol.

*

De ce au tăiat teiul de peste drum, nu știu. Într-o zi m-am trezit că nu mai este, că locul a rămas gol și trist. Îmi lipsește. Mă învățasem ca ori de cîte ori ridicam ochii de pe filele din fața mea și priveam spre dreapta, prin fereastră, să-l văd impunător, acoperind țiglele roșii ale casei din fund, pătînd cu umbra lui zidurile albe, legănîndu-se greoi în furtunile verii, gemînd dureros sub crivățul iernii, semănîndu-și frunzele galbene în vîntul molcom al toamnei, înmiresmînd serile de iunie, adăpostind, primitor, cuiburi de mierle grase și, înțelegător, jocul de dragoste al turturelelor.

Teiul de peste drum era prietenul meu. Dialogam cu el ziua și noaptea, iarna și vara. Mă întreba, îl întrebam. Ne răspundeam unul altuia sau așterneam între noi lungi tăceri fără supărări. Eram tovarăși de singurătate în nopțile de veghe. Uneori, în asemenea nopți, citeam cu voce joasă:

Dar prin codri ea pătrunde
Lîngă teiul vechi și sfînt,
Cu ce flori pînă'n pămînt
Un izvor vrăjit ascunde.

Aveam atunci senzația că teiul mă asculta încremenit.

Acum, nu mai este. Am aflat că într-o dimineață au venit oameni cu topoare, scări și frînghii, i-au dat ocol, l-au ciocănit și pînă la urmă au început să înfigă ascuțișurile în trupul lui. De ce s-au purtat așa cu el? Ce le făcuse? Nu amărîse viața nimănui. Nu supărase pe nimeni. Ne înfrumuseța fiecăruia zilele și nopțile. Cel puțin, așa am crezut eu. Alții au simțit altfel. Au spus că iarna, teiul scîrțîia sinistru, că primăvara îi amețea mirosul florilor, că vara le făcea umbră și toamna, risipindu-și frunzele, murdărie. Și atunci, au tăbărît cu topoarele pe el.

Sărmanul tei! Dau mărturie că nu cunoștea că există asemenea oameni. De ar fi știut, ar fi murit singur, de mult. De rușine.

*

Figură contradictorie în viața cea de toate zilele de la sfîrșitul veacului trecut și începutul celui pe care îl trăim, Caragiale rămîne cel mai mare dramaturg al literaturii române. S-au numărat peste o sută douăzeci și cinci de ani de la nașterea lui, dar pînă acum nimeni nu s-a apropiat de înălțimea soclului pe care l-a așezat opera.

S-a spus, s-a scris, s-a argumentat că dramaturgul Caragiale este cel mai penetrant și mai neîndurător artist-critic al societății trecute. A rîs de o lume și a făcut și pe alții să rîdă. A creat tipuri nepieritoare, caracteristice unei societăți, unei etape de dezvoltare a unei orînduiri. Dacă ele au trăsături specifice burgheziei și micii burghezii din România de altădată, aceasta nu înseamnă că sînt valabile numai pentru România. M-am întrebat cîndva dacă Teatrul lui Caragiale poate fi înțeles, poate fi gustat în alte țări. Răspunsul l-am găsit în reacția publicului din teatrele străine, l-am văzut pe fețele unor telespectatori străini care priveau, transmisă, „O scrisoare pierdută".

M-am întrebat, de asemenea, dacă opera dramatică a lui Caragiale mai este actuală, înțeleasă actualitatea într-un sens complex. M-am întrebat dacă succesul de astăzi, crescînd al spectacolelor cu comediile lui nenea Iancu nu se datorește umorului lor — (Caragiale ar fi protestat, deoarece nu se socotea umorist) și mai puțin satirei lor. În definitiv, Tipătescu nu mai conduce, Farfuridi nu mai trage sforile politice, Rică Venturiano nu mai scrie, „Vocea patriotului naționale" nu mai

apare, conu Leonida nu mai există. În adevăr, toţi au dispărut odată cu lumea în care au trăit şi în care s-au format, dar stafia lor a rămas, duhul lor pluteşte încă deasupra lumii noi. Năravurile şi mentalităţile nu se spulberă aşa de uşor cum am crezut. În sălile de spectacole, rîdem de personajele lui Caragiale, le renegăm, le dispreţuim, dar ele constituie încă o oglindă în care, vrem, nu vrem, ne uităm şi ne ferim să nu cumva să ne recunoaştem. De aici, marele rol social al operei lui Caragiale şi în vremea noastră, de aici continua vibraţie a spectatorilor faţă de spectacolele caragialeşti. Marx spunea că ne despărţim de lumea veche rîzînd, iar Caragiale a afirmat într-o împrejurare că nimic nu arde mai tare decît rîsul. În adevăr, ne despărţim de lumea cea veche rîzînd, însă să nu ne sfiim să rîdem şi de noi atunci cînd ne surprindem în postura oamenilor vechi, aparţinînd prin atitudinea noastră lumii vechi.

Să rîdem, dar ... unde este Caragiale al vremurilor noastre?

*

Visez la fiecare început de stagiune să descopăr marea piesă de teatru. Intru în sălile de spectacol cu fiorul aşteptării noului. Vreau să văd ce nu am mai văzut, să aud ce nu am mai auzit, să fiu asaltat în stalul meu de idei şi sentimente nemai-

întîlnite. Aş dori să-l văd pe Hamlet al veacului nostru, răscolit de întrebările timpului nostru, rezonînd asupra ideilor vremurilor noastre, reieşite din realităţile noastre. Mi-ar face o deosebită plăcere să asist cum pe scenă se înfruntă contrariile existente în societatea noastră, cum noul învinge nu prin fanfare bine regizate în culise şi nici prin discursuri-tirade, ci prin exprimarea la o mare tensiune artistică a unor idei şi sentimente cu adevărat noi. M-ar bucura dacă ieşind din sală, ore şi zile personajele m-ar urmări cu întrebările lor, m-ar chinui cu chinurile lor, m-ar însufleţi cu triumfurile lor.

Visez la fiecare început de stagiune să descopăr un mare regizor de teatru. Doresc să văd în înscenare, în decoruri, în costume, în jocul actorilor, în lumină o nouă concepţie despre spectacolul de teatru. Vreau să nu-mi aduc aminte de nici un alt regizor, de nici un alt procedeu, de nici o altă concepţie. Vreau să văd un spectacol pur de teatru şi nu un hibrid, în care s-au amestecat caracteristicile altor genuri de spectacole. De pildă, după cum nu apreciez teatrul în cinematografie, tot astfel nu văd ce caută cinematografia în teatru.

Simbolul împins pînă la rudiment în decorurile pieselor shakespeariene, sau agăţarea de plafon a unor cadre goale în „Pescăruşul“ lui Cehov nu reprezintă concepţie nouă despre spectacolul de teatru, după cum mini-jupe sau „maxi“ nu constituie noutatea pe scenă.

Visez la fiecare început de stagiune să descopăr un mare actor. În istoria teatrului românesc, fiecare generație a suit pe scenă strălucitoare valori interpretative. În puține, foarte puține țări se poate face această afirmație fără teama dezmințirii. Doresc, însă, să-l văd pe marele actor al timpului nostru care nu repetă pe nimeni din trecut, care impune o personalitate artistică extrem de complexă, care aduce noutatea în interpretare, în expresie, în gest, în rostirea textului. Îl caut mereu pe acel actor care să fie altul în fiecare seară și totuși să rămînă el totdeauna.

Visez la fiecare început de stagiune ...

Visez, pentru că cred în marile valori artistice ale teatrului, pentru că refuz să accept părerea că teatrul s-a prăfuit, cedînd, încet dar sigur, locul altor genuri de spectacol.

*

Am fost la Elsinore și am vizitat castelul Kronborg. Cît m-am plimbat printre zidurile lui, groase de patru metri, m-a urmărit legenda lui Hamlet. Nu mai fusesem niciodată pe acolo, dar am avut tot timpul senzația că mă aflu în fața unei vechi cunoștințe, o cunoștință, însă, care nu seamănă cu închipuirea.

Din vasta curte a castelului, construit în secolul al cincisprezecelea de regele Eric de Pomerania

și refăcut la proporțiile și splendorile de astăzi la mijlocul secolului al șaisprezecelea de regele Frederick al doilea, am cercetat cu ochii crenelurile și turnurile de sus, încercînd să ghicesc unde ar fi putut zări Hamlet fantoma tatălui său. Privirile mi-au alunecat îndelung peste cornișe, s-au prelins pe lîngă ferestrele de sub acoperișul cel verde, s-au plimbat pe prispele de sus ale apartamentului reginei și nu m-am hotărît unde să curm căutarea închipuirii ce dăinuie de mai bine de trei veacuri.

Am lăsat ochii în jos, pe pietrele curții și am voit să aflu colțul unde actorii și-au fixat scena și l-au chinuit pe Hamlet cu replicile lor încărcate de sensuri. Așadar, pe acolo au intrat în curte, pe sub bolta aceea. S-au oprit lîngă acele trepte, s-au plimbat, făcînd hărmălaie, pe sub ferestrele locuinței regale și apoi au început pregătirea pentru spectacol. Dar Hamlet, unde se afla? Rătăcea în afara zidurilor, se urcase în turn și privea peste apele Sundului, își pierdea pașii în vasta sală a cavalerilor, se ascundea în stranele micii capele, stătea bănuitor la ușa mamei lui, se certa cu curtenii? Unde se afla Hamlet? Unde a rostit: „a fi, sau a nu fi?“ Unde era cimitirul?

Am părăsit curtea și am intrat în lungi coridoare; am urcat scări din piatră masivă, cu balustradă sculptată într-o perfectă spirală de granit cenușiu; am măsurat cu privirea și pasul lunga, larga și înalta sală a cavalerilor unde în vremurile de măreție ale regilor Danemarcei se

ţineau ospăţuri pentru şase sute de feţe simandicoase; m-am oprit la ferestre săpate în ziduri de nebiruit de tunurile de altădată şi mi-am aruncat şi eu ochii peste apele Sundului, pînă dincolo, în Suedia; am cercetat cîteva covoare care au împodobit şi au încălzit pereţii reci şi neprimitori ai castelului din vremea lui Frederick al doilea şi am atins uşor cu mîna, mobila pretinsă a fi tot din acel timp.

Hamlet era pretutindeni şi nicăieri. Imaginaţia mea mă făcea să plutesc în această ceaţă a nerealului. Ştiam că nimic nu este adevărat, că Hamlet n-a trăit aici, că toată istoria lui nu este nimic altceva decît scornirea genialului Shakespeare, dar îmi făcea plăcere să mă las dus de acel val al închipuirii. Mă aflam încă o dată la acea margine ceţoasă dintre vis şi viaţă, dintre poezie şi realitate şi nu stăruiam, nu voiam să stărui, să trec dincolo de ea.

Se spune că Shakespeare, actor într-o trupă engleză de teatru care colinda ţinuturile din jurul Mării Nordului ar fi ajuns pînă la curtea lui Frederick al doilea şi ar fi dat spectacole la castelul Kronborg de la Elsinore.

Se spune că în călătoriile lui, ar fi cunoscut legenda lui Hamlet, nu prinţ, legendă care circula în Danemarca încă de prin secolul al şaselea.

Se spune, dar nimeni nu ştie că s-a întîmplat aşa. În definitiv, nici nu interesează. Shakespeare a imaginat şi a scris *Hamlet*. Aşa a apărut legenda

castelului de la Elsinore, de la marginea apelor Sundului, pe care l-am văzut într-o ploioasă zi de august.

*

1 septembrie. În fiecare an aștept vacanța cu același fior cu care o așteptam în anii copilăriei, ai adolescenței, cînd mirosul dulce al florilor de salcîmi din curtea liceului „Sfîntul Sava" îmi aducea aminte că începe marele festin al verii.

Mirosul dulce a dispărut, dar fiorul încă nu. Vara aceasta, am fost la mare cu Valentin și Ruxandra. Se tăvălesc pe nisip și apoi se aruncă în valurile de la țărm unde se zbenguiesc ca doi mici pui de delfin. Nu cunosc, deocamdată, frica apei. Mariana îi privește și rîde spre soarele care urcă dinspre larg.

*

Ruxandrei și lui Valentin

A fost odată, ca niciodată, o copiliță cu ochi mari și rotunzi. Se arătau cînd a fi albaștri ca adîncul cerului, cînd verzi ca apa lacurilor din munți.

Vremea pentru ea curgea greu. Dacă nu o călătoreau fluturii cei albi pe spinarea lor, atunci

privea ursul cel negru spînzurat de lampă, aştepta să sară lăcusta cea verde de pe peretele galben sau căuta întrebătoare la degețelele mîinilor.

Și marea ei durere — prima ei durere în viață — era că nu putea să-i spună mamei nimic din ce vedea. Și atunci, rotunjindu-și buzele, scotea un ușor oftat și în camera liniștită se auzea: înguu...

Avea la vremea aceea copilița trei luni.

*

Din lava fierbinte a inimii mele, au răsărit doi crini.

Mă uitam cum lujerul lor se ducea în sus și deodată soarele mi-a apărut mai aproape.

*

La început, între crinul galben și crinul negru am ezitat. Dar, numai o clipă.

Apoi, parfumul lor m-a îmbătat deopotrivă.

*

Uneori, crinul negru își cobora petalele.
Atunci, fîntînile țîșneau puternic.

*

Numele unuia îmi cînta sudul.
Al celeilalte mă făcea să aud rostogolirile apuse.

*

Pe marginea leagănului ei, au poposit aseară două gîze. Au privit-o îndelung și au zburat.
— Fugi, soro, de aici, că nu e de a noastră! N-ai văzut-o că rîdea?

*

În fiecare dimineață, privesc în ochii lor ca în tăurile de pe înălțimi. Mă înfioară și mă liniștește limpezimea nevinovăției.
Ce frumuseți vor lumina și ce urîturi vor întuneca aceste ferestre deschise?

*

DANS

Marianei

Ce straniu mirosea văzduhul
Cînd treceai prin livezile uscate!
Te legănai printre ierburile înalte
Și vîntul, surprins, își strunea suflarea

Oprind-o la marginea pămîntului
Pentru a te lăsa singură
Să dansezi cu ele.
Apele își încrețeau oglinzile
Tremurînd de teama
Să nu-ți zărești chipul,
Să rămîi așa cum ești tu,
Cum blînda-ți frumusețe
Ți-a scris-o iubirea
În ochi-ți căprui.

*

Mi-e dor de marea de altădată. Mi-e dor de călătoriile singuratice de pe malurile ei. Mi-e dor de diminețile reci care mă găseau culcat pe nisipurile pustii de la capul Midia sau de la farul Tuzla. Mi-e dor de irișii sălbatici în care mă tăvăleam și de stîncile roșietice pe care mă cățăram. Mi-e dor de toate acestea, sau, poate, de tinerețe?

4 septembrie. Prin Roma, zburînd ceasuri multe, am ajuns la Cairo. De la etajul al treizeci și doilea al noului hotel Sheraton, privesc acest oraș de patru milioane de locuitori, amestec fermecător de trecut și prezent, de Orient și Occident, de opulență sfidătoare pe punctul să dispară și de mizerie încă neînvinsă. Înălțimile din față, de unde au fost tăiate imensele blocuri de piatră

pentru piramide, sînt în acest amurg învăluite într-o ceață gălbuie. Vîntul deșertului a stîrnit nisipul și îl aduce pînă în marginile orașului.

În spate, pe platoul Gizah, stau tăcute și misterioase piramidele lui Keops, Kephren și Mykerinos, păzite de Sfinxul tolănit la picioarele lor, manifestîndu-și importanța misiunii încredințate. Cu cîțiva ani în urmă, într-o caldă noapte de noiembrie, l-am văzut lins de reflectoarele unui „Son et Lumière". Rămînea impasibil. Numai odată mi s-a părut că strîmba din nasul și așa zdrobit de ghiulele unui cuceritor.

5 septembrie. Dimineața, soare torid. Mă uit de sus, din balcon, la apele galbene-negricioase ale Nilului. Curg molcom la vale. Vaporașe elegante trec de pe un mal pe celălalt, alături de corăbii sordide împinse de un vînt leneș sau de vîsle lungi, asemănătoare celor văzute în desenele de pe pereții mormîntului lui Tutankamon.

La ora 12, sînt condus la locuința președintelui Nasser.

6 septembrie. În zorii zilei, am plecat din Cairo cu un avion pakistanez spre Paris. Insistasem să călătoresc pe o altă linie, pînă la Frankfurt am Main, de unde puteam să zbor mai repede spre București, dar nu am găsit biletul necesar.

După o scurtă oprire pe aeroportul din Tirana și după panorama de o rară frumusețe a unei Italii colorate de soarele lui septembrie, urcînd

de la Bari în susul cizmei pînă la Milano și apoi peste Alpi și mai departe peste lacul Genevei, am ajuns la Paris. Pe aeroport, am aflat că avionul în care eu nu îmi găsisem loc, a fost capturat la Cairo de un grup de comando, pasagerii au fost descălțați și forțați să sară jos prin ieșirile de salvare și apoi a fost dinamitat.

Ratasem călătoria la Frankfurt, dar și mica aventură.

De la Orly, plec spre Le Bourget. Timpul îmi îngăduie să ocolesc puțin prin oraș. Mă uit la locuri și la frumuseți pe care le-am văzut de atîtea ori. Uneori singur, alteori cu Teri. Pe Saint-Michel văd cafeneaua unde în iulie 1962 m-am oprit cu ea să ne odihnim. Văd și masa pe terasă și scaunele. Totul este așa cum a fost. Parcă nimic nu s-a schimbat. Automobilul trece încet. Întorc capul și mă uit prelung. Aștept s-o zăresc acolo unde a rămas în amintirea mea . . .

*

INFINIT

Terezei

Aș fi vrut să călătorim mai departe
Să străbatem drumurile toamnei împreună.
Aveam să-ți spun încă povestea
Cu Făt Frumos și Ileana Cosînzeana.
Ne-am fi pierdut printre dealuri ruginii,

*Ca altădată, cîini negri, cu ochi injectați
S-ar fi repezit să ne sfîșie.
M-aș fi așezat în calea lor
Și sulfarea-ți caldă, în ceafă
M-ar fi înfiorat cu dragostea ei.
Am fi mers mai departe, spre valea adîncă a iernii,
Spre înghețul cel mare și definitiv
Și n-am fi simțit cum albul tăcerii
Ne-ar fi înghițit în vălurile lui
Trecîndu-ne Styxul.
Ne-ar fi căutat oamenii, prietenii,
Pe locul opririi ar fi pus o floare
Roșie sau albastră.
Primăvara rîurile ar fi curs,
Cîmpurile ar fi înverzit,
Nourii ar fi alergat necontenit
În timp ce noi am fi mers mai departe
Printre galaxiile cerului.
Gerul năprasnic al golului cosmic
L-am fi stins cu iubirea noastră.
Aș fi vrut să mergem mereu, împreună.
Împreună,
Mereu,
Aș fi vrut . . .*

*

TĂCERE

Cînd ai plecat,
Tăcerea m-a înconjurat curtenitoare,
Țesîndu-și pînza moale și deasă
Din indiferența sălbatecă a fraților mei.
A fost așa vreme îndelungată.
Umblai lîngă mine și nu erai.
Pluteam în parfumul părului tău
Și mîna-mi mîngîia golul.
Apoi, lumea a sunat din talanga ei.
M-au asurzit țipete ascuțite,
M-au năpădit duhorile,
Iar peste inima-mi rănită
Au tropăit hoarde flămînde.
Uneori mă strecor pînă în mine,
Rămîn singur și atunci
Aud cîntecul de altădată.
Tăcerea fuge speriată,
Dar imediat revine și calmă
Mă închide din nou
În tăcuta-i cutie.

*

8 ianuarie. Am călătorit toată noaptea, fără escală, de la București pînă în Pakistan. Prin hubloul avionului, am privit cerul înalt, de un negru-albăstrui, punctat de stele strălucitoare.

Dimineaţa, în stînga, deasupra norilor, mi-au apărut crenelurile albe ale Himalaiei.

La Rawalpindi, cînd aterizăm, este soare. Orașul se întinde pe o cîmpie așezată la poalele ultimelor prelungiri despădurite ale munților din nord. Oraș de cantonament pentru trupele trecute pe aici, orînduite să apere drumurile spre sud și mai tîrziu să stăpînească triburile din văile dinspre miazănoapte.

La cincisprezece kilometri, se află Islamabad, noua capitală a țării. Din avion văd străzile trase cu linia și compasul, clădirile noi administrative și atîta tot. Se naște un oraș. Înainte, cu puțini ani în urmă, pe locul acesta nu era nimic.

9 ianuarie. Zburînd la nord de Rawalpindi și Islamabad peste creste ascuțite și golașe și peste văi fertile, brăzdate de canale, la un moment dat zăresc barajul de la Tarbela, unde se zăgăzuiesc apele Indusului. Un specialist ne-a explicat, cu competență, întregul sistem de irigații din nordul Pakistanului. S-a ridicat un adevărat munte de-a curmezișul fluviului.

Undeva, la cîțiva kilometri de aici, cu mai bine de două milenii în urmă, Alexandru Macedon și-a concentrat trupele pentru trecerea apei. Se pare că aici era vadul cel mai bun al drumurilor către răsărit, către bogățiile și misterele Indiei.

10 ianuarie. La Lahore, se schimbă și clima și oamenii și peisajul. Ne aflăm în cîmpia Punjab-

ului, în „orașul grădină“ al Pakistanului. Himalaia a rămas mai departe, ascunsă în ceață albăstruie. Marea moschee și fortul-palat amintesc de domnia și civilizația Mogulilor. Același împărat care a ridicat Taj Mahal-ul la Agra, în India, a construit acum mai bine de trei veacuri și jumătate și aici. La Lahore a fost mai reținut, mai zgîrcit, mai lipsit de fantezie. Se simțea mai în siguranță la Agra decît la Lahore? L-a inspirat mai mult durerea morții soției sale Taj, pentru care a ridicat la Agra — zice-se pe locul unde a întîlnit-o pentru prima dată — acea frumusețe rară care este Mausoleul, îmbrăcat în marmură albă cu fine reflexe albăstrui?

Alături de urmele Mogulilor, Lahore poartă amprenta lungii prezențe a britanicilor în această parte a lumii. Vile de tip colonial, înconjurate de grădini luxuriante. Străzi largi, în centru, străjuite de cocotieri. La marginea orașului, înghesuială, ulicioare nepavate, locuințe scunde, sordide, dărăpănate. Oameni, oameni peste tot. În Orient, mulțimea oamenilor izbește puternic pe orice călător venit din Europa.

11 ianuarie. Trăiesc acum la Caraci peste cinci milioane de oameni. Se spune că în 1947, orașul avea numai două sute cincizeci de mii de locuitori, așezați pe nisipurile unui nu prea vechi sat pescăresc.

Iarna pakistaneză de la Rawalpindi, Tarbela și Lahore, blîndă și verde a rămas departe. Aici

este cald, se face plajă și se înoată în mare, flori roșii și galbene se cațără pe zidurile caselor și tijele trandafirilor se leagănă ușor sub adierea brizei de seară.

Pămîntul este roșcat. Oamenii sînt îmbrăcați în alb. Rar, foarte rar, zăresc pe stradă cîte o pată neagră în acest alb mișcător: o femeie, cu fața acoperită de văl negru, îmbrăcată în negru, a îndrăznit să iasă de dincolo de zidurile casei pentru a privi cortegiul de mașini care aleargă prin oraș. În Caraci este concentrată marea majoritate a industriei pakistaneze. Aici, cu viteza cu care crește orașul — patru milioane opt sute de mii de locuitori în douăzeci și cinci de ani — se dezvoltă și noul Pakistan. Aici, amintirea Mogulilor stă numai în vălul negru care încă mai acoperă fața femeilor.

12 ianuarie. La Teheran ninge cu fulgi mari și grei. Sub munte, zăpada s-a așezat pe străzi, în parcuri, în grădini, pe pomi și întregul peisaj îmi amintește de Poiana Brașov, Jos, în oraș, nimic din această feerie albă.

13 ianuarie. La București nu ninge. Și sîntem în miezul iernii. Sandra și Valentin se necăjesc să tragă o săniuță pe caldarîmul uscat al străzii. Ce necaz pe ei: sania nu alunecă!

14 ianuarie. Seara sosesc la Moscova. Pe bulevardul Noul Arbat strălucesc lumini ca pe Broad-

way. Într-un mare restaurant, împodobit încă peste tot cu decorurile Anului Nou, pe vechi melodii rusești, se dansează în ritm modern. Oamenii se veselesc și cîntă.

15 ianuarie. S-a construit mult la Moscova. În marginile de altădată, în pădurile de brazi și mesteceni, au apărut orașe noi. Și Moscova se întinde mereu. Trăiesc aici peste șapte milioane de oameni.

16 ianuarie. Am străbătut curtea Kremlinului și am intrat în una din numeroasele sale clădiri. Cetățeni sovietici se plimbă printre mărturiile istoriei mai vechi și mai noi. În turnul Spaasky, orologiul bate rar ora patru. Îl ascult și mă gîndesc la curgerea necontenită a vremii și la schimbările aduse de ea.

17 ianuarie. De sus, din avion, stepa ucraineană îmi apare ușor pudrată. Numai albul ghețurilor Niprului se încolăcește, strălucitor, peste trupul ei pierdut în zări vineții.

La Iași, zăpada este risipită, subțire și murdară. De la aeroport, merg pe la Moara de vînt, mă uit spre Scăricică și Sărărie, mă gîndesc la bojdeuca lui Creangă, la iernile aspre de altădată și mă opresc în Piața Unirii. S-a schimbat lumea, s-a schimbat și dulcele tîrg al Ieșilor. Și cît de puțini ani s-au scurs!

18 ianuarie. Trec în goana unui automobil prin lunca Mirceştilor, las satul în dreapta, bănuiesc undeva, în ceaţa subţire cula lui Alecsandri, mă uit la cîmpul negru ce mă înconjoară şi îngîn:

Din văzduh cumplita iarnă cerne norii de zăpadă
Lungi troiene călătoare adunate-n cer grămadă;

Seara, înainte de a se culca, Valentin mă roagă: „Spune-mi, tată, o poveste cu lupi şi zăpezi!"

*

Drum cotit de coastă, conturînd golfuri liniştite sau strecurîndu-se între apă şi stînci albicioase m-a dus de la Atena şi pînă la Sounion, la promontoriul înalt pe care mai stă încă, ruinat, templul lui Poseidon. Am trecut prin mici aşezări moderne, cu vile împodobite cu glicină, prin aglomerări turistice sau pescăreşti, cu bărci răsturnate pe o rînă, m-am oprit pe un colţ de piatră şi am privit jos apa verzuie şi limpede şi într-un tîrziu am ajuns lîngă coloanele templului aşezat pe un platou de unde poţi privi pînă departe Marea Egee şi înălţimile crestate ale pustiei şi neprimitoarei insule Macronisos. Priveliştea este răscolitoare. Cerul, de un albastru spălăcit, apele mării scînteietoare, stîncile albicioase pătate de un verde palid, totul este armonie şi totuşi neliniştitor. Natura te copleşeşte prin măreţia şi frumuseţea ei.

Aici, pe platoul acesta înalt, înaintat în mare, și-au construit grecii cei vechi templul lui Poseidon, zeul stăpînitor al apelor fără de sfîrșit. În golful de jos, se adunau corăbiile și așteptau ca vîntul să le fie favorabil. Dar cum se știa cînd va fi vîntul bun de navigat? Aveau grijă preoții de sus, de la templu. Acolo, pe terasele din față, aprindeau focurile jertfelor, rosteau rugăciuni lui Poseidon să le primească, dar aveau grijă să observe încotro se îndreaptă fumul și astfel aflau în ce direcție bate vîntul. Dacă nu era vînt, fumul urca spre înălțimi și vasele rămîneau în ancoră. Dacă era vînt, fumul se ducea odată cu el și atunci plecau și corăbiile. Era semn că Poseidon primea jertfele. Să nu ne ferim să spunem că și la cei vechi utilitarismul era împins destul de departe.

Templul nu a fost prea mare. Din ceea ce a rămas, se pot deduce dimensiunile. Impresionează și aici acel simț extraordinar al proporțiilor care i-a stăpînit pe constructorii din antichitate și îndeosebi pe greci. Din piatră și marmură, materiale greu de fasonat, au scos minuni de frumusețe prin echilibrul creat prin proporționalitatea dimensiunilor, știință pe care noi, cei moderni nu am moștenit-o în toată grandoarea ei.

Pe una din coloanele templului se află săpată iscălitura lui Byron. O privesc cu atenție, o compar cu cele alăturate, dealtfel destul de numeroase și îmi dau seama că acei ce au în grijă templul, nu ezită să o adîncească atunci cînd cred că s-a

tocit de atîtea atingeri ale atîtor turişti care trec pe aici. Mărturisesc că nu m-am conformat obiceiului locului și nu am mîngîiat marmura în locul unde Byron, romanticul englez poet, mort pe pămîntul Greciei și-a încrustat numele. Dealtfel, se pare că acesta îi era obiceiul. Pe unde trecea lăsa astfel de urme. Privindu-i iscălitura de la Sounion, mi-am amintit că în casa lui Shakespeare, la Stratford on Avon, pe o grindă a camerei unde s-a născut cel ce avea să devină o glorie a literaturii tuturor timpurilor, am zărit o pată. Ghidul mi-a explicat că pe locul acela fusese semnătura lui Byron — poetul era consecvent cu sine însuși — dar că atîția oameni voiseră să atingă cu mîna locul înnobilat de Byron, încît pînă la urmă, numele pierise, rămînînd pata.

La Sounion, Byron s-a iscălit în marmură și iscălitura a rămas. Nu avea nevoie. Numele i-ar fi rămas și așa.

*

INDIFERENȚĂ

M-au înfășurat anii
În giulgiuri albe, în giulgiuri negre
Și m-au gătit
Pentru somnul cel lung.

Oamenii m-au uns
Cu mirodeniile pămîntului.
Adesea m-au stropit
Cu zeama verde-a mătrăgunii.
Cîntîndu-mi imnuri de slavă,
Litanii sau prohoduri,
Mi-au săpat încet
Groapă neagră și adîncă,
Lăcaș sigur, sperau ei,
Pentru viața-mi veșnică
În care n-am crezut niciodată.
Cînd a fost să-mi ridice monumentul,
S-au certat pentru inscripție
Și s-au risipit.
Iar eu, de acolo de unde
Îi vedeam și nu mă vedeau,
Am privit cu indiferență
Și am plecat mai departe,
Mereu mai departe.
Țărmul se bănuia,
Dar nu se zărea.

*

FUGA

Azi noapte
Am surprins timpul
Cum fugea

Prin fereastra mea.
Speriat, l-am strigat.
S-a întors,
M-a privit
Ca și cum m-ar fi întrebat:
„S-ar putea altfel?“
Dar nu s-a oprit
Și a fugit mai departe.
O vreme i-am mai auzit goana.
Apoi, noaptea a vătuit totul.
Tăcerea năvălise în spațiul
Dintre mine și timp.

*

IUBIRE

Odată, m-ați răstignit
Oameni, frați ai mei!
De-a stînga.
Ați înălțat templul minciunii,
De-a dreapta,
Pe-al urii
Iar pe mine, m-ați spînzurat sus
Și m-ați lovit și m-ați scuipat
Ca pe-un tîlhar.
Eu, însă, vă iubesc
Oameni, frați ai mei!
Voi știți să frămîntați pămîntul,

Să-l amestecați cu lacrimi și soare
Și gemînd de durere
Să nașteți din mîinile voastre
Pîinea, pîinea noastră cea de toate zilele.
Voi știți să stăpîniți vîntul
Și să-l faceți să cînte pentru noi.
Voi știți să tăiați piatra
Și din ea să ne ciopliți chipuri
Mai frumoase decît ni le-a dăruit natura,
Maica noastră.
De aceea, de acolo, de sus,
Dintre templul urii și al minciunii,
Lovit și scuipat de voi,
Eu vă iubesc mereu
Oameni, frați ai mei!

*

Tîrziu, în anii din urmă, m-am întors în vechile locuri ale copilăriei.

La gloduri, m-am dus cu strîngere de inimă.

N-am intrat în valea Pîclelor pe vechiul drum. L-am ocolit cu știință. După ce am trecut apa Buzăului, m-am urcat pe dealurile clisoase de la Berca și cînd am ajuns pe culme, m-am oprit. În locul peisajului lunatic de altădată, în față mi-au apărut ghirlande de lumini cățărate pe imense schele, care în noaptea aceea au căpătat în imaginația mea proporții uriașe. Erau sondele înfipte în jurul văii, ca o cunună de lumini.

Liniştea de altădată zburase undeva, departe. Auzeam acum, la acea oră tîrzie din noapte, duduit de motoare, amestecat cu glasul oamenilor.

M-am dus din nou la vechiul loc al fierbătorilor. Am mai găsit doar cîteva. Am dat iarăşi foc gazelor de deasupra unei căldări. Flăcările n-au mai ţîşnit ca altădată. Umbrele n-au mai dansat. N-am mai rupt-o la fugă, dar inima mi-am auzit-o zvîcnind mai puternic decît în trecut. În jur, în valea Pîclelor, nu mai era nici întuneric şi nici tăcere stranie. Omul cel nou pusese stăpînire pe locuri şi le schimbase.

Deasupra mea, crugul cerului îşi făcea drumul lui de totdeauna şi arăta că trecuse de miezul nopţii. N-am mai urcat dealul Banului, n-am mai trecut prin cătina de la Gîlmeea şi n-am mai intrat tăcut în sat.

Cărarea copilăriei nu mai exista ...

Au trecut anii şi m-am risipit prin lume. I-am văzut frumuseţile, am auzit cîntecele păsărilor rare, am plutit pe fluvii mari, m-am scăldat în apa oceanelor şi a mărilor calde, am privit alte ceruri, am gustat fructele dulci şi parfumate ale tropicelor, am zburat deasupra vîrfurilor pămîntului. Gîndul meu se întoarce, însă, mereu şi mereu la locul acela neînsemnat unde am venit pe lume, la satul acela aşezat pe firul sărac al unei ape sărate, între dealuri nu prea înalte, pline de rîpi.

„Trecut-au anii“ ... Dar ce îmi pasă mie de aceasta? Eu port în mine farmecul pămîntului de unde am pornit.

FARMECUL PĂMÎNTULUI

Lei 6,–